

Sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa

Heidi Sirviö

Pro gradu-tutkielma

Kevät 2013

Sosiaalityön koulutusohjelma

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa

Tekijä: Heidi Sirviö

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_X_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 75

Vuosi: 2013

Tiivistelmä:

Tarkastelen tutkimuksessa sosiaalityön harkintavaltaa ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa. Lähestyn harkintavaltaa byrokraattisesta ja professionaalista näkökulmasta sekä tarkastelen ehkäisevän toimeentulotuen muodostamia rajoitteita ja mahdollisuuksia harkintavallan käytölle. Tavoitteenani on pyrkiä ymmärtämään sosiaalityön harkintavaltaa ilmiönä. Tutkimuksessa vastaan kysymyksen siitä, miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jossa aineisto on kerätty kahdessa kolmen hengen ryhmäkeskustelussa. Osallistujat olivat sosiaalityöntekijöitä ja he keskustelivat kuvitteellisista asiakastarinoista. Aineistoa analysoin aineistolähtöisessä sisällönanalysissä, jossa myös vertasin tutkimukseni käsitteellistä taustaa muotoilemiini kategorioihin. Muodostin aineistosta kolme pääkategoriaa: käytännöllismoraalinen, teknisrationaalinen ja sosiaalisessa suhteessa tapahtuva harkintavallan käyttö.

Käytännöllismoraalinen harkintavallan käyttö tarkoittaa häilyvyyden, henkilökohtaisuuden ja tiedon tekemisen ulottuvuuksia. Harkintavallan käyttö perustuu henkilökohtaiselle tulkinnalle eli prosessiin, jossa työntekijä muodostaa tulkintansa kautta tietoa toimintansa perustaksi. Tieto on työntekijän henkilökohtaista ja käytännöllisen toiminnan kautta muotoutunutta osaamista. Näin ollen harkintavallan käyttöön toimintana kuuluu olennaisesti epävarmuus.

Teknisrationaalinen harkintavallan käyttö koostuu tilinpidon, vastuun ja byrokratian yhdestä muodostamasta toisiaan tukevista toiminnoista ja näkökulmista. Kokonaisuus ohjaa sosiaalityöntekijää hahmottamaan harkintavallan käyttötilannetta ja ne ovat myös toimintaa ohjaavia periaatteita. Harkintavallan käyttö on ennen kaikkea soveltamistoimintaa ja siihen liittyvä vallankäyttö on sekä toimintaa strukturoivaa että vallankäyttöä hallintana.

Sosiaalityön harkintavaltaa käytetään sosiaalisessa suhteessa, jolle tunnusomaista on pyrkimys toimia asiakkaan näkökulmasta parhaalla mahdollisella tavalla. Työntekijät kiinnittyvät selkeästi huolenpidon etiikkaan ja pyrkivät suuntautumaan tulevaisuuteen. Tällöin vallankäyttö on sekä tuottavaa mutta läsnä on myös holhoavan vallankäytön mahdollisuus. Näin ollen sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttöä ei voida rajoittaa. Valtaa on suhteen molemmilla osapuolilla ja tätä kautta molemmilla on myös mahdollisuus vastarintaan. Tässä kategoriassa sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö ei määrity sen enempää teknisrationaaliseksi kuin käytännöllis-moraaliseksi. Kyse on pikemminkin toiminnan sosiaalisesta luonteesta.

Avainsanat: Harkinta, harkintavalta, ehkäisevä toimeentulotuki, ryhmäkeskustelu

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__
(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Sosiaalityön harkintavalta ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa.....	5
2.1 Sosiaalityön harkintavallan byrokraattinen ja professionaalinen ulottuvuus.....	5
2.2 Sosiaalityön harkintavallan käyttöä mahdollistavat ja rajoittavat tekijät	12
2.3 Ehkäisevä toimeentulotuki ja harkintavalta	16
3 Tutkimuksen toteutus.....	24
3.1 Tutkimuskysymys, tekemisen periaatteet ja lähtökohdat	24
3.2 Ryhmäkeskustelu ja tuotettu aineisto	27
3.3 Aineistosta tulkinnoiksi	33
4 Sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö.....	36
4.1 Käytännöllismoraalinen harkintavallan käyttö.....	36
4.2 Teknisrationaalinen harkintavallan käyttö	45
4.3 Harkintavallan käytön rakentuminen sosiaalisessa suhteessa.....	53
5 Yhteenveto ja pohdinta.....	60
5.1 Toisin tulkittu harkintavalta	60
5.2 Entä sitten?	64
Lähteet.....	67
Liite 1	74

1 Johdanto

-Ainahan me kysytään ei koskaan anneta tosta noin vaan. Ne tulee istumaan ja selittää sitä tarinaa niin ainahan se tulee just sitä no sanopa nyt vielä ja miten se nyt tämä olikaan. Ja palataanpa nyt tähän vielä, että mainitsit tuossa äkkiä tuolleen puolella sanalla tommosen asian.
- Sitte tarkistetaan vielä joltain yhteistyötaholta ett oliko näin.

Esimerkki on peräisin tutkielmaani varten keräämästäni aineistosta, jossa sosiaalityöntekijät keskustelevat kuvitteellisista asiakastarinoista. Se havainnollistaa sosiaalityön harkintavallan käytön luonnetta. Aineisto-ote on peräisin keskustelusta, jossa sosiaalityöntekijät pohtivat, miten he toimisivat epäselvässä asiakastilanteessa. Esimerkissä kaksi sosiaalityöntekijää tiivistää sen, millainen ymmärrys heillä on siitä, millainen toiminta on olennaista. Oleellista esimerkin valossa on kysyminen, pohtiminen ja jossain määrin myös epäily. Oleellista on kysyä, koska harkintavallan käyttöä tulee perustella ja samalla täytyy päättää, mikä on olennaista tietoa toiminnan näkökulmasta, toisin sanoen miten toimia kyseisessä asiakastilanteessa. Näkyväksi tulee myös se, että asiakas ja sosiaalityöntekijä ovat kumpainenkin toimijoita, mutta työntekijällä on valtaa määrittellä, mikä on harkintavallan käytön hyväksyttävä suunta.

Tämän tutkielman aiheena on sosiaalityön harkintavallan käyttö ehkäisevässä toimeentulotuessa. Yleisesti ilmaistuna harkintavallan käytön tavoite ehkäisevässä toimeentulotuessa on kannanotto siihen, onko ihmisellä oikeus palveluihin ja etuuksiin vai joudutaanko niitä epäämään esimerkiksi resurssien tai ihmisten tasavertaisen kohtelun takia (Juhila 2009b). Sosiaalityö byrokraattisen hallinnon osana ei siis voi lähteä liikkeelle pelkästään asiakkaan yksilöllisestä tilanteesta ja avunannosta, vaikka se toisaalta on julkilausuttu periaate ja asiakkaiden odotus sosiaalityötä kohtaan. Yleisemmällä tasolla puhuttuna kyseessä on sosiaalityön eettisten periaatteiden ja sosiaalihuollon yhteiskunnallisen tarkoituksen välinen ristiriita (Mäntysaari 1991).

Pro gradu-tutkielmani idea lähti alun perin muotoutumaan edellä kuvatusta ristiriidasta, johon törmäsin lukiessani sosiaalityön tutkimuksia. Esimerkiksi Anne Määttä (2010), Tuija Nummela (2011) ja Anita Sipilä (2011) ovat tutkineet sosiaalityön käytäntöä ja sanovat, että sosiaalityöntekijät toimivat sosiaalityön ideaalin tarpeenmukaisuusajatuk-

sen vastaisesti, eli esimerkiksi rahallisia avustuksia ei myönnetä ihmiselle hänen tarpeensa mukaan. Heidän mukaansa sosiaalityöntekijät eivät käytä harkintavaltaansa. Käytännön työssä huomasin, että tarpeenmukaisuus on usein ristiriidassa erilaisten käytännön työtä ohjaavien organisaation ohjeistusten kanssa. Pohdin tätä ilmiötä kandidaatin tutkielmassani. Kandidaatin tutkielmani pohjalta virisi kiinnostus tarkastella sosiaalityön harkintavallan käyttöä, sillä tulin siihen tulokseen, että väite siitä, etteivät sosiaalityöntekijät käytä harkintavaltaansa on liian yksioikoinen. Halusin pro gradu -tutkielmassani tarkastella sitä, miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa.

Henkilökohtaisen kiinnostukseni lisäksi myös sosiaalityön tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota harkintavallan teeman jäsentämisen tarpeeseen. Sipilä (2011, 150) liittyy tämän tutkimusteeman sosiaalityöntekijöiden eettisen osaamisen vahvistamiseen. Julia Evetts (2002, 342) taas sanoo harkintavallan käsitteenä avaavan mahdollisuuden analysoida ammattien välisiä eroja sekä havainnollistaa ammattikäytäntöön liittyvää vallankäyttöä. Hannele Forsberg (2012) taas puhuu arkisesta moraalista järjestyksestä ja sen jäsentämistarpeesta osana yhteiskunnallista moniarvoistumista. Arvot ja elämäntavat ovat moninaistuneet, jolloin perinteisempi sääntöetiikka tulee uudelleenarvioitavaksi arjen käytännöissä. Harkintavallan käytön kohdalla tulevat ymmärrykseni mukaan pohdittaviksi sekä etiikka että vallankäyttö.

Sosiaalityön vallankäytön näkökulmasta tutkimusaiheeni voi pohtia tarkentavan sosiaalityöhön mieluusti julkisuudessa liitettävän mielivallan ulottuvuutta. Millaisesta vallankäytöstä sosiaalityössä on kysymys? Jerry Tew'n (2006) mukaan sosiaalityön näkökulmasta on kuitenkin tärkeää ymmärtää, että valta on potentiaalisesti sekä tuottavaa että vahingoittavaa. Sosiaalityössä vallankäytöstä keskustellaan Jorma Hännisen (2004, 79–82) mukaan kuitenkin pääasiassa empowerment-käsitteen näkökulmasta. Silloin sosiaalityö voi vaikuttaa toiminnalta, jossa valta ei kohdistu asiakkaisiin vaan valtaa käytetään ennemminkin yhdessä asiakkaiden kanssa tai valtaa pyritään antamaan takaisin asiakkaille. Käytännön työssä valtaa on läsnä niin asiakastyössä kuin yhteiskunnallisella tasolla. Asiakastasolla kyse on asiakkaiden muutostyöstä, jossa pyritään vaikuttamaan asiakkaiden toimeentuloon, elämäntapaan sekä moraliin. (Hänninen mt.) Hans Swärdin ja Bengt Starrin (2006) jaottelussa sama ilmaistaan siten, että sosiaalityön käytännössä läsnä on näkyvä ja hienovarainen valta. Näkyvä valta tarkoittaa esimerkiksi valtaa tehdä päätöksiä erilaisista etuuksista ja hienovarainen valta esimerkiksi asiakkaiden luokitte-

luun liittyvää valtaa. Ehkäisevän toimeentulotuen kohdalla harkintavallan käytössä on kyse ennen kaikkea sosiaalityön näkyvästä vallankäytöstä. Kuitenkin tutkimuksellinen kiinnostus sosiaalityöntekijöiden harkintavaltaan kohdistuu myös tuottavan vallankäytön tarkasteluun.

Pro gradu -tutkielmani aihetta olen lisäksi rajannut tiettyyn selkeästi määriteltyyn kontekstiin, eli toimeentulotukeen. Syy tähän oli se, että toimeentulotuki on osa tarveharkintaista sosiaaliturvajärjestelmää. Tarveharkinta tarkoittaa sitä, että tietyllä ammattikunnalla, tässä tapauksessa sosiaalityöntekijöillä, on valtaa arvioida, mihin asiakkaalla on oikeus ja mitä hän tarvitsee. Näin ollen toimeentulotuki ei ole universaali tai syyperusteinen etuus. (Haapola 2004, 21–24.) Lisäksi on ollut perusteltua rajata kontekstia toimeentulotuen sisässä koskemaan ehkäisevää toimeentulotukea. Sitä on säädelty löyhästi laissa toimeentulotuesta ja näin ollen kunnalla ja sosiaalityöntekijöillä on laajempi harkintavalta kuin esimerkiksi perustoimeentulotuen päätöksenteossa. Laki toimeentulotuesta 1 §:n 2 momentti (31.12.1997/1412) ottaa kantaa siihen, mikä on ehkäisevän toimeentulotuen tuen tavoite. Tavoitteena on ”edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta”. Laissa on myös esimerkkejä tilanteista, joissa tukea voidaan käyttää. Näitä ovat muun muassa aktivointia tukevat toimenpiteet, asumisen turvaaminen, ylivelkaantumisen tai taloudellisen tilanteen äkillisen heikentymisen aiheuttamat vaikeudet sekä muut omatoimista suoriutumista edistävät tarkoitukset. Lisäksi laissa toimeentulotuesta 13 §:ssä säädetään, että ehkäisevä toimeentulotuki on harkinnanvaraista ja myöntämisperusteet päättää kunta.

Myös ehkäisevän toimeentulotuen tutkiminen on ajankohtaista tämän hetkisen yhteiskunnallisen muutoksen valossa. Suomalaisessa yhteiskunnassa tulonjako on muuttunut epätasaisemmaksi (Forssén ym. 2012) ja köyhyys on nostettu yhteiskunnalliseen keskusteluun. Ennaltaehkäisystä on ilmeisesti pääasiassa kustannuslaskelmien myötä tullut keskeinen yhteiskuntapoliittinen tavoite. Esimerkiksi uudessa sosiaalihuoltolaissa sen asemaa vahvistetaan entisestään (Kinnunen 2011). Toisena esimerkkinä olkoon Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma (2011), jossa keskeiseen asemaan on nostettu köyhyyteen ja eriarvoisuuteen puuttuminen ja niiden ennaltaehkäisy. Sosiaalityötä aihe koskee sikäli, että sosiaalityö on osa yhteiskunnallista auttamisjärjestelmää ja esimerkiksi ehkäisevä toimeentulotuki on sosiaalityöllisen auttamisen väline. Ehkäisevää toimeentulotukea ei

voida kuitenkin pitää perinteisenä universaalina ehkäisevänä palveluna kuten esimerkiksi neuvolatoimintaa (ks. Satka 2010) vaan ennemminkin ennaltaehkäisyä, jossa tarkoitus on välttää ongelmien pitkittyminen ja mutkistuminen. Toisin sanoen kyseessä on ns. varhainen puuttuminen, jolloin resurssit kohdistetaan riskitilanteisiin ja tällä resurssien kohdentamisella optimoidaan panostuksesta saatu hyöty. (Satka mt.) Tämänkaltaisessa toiminnassa sosiaalityöntekijän tietotaidon käyttämiselle tulee nähdäkseni merkittävä rooli ja näin ammatillinen harkintavalta kytkeytyy osaksi kokonaisuutta.

Tutkielmani on laadullinen tutkimus, jossa aineisto on tuotettu ryhmäkeskusteluissa. Ryhmäkeskusteluihin ovat osallistuneet taustaltaan erilaiset sosiaalityöntekijät ja he ovat keskustelleet liitteessä yksi esitettävistä kuvitteellisista asiakastarinoista. Tutkimuksen tulokset ovat rakentuneet aineistolähtöisessä analyysissä. Tutkielmani tausta-ajatuksessa nojaan siihen periaatteeseen, että tutkielmassa tutkittu ilmiö ja tuotetut tutkimustulokset eivät ole olemassa ihmisen tietoisuudesta riippumatta. Tutkielmassa tuotettu näkökulma sosiaalityön harkintavaltaan on tulkinnan tulosta.

Tutkimusprosessin kuluessa muotoutunut tutkielma rakentuu siten, että ensimmäisessä pääluvussa tarkastelen sosiaalityön harkintavallan käsitettä byrokraattisen toiminnan ja professionaalisen ymmärryksen näkökulmista, sekä paikannan sosiaalityön harkintavallan käyttöä rajoittavia ja mahdollistavia tekijöitä. Kolmannessa luvussa tarkastelen tutkimuksen toteutusta eli tekemisen periaatteita ja lähtökohtia sekä kuvailen varsinaisesti sitä, mitä olen tehnyt. Miten olen kerännyt aineiston ja miten olen sitä analysoinut? Luvussa neljä käsitelen varsinaisia tutkimustuloksia ja se jakautuu kolmeen alalukuun. Viidennessä alaluvussa pohdin tutkimuksen tulosten muodostamaa toisenlaista tulkintaa sosiaalityön harkintavallan käytöstä sekä sidon tutkimuksen langat yhteen, harjoitan itsekritiikkiä ja pohdin entä sitten -kysymystä.

2 Sosiaalityön harkintavalta ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa

2.1 Sosiaalityön harkintavallan byrokraattinen ja professionaalinen ulottuvuus

Sosiaalityön tutkimuksessa harkintavaltaa on tarkasteltu pääasiassa rajoitusten näkökulmasta. Siihen on inspiroinut Michael Lipskyn tutkimus, johon useat sosiaalityön tutkimukset pohjaavat harkintavallan käsitteellisen perustan (ks. esim. Juhila 2009b; Evans 2010; Östberg 2010). Lipskyn (1980) tutkimus katutason byrokraatioista osui aikaan, jolloin yhteiskunnallisessa keskustelussa yleistyi professiokriittinen pohdinta (Evans 2010, 3). Tällöin tarkasteltiin erilaisten asiantuntijoiden vallankäyttöä ja vallankäytön mahdollisuuksia (Juhila 2009b). Lipskyn mukaan asiakastyötä organisaatiossaan tekevillä ammattiryhmillä on huomattava harkintavalta. Hänen mukaansa harkintavalta muodostuu siitä, että työntekijän on muutettava hyvinvointipoliittiset tavoitteet käytännön toiminnaksi ja päätettävä, miten käyttää rajoitetut resurssit määriteltujen tavoitteiden saavuttamiseksi. (Evans 2010, 3.)

Sosiaalityön harkintavalta ei ole yksiselitteisesti määriteltävissä (Evans 2010). Siksi lähdän liikkeelle kahdesta erilaisesta näkökulmasta sosiaalityön käytäntöön: professionaalista ja byrokraattisesta. Tässä alaluvussa tarkastelen molempien näkökulmien ymmärrystä harkintavallasta. Jaottelu on vaikuttanut lähdekirjallisuuden pohjalta tarkoituksenmukaiselta, koska kirjallisuudessa ovat toistuneet samankaltaiset teemat. Jaottelua tehdessäni päällimmäisenä vedenjakajana on ollut kysymys siitä, miten sosiaalityöntekijän on mahdollista käyttää harkintavaltaansa. Kun olin tehnyt jaottelun, huomasin, että vastaavaa sosiaalityön käytännön jaottelua käyttää myös Sarah Banks (2006, 137). Hänen ajatuksiaan olen käyttänyt taustavaikuttajana tekstini rakentamisessa ja näin pyrkinyt syventämään omaa tekstiäni. Erityisesti Banksin näkemykset sosiaalityön käytännön luonteesta ja sosiaalityöntekijälle muotoutuvista rooleista ovat vaikuttaneet siihen, miten olen tarkastellut sosiaalityön harkintavaltaa ja sen käyttöä. Jaottelun avulla huomasin, että sosiaalityön harkintavaltaa on mahdollista lähestyä hyvin erilaisista ja jopa ristiriitaisista suunnista. Seuraavaksi käsittelen harkintavaltaa byrokraattisesta näkökulmasta ja sen jälkeen professionaalista näkökulmasta.

Sosiaalityön harkintavaltaa voi lähestyä byrokratian näkökulmasta, koska sosiaalityötä tehdään osana organisaatiota, joka määrittää sosiaalityön toimintatapaa (Mäntysaari 1991). Oman aiheeni kannalta tämä on tärkeä näkökulma, koska toimeentulotukityötä tekevät sosiaalityöntekijät joutuvat ottamaan työssään huomioon kunnallisen organisaation kontekstin. Toisaalta kontekstilla on suoraa vaikutusta sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiin toimia ammatillisessa roolissaan. Käytän nimitystä byrokraattinen sosiaalityö, joka kumpuaa pohjimmiltaan Malcolm Paynen (1996) jaottelusta, jonka Kyösti Raunio (2004, 148) on suomentanut palvelujärjestelmäkeskeiseksi, terapeuttiseksi ja yhteiskuntakriittiseksi näkökulmaksi. Keskeistä on, että ne kuvaavat sosiaalityön erilaista luonnetta ja roolia tekemisenä (Payne mt.). Tässä tutkielmassa tarkastelen harkintavaltaa osana palvelujärjestelmäkeskeistä sosiaalityötä, jota nimitän byrokraattiseksi sosiaalityöksi. Nimitys ”byrokraattinen sosiaalityö” kuvaa osuvasti sitä, mikä harkintavallan käytössä on merkityksellisintä. Merkityksellistä on lakien, soveltamisohjeiden ja organisaation sääntöjen tehokas ja yhdenvertainen soveltaminen.

Historiallisesti tarkasteltuna suomalainen sosiaalityö on kehittynyt osana kunnallista, byrokraattista organisaatiota, minkä seurauksena harkintavallan käyttö on ollut aina rajoittunutta (Raunio 2011, 123). Byrokraattisessa näkökulmassa sosiaalityön harkintavalta koostuu mahdollisuudesta etsiä ratkaisuvaihtoehtoja ja tehdä valintoja niiden välillä (Weckström 2011). Sosiaalityöntekijän rooliksi määrittyy portinvartijana toimiminen, jolloin hän tekee päätöksiä siitä, kuka on oikeutettu saamaan palveluita ja etuuksia (Payne 1996; Metteri 2004). Portinvartijuutta on mahdollista tarkastella myös hallinnolliseen kategoriaan prosessointina (Nummela 2011, 12). Evettsia (2002) mukaillen se tarkoittaa yksittäisen ihmisen tilanteen ja tarpeiden tulkintaa etukäteen asetetun kategorian näkökulmasta. Esimerkiksi toimeentulotuen asiakas tulkitaan köyhäksi ja ennen kaikkea rahaa tarvitseväksi. Tällöin ei välttämättä tunnisteta muita tuen tarpeita. Byrokraattisesti orientoituneessa sosiaalityössä käytännön kannalta olennaisia ovat lait ja virastojen ohjeistukset (Sipilä 2011, 68). Sosiaalityöntekijä toimii valikoivan tarveharkinnan käytännön toteuttajana (Sipilä mt), jonka valta-aseman takaa lain antama auktoriteetti (Evetts 2010).

Aiemmin mainittu Lipskyn perintö näkyy nykyisessä sosiaalityön tutkimuksessa kahtena erilaisena linjana harkintavallan rajoittumisesta (Evans ja Harris 2004). Molemmat liittyvät kiinteästi sekä byrokraattiseen että professionaaliseen näkökulmaan harkinta-

vallasta. Kuitenkin byrokratian osuus korostuu eniten. Kummassakin linjassa harkintavalta käsitteellistetään profession näkökulmasta sosiaalityöntekijän vapaudeksi toimia roolissaan. Sosiaalityöntekijän pitäisi tehdä päätöksiä pääasiassa professionaalisen tiedon ja profession ihanteiden mukaisesti. Tutkimuksessa kuitenkin katsotaan, että johtaminen ja työn mallintaminen ovat kaventaneet sosiaalityöntekijöiden mahdollisuutta käyttää ammatillista harkintavaltaa. Kaventuminen paikannetaan ennen kaikkea nykyiseen julkisjohtamiseen ja työn rutinoitumiseen erilaisten ohjeistusten ja mallinnusten kautta. Sosiaalityöntekijän roolin ajatellaan kaventuneen palvelujen toteuttamisen suunnittelijaksi. Muutosten tavoite on ollut karsia yksilöiden tulkintaeroja ja pyrkiä tasalaatuisen palveluun (D´Cruz ym., 2009). Yleisesti ottaen tutkimuksessa korostuu se, että harkintavallasta puhuttaessa byrokraattinen näkökulma on merkittävämpi verrattuna professionaaliseen näkökulmaan. Toisaalta harkintavallan ja byrokratian suhdetta tarkastellaan myös vastakkaisesta näkökulmasta. Byrokratian katsotaan nimenomaan mahdollistavan harkintavallan olemassaolo eikä päätösvallan katsota merkittävästi rajoittuneen. Säännöt ja niiden määrän lisääntyminen voi myös lisätä harkintavaltaa. Sosiaalityöntekijän täytyy tehdä lisääntyvässä määrin päätöksiä siitä, mitä sääntöjä sovelletaan, ja miten niitä sovelletaan. (Evans & Harris 2004). Säännöillä tarkoitetaan ennen kaikkea organisaation toimintaohjeistuksia. Yleisesti ottaen tässä tutkimuksellisessa näkökulmassa ollaan Lipskyn kanssa samaa mieltä siitä, että ammattilaisilla on edelleen huomattava harkintavalta.

Suomalaisessa tutkimuksessa byrokratian, sosiaalityön ja sen harkintavallan suhteita ovat tutkineet muun muassa Mikko Mäntysaari (1991) ja Outi Cavén (1999). Mäntysaaren tutkimus 1990-luvun alusta tarkastelee sitä, millaisia kontrollin muotoja sosiaalitoimistossa tehtävään taloudelliseen avustamiseen liittyy. Cavén (mt.) on tutkinut sosiaalityöntekijöiden, lääkärien ja sairaanhoitajien näkemyksiä byrokraatiasta. Cavenin (mt., 150) mukaan byrokraattisuus ei ole pelkästään negatiivinen näkökulma sosiaalityön ammattikäytännössä. Caven kuvaa sosiaalityön käytäntöä kahtiajakautuneeksi lakien ja ohjeiden sekä toisaalta ammatillisen tietotaidon sekoitukseksi. Hänen mukaansa muodolliset säännöt ja lait takaavat periaatteessa asiakkaiden oikeudenmukaisen ja tasavertaisen kohtelun. Hän jatkaa, että sosiaalityössä ei voi toimia ammatillisesti, mikäli sosiaalityöntekijä jättää huomioimatta voimassa olevat säännökset. Sääntöjen soveltaminen voi kuitenkin olla joko jäykkää tai joustavaa, riippuen pitkälti työntekijän halusta ja kyvystä. Mäntysaari (1991, 52) taas kiinnittää huomionsa siihen, että byrokratia voi

lopulta korvata organisaation alkuperäiset tavoitteet. Tapahtumaprosessia voidaan kuva-
ta siten, että organisaatiossa tavoiteltu tehokkuus ja luotettavuus vaativat pikkutarkkaa
sääntöjen noudattamista. Tällöin ohjeista tulee absoluuttisia ja sopeutuminen tilantei-
siin, joita ei ohjeita tehtäessä ole voitu ennakoida, vaikeutuu. Lopputuloksena on siis se,
että yleistä tehokkuutta tavoitteleva ohjeistus johtaa erityistilanteissa tehottomuuteen.
(mt.) Tony Evans (2012) problematisoi aiemmissä tutkimuksissa esitettyjä näkemyksiä
sosiaalityöntekijöiden ja erityisesti johtajien sääntöuskovaisuudesta. Sääntöjä tärkeinä
pitävät suhtautuivat niihin auktoriteetteina ja selkeinä ja harkintavallan käytön tarvetta
vähentävinä. Toiset taas ajattelivat sääntöjen ohjaavan kohti lopputulosta ja sääntöjen
soveltamisen yksittäistapauksessa ajateltiin vaativan harkintavallan käyttöä. Lisäksi
huomionarvoista on se, että johtajat eivät yksiselitteisesti suhtaudu sääntöjen noudatta-
miseen jäykästi kuten oletetaan silloin, kun johtamisen katsotaan rajoittaneen tehok-
kaasti harkintavallan käyttöä. (Mt.)

Sosiaalityön harkintavaltaa voi tarkastella myös professionaalista näkökulmasta. Tar-
kastelen sosiaalityötä professiona, jolla on yleisesti hyväksytty arvoperusta (vrt. Clark
2012, 116). Lisäksi ajattelen, että ammatillisesti sosiaalityöntekijän toiminnan ydinalu-
etta on kiinnostus asiakkaan hyvän edistämiseen (Banks 2006, 17). Tarkastelen sosiaali-
työn harkintavaltaa profession näkökulmasta, koska historiallisen muutoksen myötä
sosiaalityö on kehittynyt maallikkoavustamisesta tieteelliseksi asiantuntija-ammattiksi.
Muutoksen myötä sosiaalityö on professiona saavuttanut kontrolloitua itsenäisyyttä suh-
teessa yhteiskunnalliseen ympäristöön. (Heikkinen 2008.) Tämä näkyy myös ymmär-
yksessä siitä, mitä harkintavalta on. Keskustelussa harkintavalta käsitetään useimmiten
vapaudeksi toimia sosiaalityöntekijän roolissa (Evans 2010). Lisäksi se ymmärretään
asiantuntijuuden keskeiseksi taidoksi, joka viittaa käsitteellistämiseen kykyinä ja reflek-
tiiviseen kykyyn pohtia tietämisen perusteita ja toiminnan seurauksia (Sipilä 2011).
Jonna Weckströmin (2011, 8283) tutkimuksessa asiakkaat liittyvät sosiaalityöntekijän
harkintavallan käytön työkokemukseen siten, että pitempi työkokemus tarkoittaa jousta-
vampia päätöksiä. Lisäksi asiakkaat nostivat esille perustelutaidot. Asiakkaan tulee osa-
ta perustella oma tarpeensa, mutta työntekijän on osattava perustella asiakkaan tarve
organisaatiossa. (Mt.)

Yhdyn Banksin (2006) ymmärrykseen siitä, että professionaalinen toimija saa auktori-
teettinsa tiedosta. Toimija pystyy tiedonalallaan tunnistamaan ongelmia ja ratkaisemaan

niitä tehokkaasti (Pohjola 2007b, 14). Harkintavallan professionaalisisessa näkökulmassa keskeiseksi nousee tiedon ja vallan yhteenkietoutuminen. Ajattelen siis, että verrattuna aiempaan byrokratian näkökulmaan harkintavallan käyttö ei näyttäydä yhtä teknisenä kysymyksenä. Sen sijaan sillä on perustavanlaatuinen yhteys profession ymmärrykseen arvoista ja tiedosta, joiden voi ajatella tulevan todeksi harkintavallan käytössä. Näin ollen profession näkökulmasta harkintavallan syvälliseksi tarkoitukseksi voi kuvata, että se mahdollistaa prosessien mukautumisen asiakkaan tarpeeseen. Tällöin asiakkaan tai hänen tarpeidensa ei tarvitse mukautua etukäteen standardoituihin kategorioihin. (Evetts 2002, 345.) Se on sosiaalityön ammatillisen ideologian ihanteen mukaista toimintaa (Juhila 2009a, 47). Harkintavaltakeskustelussa profession näkökulmasta kuitenkin korostuvat erilaiset näkemykset siitä, miten harkintavaltaan pohjimmiltaan suhtaudutaan. Hyväksytäänkö harkintavalta osaksi sosiaalityön luonnetta (Juhila 2009b) vai tulisiko siitä pyrkiä tekemään hallitumpaa ja läpinäkyvämpää (Sipilä 2011)? Perehdyinkin seuraavaksi tarkemmin näihin kahteen keskustelulinjaan. Tarkemmin sanottuna käsitelen niiden erilaisia näkemyksiä tiedosta ja vallasta, koska ne vaikuttavat siihen, millaiseksi harkintavalta käsitetään.

Harkintavaltaa rajoittamaan pyrkivän ymmärryksen näkökulmasta sitä voisi kuvata loogiseksi etenemiseksi portaikossa (Gambriell 2011), jossa jokainen askelma lisää informaatiota siitä, mikä on tutkimuksen suosittama tapa ratkaista yksilöllinen tilanne. Ajattelen, että pohjimmiltaan taustalla vaikuttaa käsitys, jossa harkintavalta tulkitaan, kuten byrokraattisessa näkökulmassa. Se on pohjimmiltaan negatiivinen kyky estää tai pakottaa lähtökohdiltaan täysin vapaiden asiakkaiden olemista ja tekemistä (Niemi 2008, 91). Tästä syystä sitä pyritään rajoittamaan. Kuitenkin professiolle luonteenomaisesti rajoitus pyritään tekemään käyttäen tieteellistä tietoa, jonka tulkitaan olevan ylivertaista suhteessa muihin sosiaalityössä tunnistettuihin tiedonlajeihin (vrt. Kemppainen & Ojaniemi 2012). Harkintavallan näkökulmasta näyttöön perustuvista käytännöistä keskusteltaessa lähdetään liikkeelle siitä, että sosiaalityöntekijöiden harkintavallan tulisi kuitenkin perustua tutkimusten tuottamaan tietoon (Gambriell 2011). Raunion (2011) mukaan se perustuu nyt kuitenkin enemmän uskomuksiin, työkokemukseen, intuitioon, auktoriteettiin ja perinteisiin.

Näyttöön perustuvassa sosiaalityössä harkintavallan olemassaoloa ei kiistetä vaan se katsotaan välttämättömäksi, jotta sosiaalityöntekijä voi tehdä yksilöllisiä päätöksiä. So-

siaalityön eettisestä näkökulmasta on välttämätöntä perustella päätökset tutkitulla tiedolla, jotta voidaan saavuttaa asiakkaan edun mukainen lopputulos. (Gambrill mt.) Harkintavalta pyritään siis tekemään läpinäkyväksi. Tietokäsitys korostaa informaatiota välineenä, jonka avulla harkintavaltaprosessi etenee eettisesti (vrt. Parton 2008). Tiedon lajina informaatio ymmärretään objektiivisemmaksi, ei-kontekstuaaliseksi ja irralliseksi verrattuna tietoon. Informaatio itsessään on riittävää ja sitä voidaan helpommin sekä käyttää hyödyksi että siirtää. Informaatio on mahdollista tietoa eli esimerkiksi kirja sisältää informaatiota, jonka sisällön kirjoittaja ja lukija voivat tulkita eri tavoin. Tieto taas edellyttää tietäjää, joka ymmärtää ja tunnistaa tiedon sitoumukset. Tieto on siis ihmisen tulkitsemaa ja sisäistämää informaatiota. (Parton mt.) Nigel Parton (mt) kritisoi tämän johtavan siihen, että näkemys sosiaalityöstä suhteena väistyy. Harkintavallan näkökulmasta tämä tarkoittaa pyrkimystä rajoittaa harkintavaltaa. Lisäksi korostuu myös toiminnan tarkoitus prosessoida asiakkaita erilaisiin kategorioihin (vrt. Evetts). Sosiaalityön harkintavallan perusluonne ammatillis-ideologisesta näkökulmasta katsottuna muuttuu.

Ymmärrykseni mukaan vastakkaisena aiemmin käsitellylle näyttäytyy keskustelu siitä, että harkintavalta katsotaan erottamattomaksi osaksi sosiaalityötä (Baldwin 2004). Tulkitseen taustalla vaikuttavan käsityksen, jossa valtaa ajatellaan olevan kaikkialla sosiaalisten suhteiden verkostossa. Tällöin se on pohjimmiltaan positiivista, tuottavaa. Valta jäsentää toimintaa ja ilman valtaa toiminnalla ei olisi sosiaalista merkitystä. Toimija valitsee miten tekee ja mitä tekee, mutta toiminnalle on annettu etukäteen tietynlaiset reunaehdot. (Niemi 2008, 91.) Näin ollen sosiaalityöntekijän harkintavallasta piirtyy tyystin erilainen näkemys verrattuna aiempiin kuvailuihin. Harkintavalta ymmärretään (sosiaalisena) suhteena, jossa käytetään valtaa. Suhteessa merkitystä on neuvottelulla ja paikallisella kontekstilla ja ilmiönä harkintavalta on olemassa ainoastaan käytännössä ja käytettäessä. (Gilbert & Powell 2010)

Tällöin kiinnostuksen kohteeksi tulevat arjen käytännöt sekä eettiset kysymykset (Juhila 2009a). Määrittely haastaa perusteellisesti sekä byrokraattisen ymmärryksen että näyttöön perustuvan käsityksen harkintavallasta, koska vallankäyttöön liittyy aina vastarinnan mahdollisuus, sekä mahdollisuus luoda vapauttavia toimintakäytäntöjä. Tällaisen tilan aikaansaamisessa korostuu jatkuva oman toiminnan arviointi ja kyseenalaistaminen eli reflektointi. (Juhila 2009a). Harkintavallan käytön näkökulmasta tärkeää on, että

sosiaalityöntekijä pohtii tietämisen perusteita ja oikeutusta kriittisesti (Baldwin 2004). Tällainen pohdinta on tärkeää, jotta harkintavallan käyttö on eettisesti kestävä. Myös tietokäsitys näyttäytyy laajempaan, ensinnäkin siten, että sosiaalityön tiedonlajeista millekään ei anneta erityisasemaa. Toisaalta tieto käsitetään laajemmin informaation sijasta tietämykseksi (knowledge).

Pohjimmiltaan näissä kahdessa näkökulmassa yhteistä on se, että harkintavaltaa lähestytään rationaalisena prosessina. Kuitenkin sosiaalityöhön kuuluvaan epävarmuuteen suhtaudutaan eri tavoin. Näyttöön perustuva käytäntö on kehittynyt professionaalisen ymmärryksen mukaisella tavalla vastaamaan siihen, miten hallita harkintaprosessin epävarmuutta (Gambrill 2011). Postmoderni näkökulma taas lähtee liikkeelle maailman epävarmasta ja kompleksisesta olemuksesta. Tällöin harkintavalta mahdollistaa yksilöllisemmän tarpeisiin vastaamisen, mikäli sosiaalityöntekijä osaa toimia ristiriitojen, neuvottomuuden ja epävarmuuden kanssa. (Karvinen-Niinikoski 2009; Juhila 2009b; Pösö 2012.) Oman ymmärryksen mukaan harkintavallan käytössä korostuu se, ettei sosiaalityöntekijä voi lähestyä todellisuutta pelkästään erilaisten tulkintojen samanarvoisena kokonaisuutena, vaan hänen on asetettava tulkintoja ja tietoja arvojärjestykseen. Tarja Pösö (2012, 91) on pohtinut postmodernin ja näyttöön perustuvan ajattelun eroja sosiaalityössä moraalisen järjestyksen näkökulmasta. Hän kysyy, onko sosiaalityön epävarmuus vallankäytön muoto. Hänen mukaansa on niin, että epävarmuus tietämisessä sallitaan enemmänkin sosiaalityöntekijälle kuin asiakkaalle. Eettiseltä kannalta on ongelmallista se, mihin asiakas vetoaa, jos tieto on epävarmaa. Sosiaalityöntekijällä on asiantuntijajaisemansa mukana tuoma valta asettaa oma tietonsa ensisijaiseksi. (Mt.)

Pösö (mt.) esittää ratkaisuksi sitä, ettei sosiaalityön epävarmuutta tule ottaa annettuna. Samalla on myös pyrittävä lisäämään teoreettisen ja tutkimuksellisen tiedon merkitystä harkintavallan käytössä, koska se on erottamaton osa sosiaalityötä (mt.). Tulkitsen, että Pösö (mt., 92) korostaa näyttöön perustuvan käytännön sijaan sitä, että perusteeksi tarvitaan tietoa (knowledge), jossa tunnistetaan harkintavallan käytön kiinnittyminen kontekstiin ja sosiaaliseen suhteeseen. Tämä vastaa myös omaa ymmärrystäni aiheesta. Sosiaalityön professionaalista harkintavaltaa ei tule piilottaa epävarmuuden korostamisen ja lähtökohtaisesti samanarvoisina esitettävien tulkintojen alle. Ei ole eettistä asettaa tieteellistä tietoa lähtökohtaisesti ensisijaiseen asemaan, jotta myös asiakkaan tieto esi-

merkiksi omista tarpeista tulee huomioonotetuksi. Tieteellinen ja teoreettinen tieto lisäävät sosiaalityöntekijän ymmärrystä, mutta sosiaalityöntekijä toimii asiakassuhteissa.

Omassa tutkielmassani kiinnostus on käytännössä, eli siinä miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa. Tällöin kannanotto aiemmassa keskustelussa esille tulleen harkintavallan rajoittumiseen ei ole keskeisessä osassa. Tutkielmani keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi muodostuu käytännön toiminnan systemaattinen tarkastelu ja tavoitteeni onkin pyrkiä ymmärtämään sosiaalityön harkintavaltaa ilmiönä. Lähden liikkeelle siitä ajatuksesta, että sosiaalityöntekijöillä on myös byrokraattisessa organisaatiossa harkintavaltaa. Byrokratian näkökulmasta sosiaalityöstä voi helposti tulla kuva järkipärisenä soveltamistoimintana selkeine sääntöineen. Itse kuitenkin ajattelen kuten Mäntysaari (1991), että byrokratia lisää myös työn tehottomuutta yksittäistapausten käsittelyssä.

Byrokraattisessa kontekstissa harkintavallan käyttöä ohjaavat sekä järjestelmän tavoittelemat ja julkilausutut periaatteet että harkintavallan käyttöön vaikuttavat julkilausumattomat periaatteet. Toiminnassa huomioon otetaan myös implisiittisiä sääntöjä, joita voi olla vaikea tavoittaa (Juntunen ym. 2006). Nojaudun tutkielmassa ajatukseen, että vaikka rakenteet ovat olemassa ennen toimintaa, toimijalla on mahdollisuus periaatteessa valita uusintaako niitä (Niemi 2008). Pohjimmiltaan ajattelen, että harkintavallassa on kyse käytännöllisestä viisaudesta. Harkintavallan käyttäminen on toimintaa, jolle ei voida kirjoittaa sääntöjä etukäteen ja jossa käytetään näkyvää valtaa eli päätetään etuuskisista (Svärd & Starrin 2006). Tätä valtaa on myös rajoitettava. Lisäksi harkintavallan käyttöön sisältyy tuottavan vallan elementit. Institutionaaliset rakenteet edustavat harkintaa strukturoivaa valtaa, mutta toimija valitsee miten käyttää harkintavaltaansa. (Niemi 2008, 91)

2.2 Sosiaalityön harkintavallan käyttöä mahdollistavat ja rajoittavat tekijät

Evettsin (2002) mukaan harkintavalta mahdollistaa sen, että sosiaalityöntekijä voi arvioida ja tarkastella tapauksia ja olosuhteita sekä tekemiään päätöksiä. Harkintavallan käyttäminen tarkoittaa sitä, että ammattilainen tekee päätöksiä ja antaa suosituksia, joissa otetaan huomioon kaikki asiaan liittyvät tekijät ja vaatimukset. Nämä tarkoittavat

kaikkia organisaatioon, talouteen, byrokraatiaan sekä poliittisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin liittyviä tekijöitä. Näin ollen ammattilaisten päätökset eivät perustu ainoastaan asiakkaiden tarpeeseen vaan asiakkaiden tarpeeseen laajemmassa organisaation ja politiikan kontekstissa. (mt.) Robert Mullalyn mukaan (2007, 256) järjestelmällä, josta haetaan tukea ongelmallisissa tilanteissa, on merkitystä. Hänen mukaansa uudelleenjakoa ja resurssien vastaanottamista ohjaa institutionaalinen konteksti, koska se välittää vuorovaikutusta. Konteksti tarkoittaa sekä käytäntöjä, normeja ja sääntöjä että kieltä ja symboleja. Tarkastelen tutkielmassani harkintavaltaa kontekstuaalisena ilmiönä, eli huomioon on otettava sekä sosiaalityön professionaalis-byrokraattisen toiminnan että ehkäisevän toimeentulotuen muodostamat toiminnan ehdot ja rajoitukset. (Eräsaari 2006, 149).

Hallinnollisesta näkökulmasta keskeinen perustuslain tasolta tuleva sosiaalityön harkintavaltaa rajoittava periaate on yhdenvertaisuus. Lakia on sovellettava samalla tavalla samankaltaisissa tapauksissa. Asiakkaita on kohdeltava tasavertaisesti ja johdonmukaisesti. (Nummela 2011, 37.) Harkintavaltaa ohjaavat lisäksi objektiviteetin, tarkoitussidonnaisuuden sekä suhteellisuuden periaatteet (Weckström 2011, 36). Ne ovat yleisiä hallinto-oikeudellisia periaatteita. Objektiviteetti tarkoittaa sitä, että ratkaisun täytyy perustua ainoastaan asiallisiin perusteluihin, eikä esimerkiksi henkilökohtaisiin mieltymyksiin. Tarkoitussidonnaisuus tarkoittaa sitä, että toimivaltaa saa käyttää ainoastaan siinä tarkoituksessa, johon se on perustettu. Suhteellisuus periaatteena tarkoittaa, että käytettyjen toimenpiteiden tulee olla kohtuullisessa ja järkevässä suhteessa laissa säädettyyn päämäärään. Lisäksi luottamuksensuoja on tärkeä periaate. Viranomaisten päätösten pysyvyyteen sekä toiminnan virheettömyyteen ja oikeellisuuteen on voitava luottaa. (Tuori ja Kotkas 2008, 153–154.) Eliot Freidsonin (2001) mukaan ammatillinen harkintavalta perustuukin luottamukseen, jolloin ammattilaisen ajatellaan käyttävän valtaansa siten, että toimenpiteet ovat tarpeellisia (Sipilä 2011, 18).

Ehkäisevään toimeentulotukeen järjestelmänä kuuluu tarveharkinta, joka mahdollistaa sosiaalityön harkintavallan olemassaolon. Sosiaalityön keskeiset arvot itsemääräämisoikeus, hyvinvoinnin edistäminen, tasa-arvo tuloksen ja mahdollisuuksien näkökulmista sekä uudelleenjako tarpeenmukaisuuden näkökulmasta (Banks 2006, 47–51) muodostavat ymmärrykseni mukaan yhdessä ytimen sille, miten harkintavaltaa tulisi käyttää. Tarveharkinta mahdollistaa positiivisen diskriminaation, jolloin palveluita ja etuuksia voidaan kohdistaa eniten tarpeessa oleville (Haapola 2004, 22). Positiivinen diskrimi-

taatio voidaan ymmärtää sosiaalityön keskeiseksi perustehtäväksi (Juhila 2008). Silloin sosiaalityöllä on tarkoitus poistaa haittoja, jotta ihmiset voisivat tavoitella tasa-arvoisesti sosiaalisesti toivottuja lopputuloksia. Mahdollisuuksien tasa-arvo? Tulosten tasa-arvo tarkoittaa kaikkien epätasa-arvoa tuottavien haittojen poistamista ihmisten elämästä. Tämä tarkoittaa useimmiten yhteiskunnallisia muutoksia, joissa valtasuhteet, omistusoikeudet ja käsitykset oikeudesta omaisuuteen muuttuvat perusteellisesti. Yhteistä näille kahdelle profession toiminnallaan tavoittelemalle tasa-arvon muodolle on se, että ne vaativat toimenpiteitä epätasa-arvoa luovien haittojen poistamiseksi.

Uudelleenjako tarpeen mukaan on yksi keskeisimmistä arvoista sosiaalityössä ja se ohjaa erityisesti resurssien jakamista (Banks 2006, 18–20). Useimmiten resurssien jakoa lähestytään suppeasti rahallisten etuuksien ja perustarpeiden tyydyttämisen näkökulmasta. Sosiaalityössä uudelleenjako tulisi ymmärtää ennemminkin sosiaalisen oikeuden näkökulmasta. Tällöin huomiota kiinnitetään myös aineettomiin seikkoihin, kuten oikeuksiin, sekä siihen miten ihminen tosiasiallisesti pystyy käyttämään hänelle suotuja oikeuksia. (Mullaly 2007, 256.) Kuitenkin suomalaisessa sosiaalityön keskustelussa on havaittavissa ristiriitaisuutta suhteessa siihen, miten resurssien uudelleenjakoon suhtaudutaan. Tarkastellaanko uudelleenjakoa suppeasti vai myös sosiaalisten oikeuksien näkökulmasta? Keskustelussa toimeentulotuesta välittyy kuva suppeasta ymmärryksestä eli. toimeentulotuki tarkoittaa rahanjakamista. Esimerkiksi Minna Strömberg-Jakka (2012, 141) kuvaa kokeilua, jossa perustoimeentulotuki on siirretty kansaneläkelaitoksen vastuulle, mutta lopulta siirtoa ei ole tehty suosituksista huolimatta. Strömberg-Jakka (mt.) toteaa, että siirron myötä sosiaalityöntekijät olisivat pystyneet keskittymään varsinaiseen sosiaalityöhön. Tulkitsen edellä mainittua siten, että toimeentulotukea ei sosiaalityössä pidetä ammatillisesti kovinkaan kiinnostavana osa-alueena ja toimeentulotuen suhdetta sosiaalisten oikeuksien toteuttamiseen ei tunnisteta. Samankaltaisen mutta varauksellisen tulkinnan esittää myös Mäntysaari (2006), sillä hänen mukaansa ammatillisesta näkökulmasta toimeentulotuki näyttäytyy epäkiinnostavana. Hänen mukaansa 1990-luvulla köyhien auttamisen tutkimiseen kiinnitettiin vielä runsaasti huomiota, mutta sosiaalityön tutkimuksessa ei ole 1990-luvun jälkeen ollut suurta kiinnostusta köyhien palveluiden kuten esimerkiksi toimeentulotuen tutkimiseen

Sosiaalityössä ymmärrys ihmiselle ominaisista tarpeista vaikuttaa luonnollisesti siihen, miten toimitaan. Ymmärrys tarpeista liittyy laajemmin siihen, miten toiminnassa ediste-

tään hyvinvointia (Banks 2006.). Tarpeet ymmärretään sosiaalityössä usein ihmisille yhteisiksi (vrt. Niemelä 2009), kuitenkin on syytä huomata ihmisen tarpeiden kulttuurisajallinen paikannettavuus sekä tulkinnallisuus (Mullaly 2007). Kuitenkaan sosiaalityössä ei voida täysin kieltää ihmisten tarpeiden universaalisuutta, jotta voidaan toimia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden puolesta. Yleisesti voidaan ajatella, että tarpeista kaikille ihmisille yhteisiä ovat tarve fyysiseen terveyteen ja autonomiaan. Näiden universaalien tarpeiden tyydytyksen edistäminen johtaa asiakkaan hyvään. (Mullaly 2007, 350.) Tarpeiden tyydytys on yhteydessä myös itsemääräämisoikeuteen, jota voidaan tarkastella sekä negatiivisena, että positiivisena. Negatiivinen ulottuvuus kattaa sen, mitä itsemääräämisoikeudella usein sanan varsinaisessa merkityksessä ymmärretään: sallitaan yksilön tehdä niin kuin tämä valitsee. Positiivinen itsemääräämisoikeus taas tarkoittaa sellaisten olosuhteiden aktiivista luomista, joissa yksilön osallisuus toteutuu aiempaa kattavammin (Banks 2006). Relevantti tarpeentyydytys tarkoittaa hyvinvointia ja useimmiten ainakin mahdollisuuksien tasa-arvoa, mitkä taas kasvattavat ihmisen positiivista itsemääräämisoikeutta.

Kuitenkin yleisemmällä tasolla puhuttuna byrokraattisessa organisaatiossa sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaa yksilöllinen työskentelytapa. Työskentelyn tavoitteeksi voidaan karkeasti ilmaistuna sanoa yksilöiden yhteiskuntaan sopeuttaminen ja työskentelyn teoreettinen perustelu lepää näkökulmissa, joiden perimmäinen tarkoitus on vallitsevan järjestyksen ja institutionaalisen todellisuuden säilyttäminen. (Payne 1996, 129; Mullaly 2007, 228–229) Ajattelen Banksin (2006, 19–20) mukaisesti, että kunnallisessa organisaatiossa tehtävä sosiaalityö on osa hyvinvointivalttiollista huolenpitoa. Työn tavoite yleisesti sanottuna on maksimoida ihmisten hyvinvointia ja edistää yhteistä hyvää. Banksin (2006, 16, 45) mukaan sosiaalityön keskeisenä tehtävänä kunnallisessa organisaatiossa on resurssien uudelleenjakoa ja harkintavallan käyttö koskee useimmiten juuri tätä ulottuvuutta. Sosiaalityön eettisistä periaatteista byrokraattisesti orientoituneessa harkintavallan käytössä keskeisiä ovat tasa-arvo yhdenvertaisena kohteluna ja uudelleenjakoa olemassa olevien oikeuksien sekä ansaitsemisen pohjalta. Tasa-arvo yhdenvertaisena kohteluna tarkoittaa yhtäläistä pääsyä palveluihin sekä kohtelua, jossa ketään ei suosita tai kohdella ennako-oletusten mukaan. Uudelleen jakoa taas on mahdollista toteuttaa jo olemassa olevien oikeuksien, ansaitsemisen tai tarpeen mukaan. (Mt.)

On kuitenkin tärkeää huomata, etteivät järjestelmän ja organisaation tavoitteet ole selkeitä vaan pikemminkin ristiriitaisia (Mäntysaari 1991) ja säännöt eivät välttämättä ole eksplisiittisesti ilmaistuja. Byrokraattisessa organisaatiossa on kirjoitettujen sääntöjen lisäksi implisiittisiä sääntöjä. Merja Ala-Nikkola (2003, 39) ottaa esille, että päätöksentekoa voivat ohjata esimerkiksi makrotason keskustelut ja resurssit kuten julkiset keskustelut tai tulo- ja menoarvioinnit. Näitä hän nimittää eksplisiittisiksi säännöiksi. Hänen mukaansa päätöksentekoa voivat toisaalta ohjata implisiittiset säännöt. Niistä on kyse silloin, kun päätöksentekoa ohjaavat joko päätöksentekijöiden tai organisaation asiakasta koskevat kulttuuriset oletukset. (Mt.)

2.3 Ehkäisevä toimeentulotuki ja harkintavalta

Ehkäisevä toimeentulotuki on osa suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää, jossa sen paikka on olla viimesijaisesti turvaamassa ihmisten perustuslailla turvattua oikeutta välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon. Keskeisessä osassa ehkäisevässä toimeentulotuessa on laki ja siitä seuraavat harkintavallan käyttöä ohjaavat ominaisuudet. Myöntämisperusteiden lisäksi laissa säädetään ehkäisevän toimeentulotuen paikasta palvelujärjestelmässä. Ehkäisevä toimeentulotuki on kunnan vapaaehtoisesti järjestämä sosiaalihuollon etuus. Tuen tarkemmat myöntöperusteet päättää kunta vapaan harkinnan perusteella mutta yleisen toimialansa rajoissa. Tästä seuraa se, ettei asiakkaan oikeussuoja ole vahva. (Tuori & Kotkas 2008, 244–245.) Organisaatiossa päätöksentekoa ohjataan kuntakohtaisilla ohjeistuksilla ja näiden ohjeistusten merkitys on suuri. Se tarkoittaa, että toimeentulotuen myöntämisessä ei ole harkinnan mahdollisuutta. Työ on tarkasti ohjeistettua toistoa, jossa ei ole mahdollisuutta vaikuttaa toimintaan ja käytännössä hallinnolliset ohjeistukset ovat ohittaneet lain antamat mahdollisuudet. Tällöin tapauskohtainen harkinta ja sosiaalityöntekijän ammatillinen orientaatio jäävät toteutumatta. (Sipilä 2011.) Kuitenkin sosiaalityön työyksiköiden ja kuntien välillä on eroja sosiaalityön professionaalisuudessa. Joissakin kunnissa ja yksiköissä sosiaalityöntekijöille suodaan enemmän vapautta päätöksenteossa ja menettelytapojen määrittelyn tarkkuudessa. (Ros-tila ym. 2011.) Samoin Ilkka Haapolan (2004) mukaan kuntien välillä on merkittäviä eroja ja kunnan sosiaalipoliittinen päätöksenteko ohjaa yksittäisen ihmisen elämäntilannetta merkittävästi.

Implisiittisenä sääntönä voi ymmärtää ehkäisevän toimeentulotuen vahvan määrärahasidonnaisuuden. Ehkäisevän toimeentulotuen käyttö sosiaalityön auttamisvälineenä on vahvasti yhteydessä kunnan taloustilanteeseen (Karjalainen, 2004b.), ja tästä johtuen asiakkaat eivät saa ehkäisevää toimeentulotukea (Nummela 2011). Vuoden 2011 sosiaalibarometrin (Sosiaalibarometri 2011) mukaan kuntatalouden ennusteet ovat heikot. Heikosta taloustilanteesta seurauksena onkin kuntapalveluluiden priorisointitarve lähi-vuosina.

Harkintavallan käytön näkökulmasta implisiittiiä sääntöjä ehkäisevän toimeentulotuen kohdalla luova vastuukeskustelu on voimistunut 2000-luvulla (Julkunen 2008b, 147). Vastuukeskustelun myötä muodostuva institutionaalinen konteksti on ratkaisevasti erilainen kuin aiempi, universaalien hyvinvointivaltion aika. Instituution toiminnassa keski-öön nousee priorisointi ja vastuun paikantaminen yksilöistä itsestään. Aiemmin hyvinvointivaltiossa vastuu on ollut yhteistä, jolloin erilaisten elämään liittyen riskien on ajateltu koskettavan kaikkia. Epävarmuutta on hallittu yhteisellä sopimuksella, jossa tausta-ajatuksena on ollut kanssaihminen yhtäläinen ihmisarvo. (Mt., 150–156.) Nyttemmin vastuuta on alettu vaatia enenevässä määrin yksilöltä itseltään. Yksilön odotetaan toimivan siten, ettei hän joudu vaikeuksiin ja kasvata sosiaalipoliittisia kustannuksia. (Mt., 165.) Kärjitetysti ilmaistuna sosiaaliturvajärjestelmän katsotaan vähentävän yksilön työhalua ja näin myös vastuuta elättää itseään (Hänninen & Karjalainen 2007, 157). Yleisemmin talousajattelun noustua keskiöön ajatellaan sosiaaliturvajärjestelmän kuitenkin pohjimmiltaan tuottavan riippuvuutta, joka estää ihmisen todellisen autonomian toteutumisen (Juhila 2006, 77–78).

Julkisten palveluiden vastuullisuutta on alettu paikantaa tehokkuuden ja markkinoistamisen filosofian (NPM) avulla. NPM tarkoittaa uusliberalististen oppien tuomista julkiselle sektorille. Ennen kaikkea iskulauseena toimii se, että byrokraattisista standardeidusta palveluista siirrytään kohti eriytyneempiä, käyttäjäystävällisiä ja joustavia markkinoita (Eräsaari 2006, 90). Asiakkaan rooli on olla kuluttaja ja työskentelyssä erilaisten sopimusten tekeminen on keskeistä. Työn tekemisessä ei anneta tilaa ihmis-työn epävarmuudelle, vaan asiakassuhteista tulee kuluttajan ja palveluntarjoajan välisiä sopimussuhteita. (Mt.) Heikki Ikäheimon (2008, 15–16) mukaan tällainen markkinalogiikka karsii ihmisten välisistä suhteista sosiaalisuuden ja välineellistää ne pääasiassa oman edun tavoitteluun. Ristiriitaista ehkäisevän toimeentulotuen kohdalla on, että oi-

keudellisesta näkökulmasta sitä on alettu tarkastella entistä enemmän sosiaalisena oikeutena (Nummela 2011). Harkintavallan käytön näkökulmasta voi tulkita, että tästä syystä erilaiset mallinnokset ja ohjeistukset tulevat tärkeiksi. Saarenpää (2010) toteaa, että ammattietiikan aika ainoana työtä ohjaavana ohjenuorana on ohitse. Nykyiseen oikeusvaltioon kuuluu lakia soveltavan viranomaisen vapaan harkinnan väistyminen. Ihmisten oikeudet on sidottu lakiin ja keskeistä on toteuttaa nämä oikeudet tehokkaasti. (Mt.)

Toimeentulokijärjestelmään liittyy tekijöitä, jotka saavat aikaan toimeentulotuen alkäyttöä (Määttä 2010) ja ne kertovat myös siitä millainen konteksti järjestelmä on harkintavallan käytölle. Järjestelmän tasolla kuvaavia ovat monimutkaisuuteen, alhaiseen määrään sekä hyötysuhteeseen liittyvät tekijät. Tarkemmin sanottuna kyse on määrätymisperusteiden moninaisuudesta ja monimutkaisuudesta, tuen saamisen tilapäisyydestä, muita tuloja täydentävästä luonteesta ja alhaisesta tasosta, tuen saamisen riippuvaisuudesta vain hakijan aloitteesta sekä kokemuksesta, että tuen rahallinen määrä on liian alhainen suhteessa hakemisessa nähtyyn vaivaan. Asiakastasolla suurin vaikuttava tekijä on informaation puute ja pelko leimautumisesta. Hakijat ovat tietämättömiä järjestelmästä, saantiehdoista ja myöntämiskäytännöistä tai he pelkäävät leimautumista yhteiskunnan elätettäviksi. Hallinnon tasolla keskeisiä ovat käytännöt. Hakutilanteessa esiintyy epäilyä väärinkäytöksistä tai vilpistä ja hakijoita kontrolloidaan. (Kuivalainen 2007, 49–50.)

Aiemmin mainitut näkökulmat konkretisoituvat kohtaamistilanteessa. Siinä tulevat näkyviksi yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän totuudet, pyrkimykset ja asenteet, lainsäädäntö, ohjeet ja normit sekä työn tekemisen rakenteelliset ehdot (Immonen & Kiikkala 2007, 57). Harkintavaltaa käytetään asiakassuhteissa, joten asiakaskohtaukset ovat harkintavallan käyttämisen kannalta olennaisia. Harkintavallan käyttö asiakkaan kannalta positiivisesti edellyttää luottamuksellista asiakassuhdetta. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta harkintavallan käyttö koostuu mahdollisuudesta sekä pyrkimyksestä lähteä toiminnassa liikkeelle asiakkaan yksilöllisistä tarpeista, jolloin asiakas ei edusta pelkäämään kategoriaa. (Niskala 2008.) Myös Cavénin (1999) ja Evansin (2012) tutkimuksissa tulee esiin se, että harkintavallan käytön ajatellaan liittyvän sosiaalityöntekijän ymmärrykseen harkintavallan luonteesta ja säännöistä sekä työntekijän ”haluun ja kysyyn” tai työkokemukseen ja perustelutaitoon kuten Weckström (2011) asian muotoilee. Vuoro-

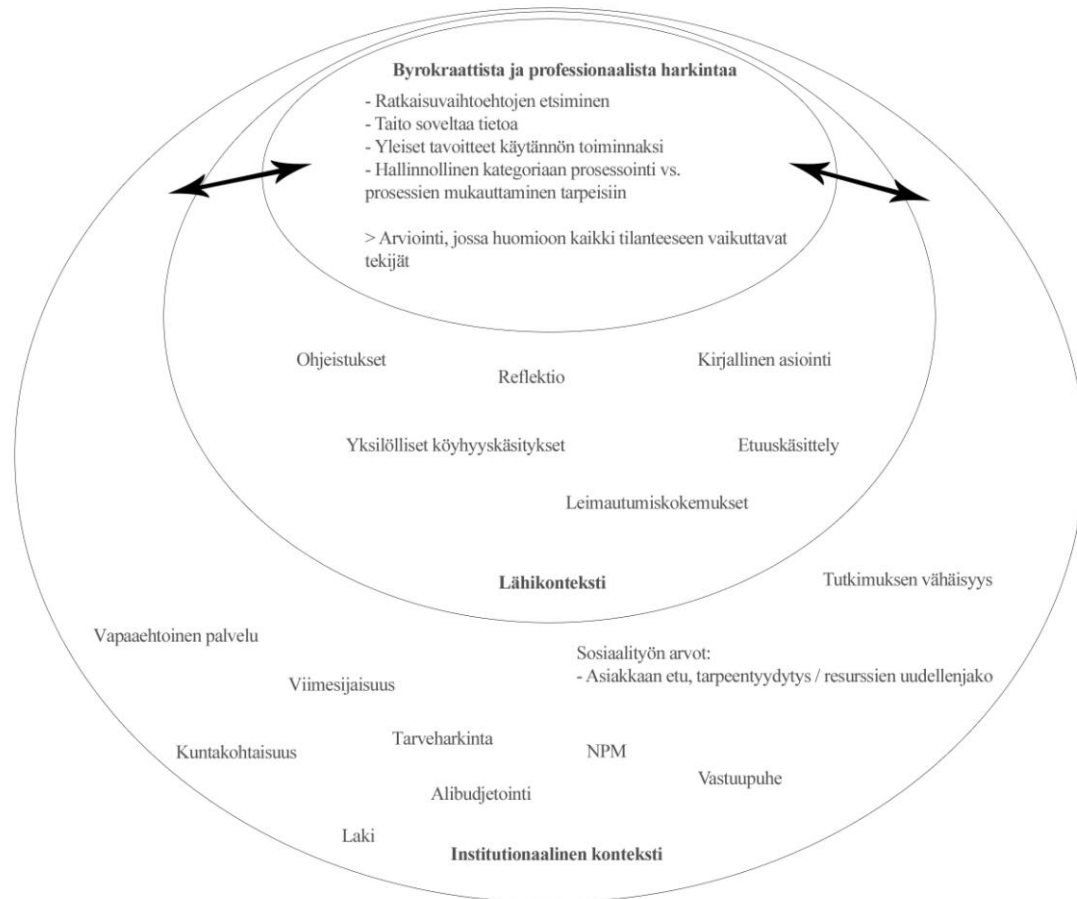
vaikutus nousee yleisesti ottaen keskeiseen osaan harkintaa vaativissa tilanteissa ja erityisesti jos joudutaan tekemään asiakkaan näkökulmasta kielteisiä päätöksiä. Esimerkiksi siten, että Nummelan (2011) mukaan onnistunut vuorovaikutus vähentää toimeentulotuen valitusprosesseja. Anna Metterin (2012) mukaan taas ammatillinen vuorovaikutussuhde takaa ihmiselle kuulluksi tulemisen kokemuksen.

Kohtaamisen näkökulmasta asiakas ja sosiaalityöntekijä tuovat tilanteeseen mukanaan myös aiemmat kohtaamiset sekä henkilökohtaiset asenteensa ja mielipiteensä. Ihmisten kokemukset kohtaamisista tulevat esille useissa tutkimuksissa ja yleisesti ottaen ne ovat varsin negatiivisia (ks. esim. Määttä 2010, Nummela 2011, Hakkarainen 2012; Heino-nen 2012). Avun hakeminen toimeentulotukijärjestelmästä saatetaan kokea nöyryyttäväksi ja epäoikeudenmukaiseksi, koska yleinen vahva ajattelutapa on se, että ihmisen on tultava toimeen omillaan. Ihmisillä on myös negatiivisia kokemuksia siitä, ettei heitä neuvota riittävästi tuen tai etuuden hakemisessa. Lisäksi ajatellaan, että päätöksen saaminen kestää kauan ja viranomaiset kohtelevat välinpitämättömästi tai huonosti. (Hakkarainen 2012, 91–99.) Asiakkaat liittyvät toimeentulotuen hakemiseen ja asiointiin nöyryytyksen ja kontrolloinnin kokemuksiin. Tästä syystä he haluavat vastustaa heille tarjoutuvaa köyhän toimeentulotukiasiakkaan kategorian ja pyrkivät säilyttämään omaa subjektiivuttaan. Omaan toimijuuttaan ihmiset pyrkivät säilyttämään jättämällä toimeentulotuen hakemisen kokonaan tai vastaavasti pohtimalla tarkasti kannattaako nähty vaiva saatuun hyötyyn nähden. (Krok 2009, 153–154)

Krooninen sosiaalityöntekijäpula sekä työn tehostaminen lainsäädäntömuutoksilla ovat vuosien kuluessa johtaneet työtehtävien jakoon, jossa toimeentulotukityötä tekevät suuressa määrin muut ammattikunnat kuin sosiaalityöntekijät (Mäntysaari 2006, 118). Sosiaalityössä onkin viime aikoina keskusteltu esimerkiksi siitä syrjiikö sosiaalityö heikoimmassa asemassa olevia, koska sosiaalityön palvelut on siirretty yhden lisäoven taakse (Mäntysaari mt, Hänninen ja Karjalainen 2007). Se, miten arkinen vuorovaikutus tapahtuu toimeentulotukijärjestelmässä, on myös mielenkiintoinen kysymys. Henkilökohtaiset kohtaamiset eivät ole keskeisin tapa pitää yhteyttä asiakkaisiin. Sen sijaan kirjallinen asiointi on noussut tärkeimmäksi tavaksi asioida toimeentulotukityötä tekevien ammattikuntien kanssa. Kirjallisella asioinnilla tavoitellaan tehokkuutta ja esimerkiksi Jouko Karjalaisen (2004b) mukaan tavoite on, että 80 % toimeentulotukipäätöksistä tehtäisiin kirjallisesti. Kirjalliset päätökset ovat puhelinkontaktin jälkeen toiseksi

yleisin tapa, jolla asiakkaat ja sosiaalityöntekijät ovat kontaktissa toisiinsa (Kemppainen ym., 2010, 107–108). Päätöksenteon etäännyttäminen kasvokkaisesta kohtaamisesta palvelee työn tehostamista liiketaloudelliselta kannalta. Näin karsitaan sosiaaliseen suhteeseen kuuluvia tunteita kuten sympatiaa ja eettistä liikutusta, jolloin etäällä olevan päätöksentekijän on helpompi olla ajattelematta itse ihmistä. (Ikäheimo 2008 16.) Nähdäkseni tämänkaltainen asiointitapa edistää harkintavallan käyttöä byrokraattisesti.

Sosiaalityöntekijät ajattelevat edelleen, että yhteiskunnallinen epäoikeudenmukaisuus on painavin selitys köyhyydelle. Toimeentulotukityötä tekevät sosiaalityöntekijät puolestaan uskoivat enemmän köyhyden yksilölliseen selitykseen eli erilaisiin selitysmalleihin köyhyydestä, joissa syy voidaan lopulta paikallistaa asiakkaaseen itseensä. Toimeentulotukityön luonne on kontrolli- ja yksilökeskeinen, joten sosiaalityöntekijät omaksuvat organisaation tavoitteet ja arvot. Näin sosiaalityöntekijät puolustavat omaa tehtäväänsä. Jos he tekevät työtä yksilöllisesti ja kontrolloiden, he uskovat myös köyhyden yksilölliseen selitykseen oikeuttaakseen oman työnsä. (Blomberg ym., 2010) Voi siis olla, että implisiittiset säännöt, jotka toimeentulotuen kohdalla ovat osin myös eksplisiittisiä toimeentulokilasta tulevia velvoitteita tehdä työtä kontrolloiden, vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttämiseen. Seuraavaksi esittelen edellä kirjoitetun pohjalta itselleni muodostuneen ymmärryksen sosiaalityön harkintavallasta ja sen käytöstä ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa.

Kuvio 1. Sosiaalityön harkintavalta ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa

Kokonaisuutena ajateltuna kuvion 1 tarkoitus on hahmottaa sitä, että tässä tutkielmassa sosiaalityön harkintavalta ymmärretään kontekstisidonnaiseksi ilmiöksi. Se tarkoittaa, että sosiaalityön harkintavalta voidaan toki määritellä käsitteenä erikseen, mutta oman kiinnostuksen kohteena, harkintavallan käytön näkökulmasta, myös konteksti on otettava huomioon. Kontekstin merkitys on olemassa, koska se luo harkintavallan käytölle mahdollisuuksia ja rajoitteita. Toisin sanoen sosiaalityöntekijä voi periaatteessa valita miten käyttää harkintavaltaansa, mutta tietyt säännöt, rajoitukset ja mahdollisuudet ovat olemassa ennen tekemistä.

Tarkastelen kuviota 1 sen pienimmästä ympyrästä suurimpaan. Pienimmässä ympyrässä on tiivistettynä se, mitä sosiaalityön harkintavalta tarkoittaa. Tässä tutkielmassa ymmärän harkintavallan sekä byrokraattiseksi että professionaaliseksi. Se tarkoittaa, että sosiaalityön harkintavaltaa voidaan käsitteenä tarkastella sekä professionaalisen ihanteen että hallinnollisen toiminnan näkökulmista. Tällöin toimintaa ohjaavat erilaiset käsityk-

set merkityksellisestä tiedosta ja arvoista sekä siitä, millaista valta on. Harkintavallan käyttäminen tarkoittaa tiivistetysti ilmaistuna sitä, että se mahdollistaa kaikkien tilanteeseen vaikuttavien tekijöiden huomioon ottamisen. Harkintavallan käyttöä voi siis ymmärrykseni mukaan kuvata sekä professionaaliseksi että byrokraattiseksi.

Kuvion 1 kaksi seuraavaa ympyrää kuvaavat harkintavallan käytön kontekstia. Kuvion 1 keskimmaisessä ympyrässä kuvataan harkintavallan käytön lähikontekstia ja suurimassa ympyrässä institutionaalisen tason tekijöitä. Lähikontekstilla tarkoitan niitä tekijöitä, jotka muotoilevat ihmisten välistä vuorovaikutusta instituutiossa. Sosiaalityöntekijä käyttää harkintavaltaansa asiakassuhteessa. Sosiaalityön harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen osalta tarkoittaa, että järjestelmässä on asiakastasolla läsnä sekä konkreettisia vuorovaikutusta muotoilevia tekijöitä, kuten kirjallinen asiointi, etuuskäsittely, asiakastyötä ohjaavat organisaation kirjalliset ja suulliset ohjeistukset että ajatella ja ihmisten välistä vuorovaikutusta ohjaavia tekijöitä, kuten asiakkaiden leimautumiskokemukset ja sosiaalityöntekijöiden yksilölliset köyhyyskäsitykset ja reflektointitaidot. Lähikonteksti koostuu siis sekä eksplisiittisistä ja implisiittisistä harkintavaltaa ohjaavista tekijöistä.

Institutionaalinen taso taas kuvaa niitä tekijöitä, jotka ovat löydettävissä ehkäisevän toimeentulotuen, kunnallisen organisaation ja sosiaalityön tausta-ajattelusta, mutta jotka saattavat siitä huolimatta ohjata varsin konkreettisesti sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttöä. Ehkäisevän toimeentulotuen kohdalla puhutaan viimesijaisesta, kuntakohtaisesta, alibudjetoidusta ja vapaaehtoisesta palvelusta, jossa käytetään tarveharkintaa. Ehkäisevä toimeentulotuki on myös osa hyvinvointivaltion huolenpitojärjestelmää, jonka tausta-ajattelussa on noussut vastuupuheen merkitys. Kunnallisessa organisaatiossa vastuupuhe konkretisoituu NPM:n oppeina. Sosiaalityö instituutiona ohjaa harkintavallan käyttöä pääasiassa arvojensa sekä tutkimuksensa avulla. Ennen kaikkea sosiaalityön arvoista harkintavallan käytössä pohditaan sitä lähdetäänkö tavoittelemaan asiakkaan etua ja tarpeentyydytystä vai tasapuolista resurssien uudelleenjakoa. Institutionaaliset tekijät voivat olla myös eksplisiittisiä rajoituksia harkintavallan käytölle, kuten lait ja hyvän hallinnon periaatteet. Kokonaisuuden kannalta on kuitenkin hyvä huomata, että jaottelu kahteen eritasoiseen kontekstiin on keinotekoinen, sillä molemmat tasot ovat läsnä harkintavallan käytössä.

Kuvattua tutkimusasetelmaa hyödynnän tutkimuksessani siten, että tulen vertaamaan aineistonanalyysissä muodostuvia tuloksia tutkimusasetelman muodostamaan käsitykseen tutkimusilmiöstä. Lisäksi koen, että asetelman avulla olen voinut tarkentaa ymmärrystäni sosiaalityön harkintavallasta ilmiönä. Tutkimusasetelman myötä sosiaalityön harkintavallasta ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa muodostuu ilmiö, joka koostuu sekä todellisuutta koskevista faktoista että sosiaalista todellisuutta koskevista tulkinnoista, jotka voidaan hyväksyä erityisesti sosiaalityössä (Niemi 2008, 83). Tämä asetelma on mahdollistanut itselleni pyrkimystäni muodostaa syvempi ymmärrys ilmiöstä.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimuskysymys, tekemisen periaatteet ja lähtökohdat

Tutkimuksen tekemisen lähtökohdat ovat keskeinen osa tutkimusprosessia. Ajattelen, että tutkimuksen tekemisen näkökulmasta tutkijan omien motiivien aukikirjoittaminen tekee samalla sekä näkyväksi tutkimuksen tiedolliset tavoitteet että avaa sitä, miksi tutkija on valinnut käyttämänsä tutkimusmetodologian. Heta Gyllingin (2002) kysymys siitä kenen hyväksi tutkimusta tehdään, herätti oman pohdintani. Omassa tutkielmassani koen oman ehkä itsekkäänkin intressini vaikuttaneen tutkittavan ilmiön valintaan ja tutkielman teon käynnistymiseen. Oman tutkielmani idea lähti alun perin muotoutumaan, kun työskentelin sosiaalityöntekijänä ja tarkentui kun tutustuin sosiaalityön tutkimukseen. Erityisesti aihevalinnan taustalla vaikuttavat negatiiviset kokemukset siitä, että asiakkaat ja sosiaalityöntekijät asettuivat vastakkain ja vastakkainasettelu saattoi olla määräävä tekijä työskentelyssä. Tarkoitan siis tilanteita, joissa sosiaalityöntekijänä ei saanut kohdata asiakkaan tarpeita, koska organisaatio tai työpaikan kulttuuri asettivat ehdot sille, miten tai millaisilla palveluilla tarpeita tuli kohdata.

Anna Metteri ja Kaisa-Elina Hotari (2011) puhuvat ymmärrykseni mukaan samasta ilmiöstä ja kuvaavat sitä sosiaalityöntekijän eettiseksi kuormittumiseksi. Tämän takia halusinkin alun perin kandidaatintutkielmassa tarkastella, miten asiakkaiden tarpeeseen vastaaminen rakentuu ehkäisevässä toimeentulotuessa. Tuolloin ajattelin, että toimeentulotuki on kokonaisuutena selkeä, koska päätöksenteko koskee rahallisia etuuksia ja päätös on lopulta tehtävä vain kieltämisen ja myöntämisen välillä. Näin ollen ajattelin, että tutkielman rajaamisesta tulisi helpompaa. Kaiken kaikkiaan ajatuksena oli kuitenkin pyrkimys oppia ymmärtämään edellä kuvattuja tilanteita. Tämän takia olin alusta alkaen kiinnostunut tarkastelemaan ilmiötä nimenomaan sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Koin, että tarkastelu sosiaalityöntekijän näkökulmasta on välttämätöntä, jotta ymmärtäisin itse paremmin toiminnan ja erilaisten rakenteiden suhdetta. Näin ollen tutkielman taustalla on myös se ajatus, että olen tutkijan lisäksi myös sosiaalityöntekijä, kollegion edustaja.

Tutkimukseni juonta kuvaan tutustumisena (exploring) kuvailun tai selitysten hakemisen sijaan. (D´Cruz & Jones 2004, 63–64). Tutkielmani tehtävä on vastata kysymykseen:

- Miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa?

Pyrin siis ymmärtämään ja uudelleen muotoilemaan tutkittua ilmiötä, jolloin myös omat näkemykseni tutkimusilmiöstä asettuvat alttiiksi uudelleentulkinnoille. Uudelleentulkinnan kautta mahdollistuu myös tieteellisen tiedon kumuloituminen. (Guban & Lincoln 1998, 203–204.) Thomas Schwandtin (1998, 231) mukaan se, mitä ymmärtämisellä tarkoitetaan, vaihtelee erilaisten ajatusperinteiden mukaan. Tutkielmani tarkoituksena oleva ymmärtäminen ei tarkoita Schwandtin (mt.) luokittelussa kuvattua psykologisempaa vivahdetta, jossa yritetään päästä sisälle ja lähelle tutkimuksen informanttien sisäistä maailmaa. Minulle ymmärtäminen tarkoittaa ennemminkin sosiaalityöntekijöiden harkintavallan ymmärtämistä ilmiönä. Tässä ymmärtämisessä on kyse enemmän tapaustutkimuksen mukaisesta ymmärtämisestä. Tällöin ilmiötä tarkastellaan monimutkaisena kokonaisuutena, joka käsittää erilaisia näkökulmia ja yhteiskunnallisia prosesseja (Häikiö & Niemenmaa 2007, 42) Tutkimuksella voidaan tavoitella kulttuurisen toimintajärjestelmän kokonaisvaltaista ymmärrystä eli ilmiön ymmärtämistä poliittisissa, taloudellisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa yhteyksissään. (mt., 45) Itselläni tutkimuksellisen toiminnan päämääränä on laadullisen tutkimuksen ihannekuva, eli ”syvällisemmän” ymmärryksen tavoittelu sosiaalisesta maailmasta (Silverman 2000, 8). En kuitenkaan väitä, että tutkielmani välttämättä tarjoaisi syvällistä kuvaa sosiaalityön maailmasta. Tarjoan tutkimustulosten muodossa yhden mahdollisen tulkinnan, jota on tärkeää täydentää toisenlaisilla

Tutkielmani kuuluu laadullisen tutkimuksen perinteeseen. Tutkimuksen metodologian näkökulmasta on keskeistä tuoda esille tutkijan paikka tutkimusprosessissa, tutkimuksella tuotettavan tiedon luonne sekä tutkijan ja tutkimukseen osallistujien välinen suhde. Ajattelen näiden keskeisten näkökulmien kumpuavan laadullisen tutkimuksen kehitysvaiheista, koska se kehittyi muun muassa feministien ja postmoderniin ymmärrykseen nojaavien kritiikistä positivistiselle tutkimusperinteelle. Kritiikin myötä kiinnitettiin huomiota esimerkiksi kysymykseen tiedon objektiivisuudesta, eli tutkija tietäjänä ja valintojen tekijänä vaikuttaa tutkimuksessa muotoutuvaan tietoon. Samoin valtasuhde

tutkijan ja tutkittavien välillä tiedostettiin ja välimatkaa pyrittiin myös vähentämään. Lisäksi tunnistettiin myös se, että laadullisen tutkimuksen avulla on mahdollista tuottaa tietoa, joka tekee näkyväksi eroja ja moninaisuutta. (Karvinen-Niinikoski 2009; Kuronen 2009; D’Cruz & Jones 2004.) Ajattelen, että ensinnäkin edellä mainitusta seuraa vaatimus reflektoida omaa osuutta tutkimuksessa sekä lopulta kirjoittaa tehdyt valinnat ja koko tutkimusprosessi näkyville toisten arvioitavaksi. Näin voin tutkijana parantaa oman tutkimukseni luotettavuutta. Toiseksi valtasuhteet vaikuttavat tutkimuksessa tuotettuun tietoon. Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (2005) ilmaisevat asian siten, että valtasuhteet joko korostavat tai häivyttävät osallistujien tiedollista asemaa. Minulla tutkijana on eettistä vastuuta ja vastaan tutkimuksella tuotetusta tiedosta ja esimerkiksi siitä, millaisen muodon ja tulkinnan annan tutkittavalle ilmiölle ja aineistolle. Toisin sanoen osallistun tutkimani ilmiön tuottamiseen. Henriikka Clarkeburnin ja Arto Mustajoen (2007) mukaan tutkimuseettisesti tärkeää onkin tunnistaa eettisesti latautuneet valintatilanteet, pohtia erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja sekä perustella tehdyt päätökset.

Sosiaalityön tutkimuksessa tutkielmani paikantuu sosiaalityön tiedon ja etiikan pohtimiseen. Tutkielmassani muodostan harkintavalta-käsitteen arvoista, vallasta sekä tiedosta, joiden ymmärrän ohjaavan sosiaalityöntekijän päätöksentekoa ja toimintaa. Puhuttaessa sosiaalityön tiedosta se ymmärretään useimmiten moninaiseksi kokonaisuudeksi, jonka osioita voidaan nimetä esimerkiksi kokemustiedoksi, hiljaiseksi tiedoksi tai tutkimustiedoksi. Oman tutkielmani kiinnostus liittyy ennen kaikkea hiljaiseen tietoon, vaikka omassa tutkielmassani en tätä käsitettä käytä. Näkemykseni voi tuntua radikaalilta, mutta ymmärrän hiljaisen tiedon Anneli Pohjolan (2007b) mukaan. Pohjolan sanomaa voisi kuvata yksinkertaisesti siten, että se tulee näkyväksi toiminnassa ja valinnoissa, joten se voi olla hyvinkin kantaottavaa. Hiljainen tieto on henkilökohtaista, mutta teorian tiedon, kokemusten, uskomusten, mielikuvien, asenteiden, rutiinien sekä ennakkoluulojen pohjalta muodostunutta osaamista ja ammattitaitoa. Se on siis suodattanut erilaisista tiedonlajeista kantajansa omaisuudeksi. (Mt.) Kuitenkin omassa tutkielmassani tutkimuksen empiirisen toteuttamisen tavalla pyrin tavoittamaan hiljaista tietoa, joka on ominaista sosiaalityöntekijöille ammattikuntansa edustajina.

Sosiaalityön eettinen näkökulma taas tulee näkyville moraalisenä järkeilynä (ks. Forsberg 2012). Tällöin kiinnostuksen kohteen on arjen sosiaalinen toiminta, jonka ajattelun olevan yksilön ajattelua ja toimintaa laajempi kehikko. Läsä ovat myös toiminnan

sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuus. Pohjimmiltaan kyse on sekä arjen ”sotkuisen” toiminnan tarkastelusta että arjen arvottamisen ja oleellisen valikoinnin tavoittelusta. (Mt.) Näin ollen oman tutkielmani tavoitteeksi muotoutui pyrkimys ymmärtää kokonaisvaltaisesti sosiaalityön harkintavallan käyttöä ja pohtia sitä, miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa. Tarkoitus on vastata kysymykseen, miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa.

3.2 Ryhmäkeskustelu ja tuotettu aineisto

Kuten aiemmin kerroin minulle on ollut selkeää alusta alkaen, että haluan tutkielmassani katsoa ilmiötä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta, joten heidän tuottamansa aineisto on välttämätön tutkielman luotettavuuden varmistamiseksi. Jotta tutkimusta voitaisiin pitää objektiivisena, tutkimuskohteesta pyritään antamaan mahdollisimman totuudennukainen ja informatiivinen kuva (Niiniluoto 2002). Kuitenkin tässä yhteydessä on hyvä muistaa ensinnäkin se, että kun kyse on tieteellisestä tutkimuksesta, tieto on suhteellisesti varmaa. Se tarkoittaa sitä, että tieteellinen tieto on pohjimmiltaan muuttuvaa, mutta pitkällä aikavälillä varmempaa suhteessa muihin tiedonlajeihin, koska se on myös itseäänkorjaavaa (mt., 31).

Aineiston keräämisen tekniikkana tutkielmassani on ryhmäkeskustelu, jossa hyödynsin keskustelun virittäjänä kehyskertomuksia. Käytetyt kehyskertomukset löytyvät tämän tutkielman liitteestä 3. Aineiston keräämisen suunnittelu oli tutkielmassani vähintään yhtä tärkeää kuin itse ryhmäkeskustelu. Sen takia laadin keskusteluissa hyödyntämäni tarinat ennen kuin olin selvillä muista aineistonkeruuprosessin yksityiskohdista. Pohjolan (2007a, 21) mukaan erilaisten tapauskuvausten käyttöön liittyy eettisiä ongelmia, erityisesti jos kyseessä ovat todelliset ihmiset todellisine tilanteineen. Itse ratkaisin tämän siten, että käytin aineistonkeruussa fiktiivisiä tarinoita. Niiden kirjoittamisessa hyödynsin työkokemustani lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä, tutkielmani lähteinä olevia toimeentulotutkimuksia sekä suuren kaupungin toimeentulotuen soveltamisohjetta. Käytin kehyskertomusta keskustelun virittäjänä, mutta en varsinaisesti seurannut eläytymismenetelmän metodisia soveltamisohjeita (ks Eskola 2001). Laadin siis toisistaan täysin erilaisia kehyskertomuksia. Jari Eskolan (2001, 78) mukaan kehyskertomuksen avulla voi koota aineistoa, jossa ihmiset tuottavat mahdollisia kertomuk-

sia. Kertomukset eivät siis välttämättä ole todellisia. Kuitenkin osa vastauksista tuottaa myös stereotyyppisiä kertomuksia, jotka kuvaavat niitä käsityksiä joiden perusteella ihmiset tekevät valintoja. (Mt.) Ajattelin, että tästä syystä kehyskertomus sopii tutkielmani aineistonkeruuseen.

Ryhmäkeskustelu on aineistonkeruumenetelmä, jossa keskeinen periaate ja sen muista menetelmistä erottava tekijä on vuorovaikutus. Toisin kuin perinteisessä tutkimushaastattelussa, ryhmäkeskustelussa pyritään aikaansaamaan vuorovaikutusta osallistujien välille, jolloin vuorovaikutus ei ole pelkästään tutkijan ja osallistujien välistä kysymysvastaus-logiikalla toimivaa (Valtonen 2005). Kokonaisuutena ajatellen aineistonkeruun eri vaiheiden valintojen tekemisen apuna on ollut Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005, 29–30) esittämä ajatus siitä, että haastattelu on pohjimmiltaan vuorovaikutustilanne. Heidän mukaansa vuorovaikutus on tärkeä osa aineistonkeruuprosessia siinä mielessä, että se joko korostaa tai himmentää vastaajien tiedollista asemaa. Heidän mukaansa, vaikka tutkimusmetodi sinänsä olisi strukturoitukin, on kuitenkin kyse vuorovaikutustilanteesta, jossa osallistujat ja tutkija toimivat suhteessa toisiinsa. Pohjimmiltaan on siis kyse siitä kenellä ajattelun olevan oikeuden tietää tutkimastani ilmiöstä, koska se jolla ajatellaan olevan tietoa, on myös oikeutettu puhumaan aiheesta. Kyse on myös siitä katsonko vuorovaikutuksen muodostavan virhelähteen aineistoon. Mikäli vuorovaikutuksen ajatellaan muodostavan virhelähteen, on sitä pyrittävä kontrolloimaan. (Mt.) Vuorovaikutuksen merkitys tutkimuksessa liittyy laajemmin myös soveltamaani metodologiaan. Itse kiinnityn tässä tutkielmassa siihen uskomukseen, että maailman ilmiöitä luodaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa eivätkä ne näin ollen ole olemassa ihmisen tietoisuudesta riippumatta (ks. Niiniluoto 2002). Näin ollen lienee loogista, että aineistonkeruun metodini samoin luottaa vuorovaikutukseen ja mahdollisuuteen tätä kautta luoda aineistoa, joka mahdollistaa tutkimuskysymykseen vastaamisen.

Käytännössä osallistujien etsiminen lähti liikkeelle siitä, että yritin aluksi lähestyä epävirallisesti sosiaalityötä tekeviä tuttaviani ja tarkoitukseni oli saada ns. lumipallomenetelmällä rekrytoituksi osallistujat ryhmäkeskusteluun. Epävirallinen reitti ei kuitenkaan tuottanut tulosta. Sen takia turvauduin viralliseen tapaan lähestyä sosiaalityöntekijöitä. Hain tutkimusluvan suureen kaupunkiin ja etsin organisaation avustuksella erilaisissa työtehtävissä työtä tekeviä sosiaalityöntekijöitä, käytännössä siten, että kävin esittelemässä aiheitani sosiaalityön tiimeissä. Ennen esittelykäyntejä jouduin pohtimaan

ryhmäkeskustelua metodina. Sain ohjausta Anu Valtosen (2005) ajatuksista. Hänen esimerkkiensä ja pohdintojensa avulla päädyin siihen, että alusta alkaen tärkeää on tuoda esille keskustelun vapaamuotoisuus sekä se, että tuon tilanteeseen kehyskertomuksia. Ajattelin, että vapaamuotoisuus voisi laskea kynnyistä osallistua keskusteluun. Käytännössä lähestyin ensin sähköpostitse eri tiimien esimiehiä, joiden kanssa sovimme esitteilyjen ajankohdat ja kävin esittelemässä sosiaalityöntekijöiden tiimikokouksissa graduni aihetta kolme kertaa. Nämä tapaamiset sosiaalityöntekijöiden kanssa olivat ensimmäisiä kohtaamisia, joiden perusteella he ovat tehneet valinnan osallistuvatko tutkielmani tekemiseen.

Tutkimukseeni osallistuminen on siis ollut vapaaehtoista. Olen seurannut tärkeitä velvollisuuseettisiä lähtökohtia ihmistieteessä: ihmisten itsemääräämisoikeuden ja ihmisarvon kunnioittamista (Kuula 2006, 124). Arja Kuulan (mt.) mukaan ihmisen yksityisyyden suoja toteutuu parhaiten, kun tutkittava saa itse päättää osallistuuko tutkimukseen sekä mitä tietoja ja millä ehdoilla antaa itsestään tutkimuksen käyttöön. Vapaaehtoisuuden olen tuonut esille, siten, että olen sanonut sen ääneen ja muotoillut puheeni siten, että kuulija voi ymmärtää osallistumisen olevan vapaaehtoista. Samoin olen tuonut esille, että tutkimukseen osallistumisen saa perua missä vaiheessa tahansa. Itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen kuului myös, että kerroin aiheestani ja aineistonkeruumetodistani riittävästi. Koska en voinut tietää, mikä edustaa riittävästi informaatiota itse kullekin, päädyin siihen, että kerron aiheestani ja pyysin myös osallistujia kysymään aiheesta lisäinformaatiota.

Järjestin kaksi tutkielmaani aineiston tuottanutta ryhmäkeskustelua tammikuussa 2013. Keskustelut toteutimme osallistujien työpäivän aikana heidän työpaikoillaan. Ryhmät muodostin arpomalla. Richard Kruegerin (1994) mukaan ryhmäkeskusteluun osallistuu tyypillisesti seitsemästä kymmeneen keskustelijaa, kun taas Anne Ollilan (2008) mukaan optimaalinen osallistujamäärä on neljästä kahteentoista. Itse päädyin kolmeen osallistujaan aineiston litteroitavuuden turvaamiseksi. Keskusteluun osallistuneista viisi oli pätevyyden omaavia sosiaalityöntekijöitä ja yksi loppuvaiheen sosiaalityön opiskelija. Osallistujilla oli työkokemusta sosiaalityöstä keskimäärin viisi vuotta, pisimmillään noin kymmenen vuotta ja lyhimmillään noin vuoden verran. Ensimmäinen keskustelu kesti noin puolitoista tuntia ja toinen tunnin ja seitsemän minuuttia. Ollilan (mt.) mukaan toinen ryhmään liittyvä keskeinen kysymys on, tuntevatko ryhmän jäsenet toisensa

entuudestaan. Lienee luonnollista, että ryhmän koostumus vaikuttaa tuotettuun aineistoon (Alasuutari 1994). Ensimmäisessä keskustelussa kaikki osallistujat tunsivat toisensa ja he keskustelivat innokkaasti, ja myös kyseenalaistivat toistensa näkemyksiä. Toisessa keskustelussa tunnelma oli hiukan varautuneempi ja tulkitsen tähän vaikuttaneen, ettei kaikkien osallistujien välillä ollut vakiintuneita vuorovaikutussuhteita.

Kummatkin keskustelut toteutin siinä mielessä samalla kaavalla, että aloitin keskustelut omalla puheenvuorollani, jossa loin sääntöjä ja kerroin myös osallistujien anonymiteetin turvaamisesta ja tietosuojasäännösten noudattamisesta (Valtonen 2005; Kuula 2006). Loin aloituspuheenvuorossa muun muassa säännöt vuorovaikutukselle. Toin esille, että odotan osallistujien keskustelevan aiheesta, mutta kerroin, että tarvittaessa osallistun myös itse. Tämän jälkeen osallistujat lukivat yhden tarinan ja pyysin heitä pohtimaan sitä, miten he toimisivat kyseisessä tilanteessa ja pyysin heitä myös perustelevaan omaa toimintaansa. Keskusteluun osallistuin pääasiassa sanattoman viestinnän avulla ja välillä kysyin tarkennuksia joihinkin osallistujien esittämiin puheenvuoroihin. Pääasiassa vuorovaikutus kuitenkin eteni osallistujien keskinäisenä keskusteluna. Keskustelu yhdestä tarinasta jatkui niin kauan kuin osallistujilla oli sanottavaa ja tämän jälkeen siirryimme seuraavaan.

Olen siis alusta alkaen suhtautunut kriittisesti siihen, että vuorovaikutus olisi aineistoa vääristävä tekijä. Ensinnäkin mielestäni olisi epäloogista kerätä aineisto ryhmäkeskustelussa, jossa tarkoitus on nimenomaan saada aikaan vuorovaikutusta osallistujien välille, ja samaan aikaan pitää vuorovaikutusta aineistoa vääristävänä tekijänä. Kummassakin ryhmäkeskustelussa suurin osa osallistujista tunsivat toisensa ennestään ja samoin minä tunsin suurimman osan keskusteluun osallistujista. Tulkintani mukaan näistä syistä keskustelu oli varsin vapautunutta. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että välillä keskustelussa tuli esille vitsailua. Kaikki keskustelijat käyttivät puheenvuoroja ja myös haastoivat toistensa esittämiä tulkintoja ja ajatuksia. Keskustelun jälkeen itselleni ei jäänyt tunnetta siitä, että joku osallistujista olisi dominoinut keskustelua. Näitä omia tulkintojani tukevat kommentit, joita aineisto-otteistani esitettiin kvalitatiivisen analyysin kurssilla helmikuussa 2012. Eräs osallistuja kuvasi, ettei otteessa tullut esille sitä, että joku olisi dominoinut keskustelua, kuten tyypillisesti ryhmäkeskustelussa käy. Lisäksi eräs osallistuja epäili voiko aineistoani käyttää pro gradun lähteenä, koska aineisto oli leikittelevää.

On hyvä muistaa, että ryhmäkeskustelu tuottaa erilaisen aineiston kuin haastattelu (Alasuutari 1994, 131). Ryhmäkeskustelussa tuotettu aineisto tavoittelee sosiaalisesti ja kulttuurisesti jaettuja ymmärryksiä, kokemuksia ja ajatuskehikkoja. Aineisto myös haastaa tutkijan monikerroksisuudellaan ja dynaamisuudellaan, koska se korostaa ihmisen ymmärryksen joustavuutta sekä poikkeuksia ja ristiriitaisuuksia (Pösö ym. 2008). Sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta tavoiteltavaa onkin pyrkiä saamaan esille yleisten kehityskulkujen rinnalle myös erityisiä sosiaalityön toimintaympäristöön liittyviä näkökulmia (Karvinen 2000). Oman aineistoni koko ei mahdollista yleispätevien tulkin-
tojen ja johtopäätöksien tekemistä sosiaalityöntekijöiden jakamasta ymmärryksestä kos-
kien harkintavallan käyttöä (Pohjola 2007a, 27). Sen sijaan katson aineistoni olevan
siinä mielessä rikasta, että se mahdollistaa ilmiön erityispiirteiden tarkastelun. Aineiston
avulla tavoittelen tietoa, joka mahdollistaa ilmiön moniulotteisuuden tarkastelun ja
ymmärtämisen.

Ensimmäisessä keskustelussa osallistujat keskustelivat kaikista neljästä tarinasta ja toi-
sessa keskustelussa kolmesta, Tiinan, Harrin ja Pertin tarinasta. Neljännen tarinan jätin
pois ajanpuutteen takia. Tiinan tarinan kohdalla kummassakin keskustelussa päädyttiin
siihen, että asiaa tulisi selvittää lisää. Teemoiltaan keskustelun sisältö oli kuitenkin var-
sin erilaista. Toisesta keskustelusta päällimmäisenä mieleen jäi suunnitelmallisesta
työskentelystä käyty keskustelu ja toisessa pohdittiin moniulotteisesti taloustilannetta.
Harrin tarinan kohdalla molemmissa keskusteluissa pohdittiin ennen kaikkea sairautta ja
sen merkitystä ja loppujen lopuksi päädyttiin siihen, että Harri tarvitsee rahallista tukea.
Pertin tarinan kohdalla keskusteltiin samoin yllättävän samansuuntaisesti pääasiallisesti
työstä ja valinnoista, kuitenkin siten, että jälleen teemat saivat erilaisia painotuksia. Per-
he Meikäläisen kohdalla pohdinta koski pitkälti perheen taloustilannetta.

Itse keskustelut tallensin nauhoittamalla ja tein lyhyet muistiinpanot keskustelun herät-
tämistä tuntemuksista. Muistiinpanoissa pyrin hahmottamaan keskustelun yleistä tun-
nelmaa ja muita mieleen jääneitä seikkoja muutamalla lauseella aineiston analyysivai-
hetta varten. Litteroin ensimmäisen keskustelun sanataarkasti ennen toisen keskustelun
toteuttamista. Keskustelun litterointi mahdollisti itselleni itse tilanteen refleктоimisen.
Nauhoitusta kuunnellessa tulin huomanneeksi sen, kuinka vuorovaikutuksen avulla tulin
vieneeksi keskustelua eteenpäin. Ennen kaikkea huomasin, että pyrkimykseni vahvistaa

keskustelijoiden tiedollista asemaa tutkimusaiheesta kuului myös omista puheenvuoroissani. Toisaalta nauhoituksesta kuului myös se, etten itse tilanteesta kuunnellut riittävän tarkasti (vrt. Ruusuvoori & Tiittula 2005), jolloin en ollut huomannut kommenttien ja kysymysten avulla tarkentaa ja syventää keskustelua. Ajattelen, että ensimmäinen keskustelu onnistui kuitenkin yli omien odotusteni. Keskustelu oli vilkasta ja myös kyseenalaistavaa. Litteroinnin kuluessa oivalsin myös, millaisia kysymyksiä aineistolta olisi mahdollista kysyä analyysivaiheessa ja kirjoitin mahdollisia kysymyksiä muistiin.

Toisen keskustelun litteroinnin aloitin heti keskustelun toteuttamisen jälkeen. Litteroin jälleen keskustelun sanatarkasti. Tällä kertaa huomasin, että olin mielestäni onnistunut vaatimuksessani syventää keskustelua paikoitellen. Toisaalta kuulin nauhalta myös itse tilanteesta käsin kosketeltavana olleen varautuneemman tunnelman, joka kuitenkin loppua kohden alkoi vapautua. Kahden keskustelun litteroinnin jälkeen totesin, että tuotettua aineistoa oli 41 liuskaa ja analyysin näkökulmasta katsottuna mielessä oli lukuisia havaintoja, joita olin aineistosta tehnyt. Tulin myös siihen tulokseen, että itse analyysivaiheessa on erittäin tärkeää myös jatkaa nauhoitusten kuuntelemista. Koin, että analysoinnin paikkaansa pitävyyden näkökulmasta on tärkeää kuunnella myös vuorovaikutustilanteen tunnelmaa. Konkreettisesti tarkoitan esimerkiksi naurahduksia ja hiljaisuuksia.

Kokonaisuutena tarkasteltuna aineistossa tulee jo pelkkänä tekstimassana esille harkintavallan häilyvyys ja monimutkaisuus. Keskustelussa se tuli esille siten, että asiakastarinat herättivät keskustelijoissa paljon erilaisia kysymyksiä ja toisaalta keskustelijat tunsivat tarinoiden mahdollistavan erilaisia tulkintoja. Aineistoon tutustumisen myötä huomasinkin, että osallistujat kävivät neuvottelua siitä, millainen yhteinen tulkinta tarinasta muodostetaan. Toki myös aineistonkeruuni muoto korosti jossain määrin ilmiön häilyvyyttä. Toisaalta kuitenkin rakensin tarinat nimenomaan siitä näkökulmasta, että ne sisältävät konflikteja, jolloin tarinan tulkinnan suunnasta on neuvoteltava.

3.3 Aineistosta tulkinnoiksi

Tutustuin ensin aineistoon lukemalla litteroitua tekstiä useita kertoja. Tämän jälkeen aineiston analysointi alkoi hahmottua. Lähdin luokittelemaan aineistoa erilaisilla alustavilla kysymyksillä koskien lähinnä niitä teemoja, joiden huomaisin tulevan aineistossa useasti esille. Pohdintaa tässä vaiheessa ohjasi se, millaisella analyysitavalla saan aineistosta esille tutkimustulokset. Koska epävarmuutta aiheutti erilaisten analyysitapojen sopivuus aineistolleni, lähdin tekemään perinteisesti sisällönanalyysia eli tutkimaan sitä mitä aineistosta löytyy. Ymmärrän käyttämäni sisällönanalyysitavan olevan sekä teoria- että aineistolähtöistä, koska kuten Ruusu vuori ym. (2010, 19) toteavat täysin aineistolähtöinen sisällönanalyysi on mahdotonta. Analyysiäni ovat väistämättä ohjanneet näkökulmat, joihin olen tutustunut tutkielman teon aikana.

Lähdin kysymään aineistolta, millaisia perusteluja osallistujan omalle toiminnalle keskustelussa rakentuu. Analyysikysymys vaikutti minusta loogiselta ajatellen tutkimuskysymystäni ja tutkielmani tavoitetta. Olin siis kiinnostunut löytämään aineistosta sitä, miten keskustelijat oikeuttivat omaa toimintaansa. Aineiston näkökulmasta oli selvää, että havaintoyksikkönä oman toiminnan perustelu ei kuitenkaan ollut selkeä. Toiminnan oikeutus oli pikemminkin usean keskustelijan yhdessä tuottamaa tai ikään kuin rivien välissä sanottua. Havaintoyksikön löytäminen ja nimeäminen aineistosta on siis luonnollisesti omaa tulkintaani tutkijana. Tässä vaiheessa huomaisin, että vaikka erikseen puhuin perusteluista keskustelujen alussa, ei niitä puheessa selkeästi tuotettu. Näin ollen Anna Rastasta (2010) mukailleen aineisto osoitti, että relevanttia on myös pohtia, miksi sosiaalityöntekijä ei perustele toimintaansa selkeäsanaisesti.

Konkreettisesti aineiston analyysi eteni siten, että pelkistin erilaisia perusteluja ja nimesin perusteluja yhdellä, kahdella sanalla. Esimerkkinä tekemästäni pelkistämisestä on kuviossa 2, jossa on vasemmalla ote Pertin tarinaa koskeneesta keskustelusta ja oikealla oma aineistosta tekemäni pelkistys.

<ul style="list-style-type: none"> • lähettäiskö tukemaan takuuvuokrassa Pertin muuttoa lähemmäs työpaikkaa • jos Pertti ois innokas • se jos sen aattelee ett se- 	Laskennan logiikka/kustannusvartija
---	-------------------------------------

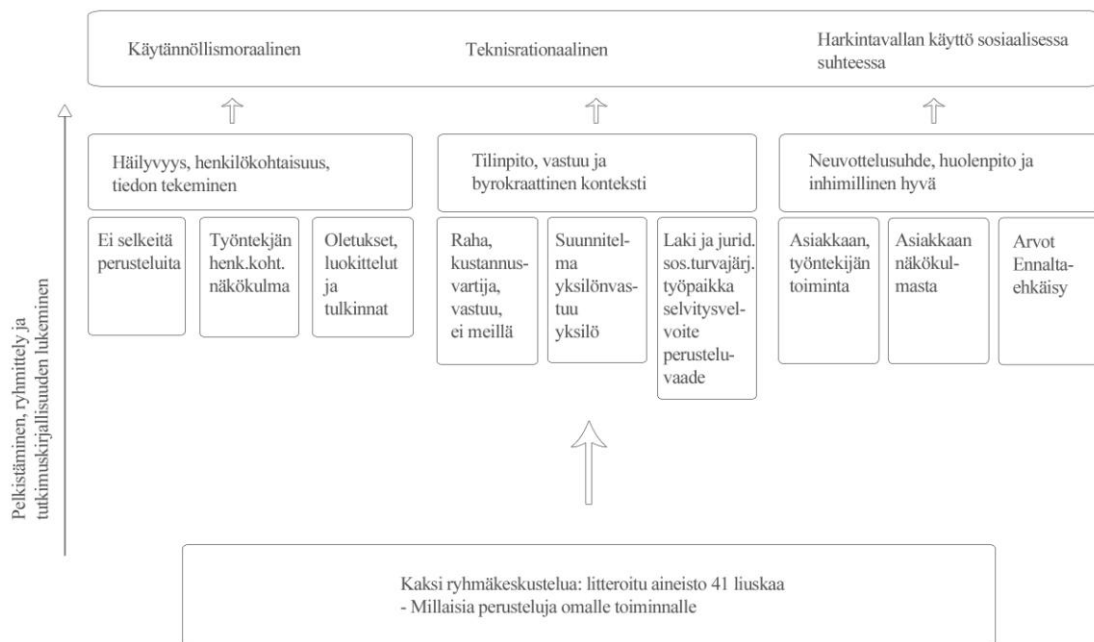
<p>hän ku se palkkatuella ois ei tarvis</p> <ul style="list-style-type: none"> • toimeentulotukee • nii eikä välttämättä muita palveluita sehän ois kerta luontonen apu jos takuu- vuokran myöntäs 	
--	--

Kuvio 2. Esimerkki aineiston pelkistämisestä

Pelkistämisen jälkeen nimesin tekstinkäsittelyohjelman kommentti-työkalua hyödyntäen yhteensä 261 erilaista perustelua. Perustelut olivat joko yksittäisen osallistujan sanomia tai usean keskustelijan yhdessä tuottamia. En pyrkinyt nimeämisessä siihen, että nimeäisin samankaltaisia havaintoja samalla tavoin. Sen sijaan nimesin havaintoja pikemminkin oman tulkintani mukaan sisältölähtöisesti.

Tämän jälkeen kokosin nimeämäni perustelut tekstitiedostoon ryhmittelyä varten. Ryhmittelyssä muodostui 21 erilaista perusteluluokkaa, joita nimesin jälleen sisältölähtöisesti. Osa luokista oli sisällön näkökulmasta helposti muodostettavissa, toisaalta osa perusteluista ei tuntunut kuuluvan mihinkään luokkaan. Ratkaisin asian siten, että muodostin myös yksittäisten havaintojen luokkia. Analyysin perusteltavuuden näkökulmasta ajattelin, että otan myös määrällisen ulottuvuuden mukaan. Laskin kuinka monta perustelua mikäkin luokka sisältää. Ajattelin tämän vahvistavan omaa ajatustani siitä, miten rajata aineistoa. Tässä vaiheessa analyysia olikin mielestäni tarpeen kysyä ja pohtia, miksi tietynlaiset perustelut olivat määrällisesti enemmän esillä ja toisaalta pohtia, mikä on tutkielmani näkökulmasta kiinnostavaa tietoa. Etsin ohjausta analyysiin tutkimuskirjallisuudesta. Erityisesti tässä vaiheessa perusteluluokkien luokittelua ohjasivat Raija Julkusen (2008) ja Kirsi Juhilan (2006) tekstit sekä se, että tässä vaiheessa palasin muokkaamaan graduni käsitteellistä osiota. Erityisesti kirjallisuuden lukeminen auttoi hahmottamaan sitä, miten aineistonanalyysissä esille nousseet teemat kytkeytyivät toisiinsa, ja miten luokitella aineiston perusteluluokkia. Kirjallisuuden avulla pelkistin havaintoja edelleen kolmeen pääluokkaan, joiden nimeämisessä pyrin tuomaan esille olennaiset asiat luokan sisällöstä. Pelkistykseen tavoite oli muodostaa havainnoista yhteisiä luokkia, mutta samalla tavoite oli, että luokan sisällä myös moniulotteisuus pääsisi näkyville.

Kuviossa 3 esitän tiivistettynä äsken kuvatun analyysiprosessini ja tutkimustulosten muotoutumisen. Alimpana kuviossa on esitetty aineisto ja analyysikysymys, ja tämän jälkeen aineistosta pelkistämällä muotoutuneet luokat. Sen jälkeen olen erityisesti tutkimuskirjallisuuden avulla pelkistänyt ja ryhmitellyt ne kolmeen pääkategoriaan. Ylimpänä kuviossa on tutkimustulosten tulkinnallinen ulottuvuus. Sen olen muodostanut ja nimennyt tutkimustulosten, oman tulkintani ja tutkimuskirjallisuuden avulla. Esitetyt kolme pääluokkaa muodostavat aineistosta kokonaisuutena esille nousseen ymmärryksen sosiaalityön harkintavallasta ja sen käyttämisestä. Seuraavassa luvussa kuvaankin ensin tutkimukseni tuloksia ja sen jälkeen neljännessä alaluvussa tarkastelen tuloksia ja tulkintaani suhteessa yleisempään tieteelliseen keskusteluun. Kaiken kaikkiaan on hyvä huomata, että tutkielmani käsittellistää ilmiön tietynlaisesta ja vain tietynlaisesta näkökulmasta, ja samalla käsitteellistäminen tuottaa myös ilmiön kategorisoinnin ja luokittelun (Pohjola 2003, 54).

Kuvio 3. Aineistosta tulkinnoiksi.

4 Sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö

4.1 Käytännöllismoraalinen harkintavallan käyttö

Aineiston perusteella harkintavallan käytössä korostuvat häilyvyys, henkilökohtaisuus ja tiedon tekeminen, joita yhdessä nimitän käytännöllismoraaliseksi harkintavallan käytöksi. Tulkintani mukaan käytännöllismoraalinen harkintavallan käyttö tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että painoarvoa on työntekijöiden henkilökohtaisella tulkinnalla, jossa työntekijä aktiivisesti muodostaa tietoa asiakastilanteesta. Käytännöllismoraaliseen tulkintaan liittyy olennaisesti myös epävarmuuden ulottuvuus. (Juhila 2006; Taylor & White 2008.)

Epävarmuus tulee aineistossa esille siten, että harkintavalta näyttäytyy häilyvänä. Se on oma tulkintani aineistosta kokonaisuutena. Aineistossa perustelut eivät tulleet esille selkeäsanaisina kannanottoina vaan perustelut olivat ennemminkin rivienvälissä sanottuja. Ne rakentuivat osallistujien vuorovaikutuksen avulla. Osallistujissa asiakastarinat herättivät keskustelua, joka eteni tennisottelumaisena pohdintana, jossa rakennetaan yhteistä tulkintaa:

- Sitte äiti on tuommoisessa matalapalkkasessa työssä kumminki*
- Ett varmaan on talous aika tiukoilla*
- Ett kädestä suuhun eletään ett ei paljo tosiaan mitään erikoista menoa voi olla ett sinne mennee ja heittää härän pyllyä*
- Nii jos rikkoontuu tuo pesukone nii sitte on talous huonolla mallilla*
- Ja varmaan kasvavat lapset syöki aika paljo ett viistoistavuotias poika ett on ravinnontarvetta ett on varmaan ruokakustannuksetki melkoset*
- Aika paljon on noita vuokratästejä on tullu*
- Joo mä mietin kans että neljätuhatta euroa ett kuinka pitkältä ajaltahan nuo sitte on kertynyt [K1: perhe Meikäläisen tarina]*

Toisaalta osallistujat haastoivat toistensa muodostamia tulkintoja ja esittämiä toimintatapoja:

- Elikkä sinä antasit porkkanaa*
- Mmm. Sinä keppiä niinkö?*
- No en nyt välttämättä niinkään*
- Sä antasit vaan puolikkaan porkkanan*
- Ett mulla tämä päätöksentekokyky on vähä alentunu ett minä nyt tässä vähä jahkailen että miten tämä nyt niinku pitäis tehdä*
- Kaks ja puoli porkkanaa [K1:Harrin tarina]*

Epävarmuus kuuluu käytännöllismoraaliseen toimintaan, sillä siinä toiminnan ajatellaan rakentuvan toimintayhteydessä eli tietyn tilanteen muodostamien toimintaedellytysten kautta (Karvinen-Niinikoski 2010).

Aineistossa tuli esille myös harkintavallan käytön henkilökohtaisuus. Yhdistävänä tekijänä havainnoilleni on se, että sosiaalityöntekijät liittivät toiminnan jollain tapaa omaan henkilökohtaiseen ymmärrykseensä, kokemukseensa ja tietoihinsa tai asiakkaan henkilökohtaisen tilanteen tunnistamiseen. Näitä havaintoja yhdistää myös se, että osallistujien pohdinta ei liittynyt esittämiini asiakastarinoihin vaan he pohtivat harkintavallan merkitystä elävästä elämästä kumpuavista kokemuksistaan käsin. Sosiaalityöntekijät liittivät harkintavallan käytön työntekijään sekä ihmisenä yleensä että sosiaalityöntekijänä.

-Mutta että kuitenkin tiedetään että jokainen tekee myös sillä omalla persoonalla työtä ja jotkut on tiukkoja ja käyttää sitä natsikorttia ja jotkut on sitte että ne katsoo enemmän jotenki tilannekohtaisesti jotkut on myös helpommin joh..niinkö että ihmiset pystyy vaikuttamaan johonki paljo helpommin ku johonki toiseen [K2: Pertin tarina]

*-Aattelee tämmösessä ett ku haluais tietää vähä enemmän mutta sen oon huomannu että tässä vuosien myötä niin en oo enää niin tiukka kun ennen ja ajattelen asiaa enemmän yksilökohtaisesti hänen omasta henkilökohtaisesta tilanteesta nähden
(välistä poistettu keskustelua)*

-Mutt silleen ku sä puhuit siitä harkintavallan käytöstä nii mää oon toki niinku samaa mieltä siitä että koska sosiaalityöntekijä saa tehdä sitä yksilökohtaisesti harkintaa nii kyllä kyllä. Mutta että en tiä että onko minussa sitte sitä nuoruuden tiukkuutta olemassa (naurua) että tota noin aika tiukalla linjalla [K2: Pertin tarina]

Ensimmäisessä aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä liittää harkintavallan käytön sosiaalityöntekijään yksilönä siten, että sosiaalityöntekijä joko käyttää harkintavaltaansa tai ei sitä käytä. Toisaalta työntekijä tunnistaa myös sen, ettei sosiaalityöntekijä ole ainoa vallankäyttävä, vaan myös asiakkaalla on vaikutusmahdollisuuksia. Osallistuja pohtii sitä, että vuorovaikutussuhteessa pystytään vaikuttamaan molemminpuolisesti. Seuraavissa aineisto-otteissa samassa keskustelussa keskustelleet työntekijät valottavat lisää sitä, että ajattelevat harkintavallan liittyvän lähtökohtaisesti sosiaalityöntekijänä toimimiseen. Työntekijän omakohtainen pohdinta ja toisen keskustelijan tähän tulkintaan kohdistama haastaminen ohjaavat huomaamaan, että harkintavallan käyttöä tulkitaan pääsääntöisesti yksilökeskeisestä roolista käsin. Samankaltainen yksilökeskeisyys tun-

nistettiin myös asiakkaan näkökulmasta. Yleisessä pohdinnassa tunnistettiin harkintavallan henkilökohtaisuuden merkitys asiakkaan näkökulmasta.

-Ku ei kaikki asiat kuitenkaan ole sitte samanlaisia, ei kaikkien elämäntilanteet oo samanlaisia ja lähtökohdat ja muuta. [K2: Pertin tarina]

-Kuitenkin ne semmoset tietyt periaatteet että mihin tuetaan ja mihin ei tueta mutta että sitä harkintaa käytän ja yksilökohtaisesti tilanteita katson. Kaikki ei ole samalla viivalla, koska me ollaan yksilöitä ja se pitää se heidän oma tilanteensa arvioida silloin. [K2: Pertin tarina]

Esimerkeissä korostuu asiakkaiden yksilökohtaisen tilanteen tunnistaminen ja harkintavallan mahdollistama yksilö- ja tilannekohtainen arviointi, tulkinta ja toiminta. Aineiston valossa voidaankin tulkita Timo Toikon (2009, 271) mukaisesti siten, että harkintavaltalta kuuluu tapauskohtaisen sosiaalityön perinteeseen. Toikon (mt.) mukaan yksilökohtaiseen sosiaalityöhön kuuluu tapauskohtainen suunnittelu ja harkinta. Tällöin työskentelyssä lähdetään siitä ajatuksesta, että asiakasta täytyy tarkastella osana sosiaalista ympäristöään ja pyrkimys on harmonisoida asiakkaan ja hänen sosiaalisen ympäristönsä suhdetta. Toimintaa, harkintavallan käyttöä, perustellaan siten yksilöllisen tapauksen avulla. Koska siitä kehen toiminta kohdistuu, ei ole yksiselitteistä ymmärrystä, täytyy olla tilaa määrittellä toiminta yksilöllisesti. (Mt.) Tässä tulee esille samalla myös Evettin (2002) käsitys harkintavallan käytöstä eli siitä, että se tarkoittaa kaikkien tilanteeseen vaikuttavien tekijöiden huomioon ottamista. Tällainen toiminta on mahdollista yksilö- ja tapauskohtaisen sosiaalityöymmärryksen näkökulmasta.

Kuitenkin yksilö- ja tapauskohtaisuus vaikuttaa myös ymmärrykseen siitä, mitä harkintavaltalta on. Teknisten ongelmien takia en saanut nauhoitettua erään osallistujan kommenttia, jossa hän kertoi ymmärtävänsä harkintavallan käytön olevan mielivaltaista. Edellisten esimerkkien valossa tällainen tulkinta ei ole yllättävä. Toisaalta eräs osallistuja painotti: ”meillä kaikilla varmasti on yksilöllisiä tarpeita mutta se että ne tietyt puitteet on semmosia että niistä pietään kiinni ja on kuitenkin ne tietyt ohjeistukset.” Evans (2012) nostaa tutkimuksessaan esille sen johtopäätöksen, että työkuultuuriin sosiaalistuminen ja erityisesti yleisen keskustelun kautta muotoutuva mielikuva siitä noudattaako jokin ammattikunta toiminnalleen asetettuja sääntöjä vai onko kyseessä ammattikunta, jolla on vapaus tehdä valintoja eli käyttää harkintavaltansa, vaikuttaa yksittäisten ihmisten ymmärrykseen. Evansin (mt.) mukaan sillä, miten ihmiset suhtautuvat sääntöihin ja miten he arvioivat olemassa olevia sääntöjä, on vaikutusta toimintaan. Tässä mielessä tärkeää onkin ymmärtää, että on olemassa sekä professionaalinen että

byrokraattinen tapa tarkastella asiaa, joten työntekijän tulisi tarkastella jännitteitä näiden ymmärrysten välillä, muttei asettaa kumpaakaan yksiselitteisesti toisen yläpuolelle (mt.).

Käytännöllismoraalisen toiminnan näkökulmasta on kuitenkin huomautettava, että yksilö- ja tapauskohtainen sosiaalityöymmärrys kiinnittyvät selkeästi psykologiaan nojaviin teorioihin, jolloin työskentely nojaa jossain määrin ajatukseen vaiheittaisesta lineaarisesti etenevästä ja sosiaalityöntekijän johtamasta ongelmaratkaisuprosessista (Toikko 2009.; Karvinen-Niinikoski 2010). Sen sijaan ymmärrys sosiaalityöstä käytännöllismoraalisena toimintana korostaa harkintavallan käytön muodostumista asiakastilannekohtaisessa tulkinnassa. Tällöin keskeistä on huomata, että tulkinta tilanteesta voidaan muodostaa liian nopeasti, jolloin ei jää tilaa epävarmuudelle ja erilaisten vaihtoehtojen pohdinnalle. Tällöin harkintavallan käytöstä voi tulla vaikutelma yksioikoisena ja varmaan tietoon pohjaavana soveltamistoimintana. (Taylor & White 2008).

Aineiston näkökulmasta on havaittavissa, että Partonin (2008) kuvaamasta tiedosta ja informaatiosta harkintavallan käytössä esille nousee tiedon (knowledge) merkitys. Tieto edellyttää tietäjää, joka ymmärtää ja tunnistaa tiedon sitoumukset (mt.). Tarkemmin sanottuna kyse on sosiaalityön käytännöllisestä ja henkilökohtaisesta tiedonlajista. Se tarkoittaa tietoa, jonka yksilö tietää aiemman esimerkiksi teoreettisen tai faktuaalisen tiedon oppimisen tuloksena ja jota hän käyttää. Lisäksi se tarkoittaa myös uuden tiedon muodostamista käytännössä. (Trevithick 2008.) Sosiaalityöntekijän henkilökohtaisen tiedon ja kokemuksen merkitys aineistossa tuli esille siten, että sosiaalityöntekijät kuvasivat omia henkilökohtaisia tietopuutteitaan toimintansa perusteluna:

-Mä varmaan tekisin niin että mä tuota kun en näistä sillä lailla ite tiää näistä (poistettu osio) kun avioero mitä kaikkea se niinkun tuo tullessaan mitä osituksia ja mitä siellä pitää tehdä. En ite niitä tiää mutta tuota että mä jotenkin aattelen että tässä ei kukaan yksittäinen työntekijä pysty tekemään mitään tai että kuulostaa siltä että Tiinan ja hänen ex-miehensä vastuulle ei yksistään ehkä kannata kaikkia jättää vaikka ovatkin aikuisia ihmisiä. Mutta koska siellä on kuusi lasta asioitten pitää toimia. Minä järjestäisin tässä verkoston, johon pyytäisin mukaan sitten tuota niitä ihmisiä jotka osais tätä asiaa niinkö heidän kanssa lähtä puhumaan ja sopimaan. [K2: Tiinan tarina]

-Mutta ihan totta sitte huomaa että näistä asioista ei niin hirveen paljo tiää tai ku joskus on sillon [vuosiluku] joutunu viimeks miettimään toimeentulotukiasioita ja näitä tämmösiä talousasioita, ett vähän on tosissaan niinku päässy unohtumaan. [K1: yleisesti]

Ensimmäisessä esimerkissä työntekijä perustelee yksiselitteisesti omaa toimintaansa sillä, ettei tiedä asiasta. Toisessa esimerkissä osallistuja pohtii yleisemmin keskusteluuni tuomia tarinoita ja perustelee omaa toimintaansa minulle. Partonin (2008) tulkinnan mukaisesti sosiaalityössä merkittävä toimintaa perusteleva tieto vaikuttaa kiinnittyvän tietäjään. Harkintavallan käytön näkökulmasta tämä avaa tiedon ja vallan sitoutumista toisiinsa. Jan Fookin (2002, 37) mukaan, kun joku kontrolloi sitä miten asiat nähdään, hänellä on samalla valta kontrolloida sitä miten asiat ovat. Harkintavallan käytön professionaalista näkökulmasta tunnustetaan se, että tieto ja valta liittyvät toisiinsa. Fookin mukaan vallankäyttö tunnustetaan osaksi profession toimintaa. Tästä syystä harkintavallan käyttöä ohjaa yhtäaikaaisesti pyrkimys haastaa siihen liittyvää vallankäyttöä ja sitä kautta pyrkimys lähtökohtaisesti vähemmän hierarkkiseen suhteeseen. Lisäksi vallankäyttöä pyritään samaan aikaan myös kontrolloimaan kasvattamalla tutkimustietoa ja näin ylläpidetään epäsuhtaisia vallankäyttöasemia (Mt).

Toisaalta aineiston valossa sosiaalityöntekijän tietopääoma ei näyttäisi olevan pelkääntään henkilökohtaista, vaan se on osittain myös jaettavaa. Esimerkiksi Pertin tarinan kohdalla kummassakin keskustelussa päädyttiin pohdinnassa lopulta samankaltaiseen ymmärrykseen toiminnan suunnasta. Aineistossa harkintavallan käyttämisen näkökulmasta merkityksellistä tietoa tunnustettiin eri keskusteluissa samansuuntaisesti. Tämän voi tulkita liittyvän kokemuksen myötä muodostuneeseen käsitykseen siitä, millaista informaatiota on relevanttia pohtia ja kerätä toiminnan perusteluksi. Toisaalta voi ajatella, että kyse on tieteelliseen asiantuntija-ammattiin kuuluvasta osallistujien jakamasta yhteisestä tietoperustasta. Aineisto-otteet ovat peräisin kahdesta erillisestä keskustelusta:

-Vähä mietityttää kyllä tää niinkö Pertin tilanne muutenki, että perusterve 55-vuotias viis vuotta työttömänä, että onko hänellä sitte että hänelle eikä hänellä ole ammatillista tutkintoa, koulutusta, kiinnostusta. Onko hänellä onko hän alkoholia runsaasti käyttävä ja ihan tämmöset asiat. Että perusterve, mä aattelen että jos on pitkään alkoholia käyttäny ei varmaan enää oo perusterve että mitä sielä jotaki taustaa haluais tietää. Ja onko hänen tilanteensa autettavissa jollaki ennaltaehkäisevällä tuella tai jollaki semmosella että vaatisko se sitte jotaki muuta suunnitelmaa. [K2: Pertin tarina]

-Nii ja sitt ite jään tuota mieltiin ett Pertti on perusterve 55-vuotias ett kuka sen on todennu. Että hän on perusterve, että jos silleen ett on ollut pitkään työttömänä. Ja sitt hän mieltii iteki tuossa että voiko masentua tai jotaki tai että just mieltii ett miten hän kokkee tuon työn niin hankalana. Tietenki tässä on näitä seikkoja mistä nyt ollaan puhuttuki että työmatka kuu-

lostaa aika pitkältä. mutta että sitä terveystuotteenkin pitäisi joutua joutumaan kartotta. Että mikä se hänen työkykyä oikeesti on, jos on työttömänä ollut viisi vuotta niin että toki siinä varmaan muutoksia on hänenkin voimissaan tapahtunu. [K1:Pertin tarina]

Toisistaan riippumattomat keskustelijat pohtivat aineisto-otteissa samansuuntaisesti tarinassa kerrotun suhdetta oman kokemuksensa perusteella muodostuneisiin käsityksiin. Harkintavallan käytön näkökulmasta voi sanoa, että näkyväksi tulee ammatillisen kokemuksen ohjaava vaikutus. Aiemmissä tutkimuksissa Weckström (2011) on tulkinut, että työkokemuksella on vaikutusta harkintavallan käyttöön. Hänen mukaansa pidempi työkokemus tarkoittaa asiakkaan näkökulmasta joustavampia päätöksiä. Toisaalta Evans (2012) ei tutkimuksessaan löytänyt asiasta selvää näyttöä. Seuraavassa esimerkissä osallistuja tuo esille konkreettisesti oman henkilökohtaisen kokemuksensa vaikutuksen ymmärrykseen asiakastarinan tilanteesta:

-Tässä tulee mieleen se [vuosiluku] vuosi ku olin töissä tuolla pienemässä kunnassa jossa ei näitä työllistämismahollisuuksia ollu niin hirveesti. Ja tosissaan pitkät välimatkat ja bussi ei kulkenu ja ite tein sitte kuntouttavaa työtoimintaa myöskin sitte toimeentulotuen ohella ja piti tehdä niitä aktivointisuunnitelmia ja yrittää sitte löytää töitä tämmösille vähä iäkkäimmille yksinäisille herrasmiehille niin silleen niinku hirveen jotenki tuttu tilanne tuo toisaalta. [K1:Pertin tarina]

Aiempien esimerkkien valossa on tulkittavissa, että harkintavallan käyttö on henkilökohtaista, sosiaalityöntekijän yksilökohtaista toimintaa ja asiakkaan tilanteen tunnistamista myös henkilökohtaisen kokemuksen ohjaamana.

Ehkä olennaisin harkintavallan käyttöä toimintana valottava näkökulma nousee esille aineistossa näkyvien oletusten ja kategorisointien avulla. Ensinnäkin sosiaalityöntekijät tunnistavat henkilökohtaisen tulkinnan merkityksen ja voiman:

*-Niin...mutt toisaalta me ollaan tässä nyt tästä isästä tekemässä tuota semmosta huonoa ihmistä tai pahaa ihmistä...
-Pummia... {Naurua}
-Nii että voihan hän olla ihan niinku asiallinen ihminen ett sillä tavalla että
-Me emme halua tehdä hänestä sellaista mutta käydään läpi just tätä worst case-skenaariota vähä että mitä jos {Naurua} eiks se näin mee aina.
[K1:Tiinan tarina]*

Aineistossa tuli esille monensuuntaisia positiivisiksi ja negatiivisiksi tulkittavia oletuksia ja kategorisointeja. Juhilan (2006, 201–204) mukaan sosiaalityöhön vuorovaikutuksellisenä toimintana kuuluu se, että tukeudumme erilaisiin taustatulkintoihin ja oletuk-

siin. Toimintaan kuuluu myös, että toimija tulkitsee koko ajan toiminnan merkitystä ja sitä, minkä suuremman kokonaisuuden osaksi tapahtumat liittävät (mt.). Aineiston valossa näyttää siltä, että kategorisoinnit ja oletukset toimivat ensinnäkin ”silmälaseina”, joiden läpi osallistujat tarkastelivat tilannetta, pohtivat ratkaisuja ja rakensivat toimintaa. Kuten seuraavassa esimerkissä, jossa keskustelijat yhdessä rakentavat tulkintaa tilanteesta ja oman toimintansa suunnasta.

-Ja sitten kun tässä on silleen, että tässä tämä selkeesti tää ihminen on niin motivoitunut. Niin sitä on niinku aina helppo lähtä sitä jo valmiiksi motivoitunutta ihmistä motivoimaan lisää ja tukemaan

-Ja kannustaan..

-Nii.. sitte ku kaikilla sitä motivaatiota välttämättä ei oo ja ne monesti saattaa hyvinki vaikeita selvittää sitte, että mistä se johtuu mikäki että tässä nyt on niinku sanoit että tässä on selkee juttu..oispa niinku näin selkeitä

-Nii..ja mä aattelen ett toi Harriki näin ku tässä ainaki vaikuttaa että siltä että hän tekee myös sen oman osansa että varmasti. Niinku että tekee vähä enemmänki ku mihin on kyennykään ja se on tietenki aiheuttanu jotaki

-Työttömyyden jälkeen lähteny uudelleen opiskelemaan ja tuota psykoosin jälkeen tuota lähteny uudestaan opiskelemaan, että harva pystyy niinku näin

-Tässä käyttäisin harkintaa (naurua)

-Kyllä

-Hanaat auki (naurua) mä luulen ett tää ei varmaan kauheesti vaatiskaan

-Nii tässä.. semmonen pienellä satsauksella sinne niinku.. sais rahoille vastinetta [K2:Harrin tarina]

Toisaalta kategorisointeja ja kulttuurisia mielikuvia esitettiin tukemaan omaa tulkintaa ja tätä kautta myös perustelemaan toimintaa.

-Tota noin aika tiukalla linjalla niin että koska sitä paljon on asiakkaita joille on käytetty yksilökohtaista harkintaa useampaan otteeseen. Ett sitten se tietty tavallaan roti pitää siinä että meillä kaikilla varmasti on yksilöllisiä tarpeita mutta se että ne tietyt puitteet on semmosia että niistä pietään kiinni ja on kuitenkin ne tietyt ohjeistukset. Että on paljo semmosia asioita jotka voi vaikuttaa esimerkiksi siihen että asuu vähä kalliimmin niinkö mitä kaupungin jossaki normissa sanoo. Mutta että se ei voi olettaa, että jos on toimeentulotuen saaja, joka on viimesijainen etuus, että vois asua kalliisti hienossa kämpässä. Ja olettaa sitte veronmaksajat periaatteessa sen kustantaa. [K2: Pertin tarina]

-Aktivois tätä Perttiäki, että hän on viis vuotta ollu kotona ett se on toisaalta varmaan tottunuki siihen elämään ett ei tarvi lähtee mihinkään ja tuota varmaan niin en tiä. [K1: Pertin tarina]

-Ihmisten kuitenkin tai aikuisten ihmisten täytyy niitä omia asioitaan jotenki hoitaa eteenpäin. [K1: Tiinan tarina]

Ensimmäisessä esimerkissä vaikuttaa siltä, että toimeentulotuen saaja luokitellaan perusteettomasti etuuksia vaativaksi ja tämän kaltaisin mielikuvien tulkituksessa tilanteessa toimitaan tiukasti. Kahdessa jälkimmäisessä aineisto-otteesta yksilö ymmärretään tietyn yleisen kategorian edustajana. Ensimmäisessä esimerkissä yksilö ymmärretään työttömänä ja aktivoitavana ja toisessa ennen kaikkea ikäkategorian aikuinen edustajana. Nämä kategoriat tuovat tilanteeseen perustelun toiminnan suunnasta. Aineistossa yleisesti kategorisointeja ja oletuksia esitettiin asiakkaasta ja hänen toiminnastaan ja tuntemuksistaan sekä muiden instituutioiden toiminnasta. Lisäksi toimintaa suuntaavia oletuksia esitettiin myös siitä, millaista on hyvä sosiaalityö. Pirjo Nikander (2010, 242) valottaa, että kategorisoinnit jäsentävät kulttuurista todellisuutta, tarkemmin sanottuna sitä, miten ihmiset jäsentävät todellisuutta, sijoittavat itsensä ja muut osaksi sosiaalista maailmaa ja tekevät erontekoja ja moraalisia arviointeja suhteessa eri ryhmiin. (Mt.)

Juhilan (mt., 245) mukaisesti edellä esitetyssä on kyse sosiaalityön tiedon tekemisestä. Osallistujat kategorisoivat tilannetta johonkin faktaan perustuen. Samalla he tekevät valintoja ja rakentavat tulkintoja. Harkintavallan käytössä on siis kyse sosiaalityön ammatillisesta ytimestä eli sen päättämisestä, mikä on vakuuttavin selonteko. Näin ajateltuna harkintavallan käytön voi ymmärtää käytännöllis-moraaliseksi toiminnaksi teknis-rationaalisen toiminnan sijasta. Ero on siis siinä, että miten tietoon suhtaudutaan. (Mt.) Synnöve Karvinen-Niinikosken (2010, 255) mukaan teknis-rationaalissa prosessissa toiminta rakentuu ulkoisesti ohjattuna ja annettujen lähtökohtien mukaisena. Toiminnan näkökulmasta merkityksellisiä ovat suoritteet ja toimenpiteet ja käytännössä tämä näkyy esimerkiksi rutinoituneina käytänteinä (mt.).

Juhilan mukaan käytännöllis-moraalisessa näkökulmassa sen sijaan tunnistetaan toiminnan lähtökohdaksi tiedon tekeminen vuorovaikutustilanteessa. Näin ollen lopullista varmuutta tulkinnan pätevyydestä ei voida saavuttaa. Olennaisinta onkin ymmärtää, mitä toimintaan vaikuttavia seurauksia tiedon tekemisellä on, eli suhtautua reflektiivisesti harkintavallan käyttöön. (Mt., 243–246.) Fookin (2002) mukaan toimintaa ohjaava teoria on usein implisiittinen ja se voi olla tai voi olla olematta yhdenmukainen sen uskumuksen kanssa, mikä toimijan mielestä ohjaa hänen toimintaansa. Harkintavallan käytön näkökulmasta tulisi tunnistaa se, miten tilanteessa itse sekä läsnäololla että näkökulmalla vaikuttaa muotoutuvaan tietoon ja toimintaan. (Mt., 40–44)

Aineiston valossa tuli esille, että käytännöllismoraalisen harkintavallan käytön näkökulmasta merkityksellistä on häilyvyys, henkilökohtaisuus, oletukset ja kategorisoinnit. Harkintavallan käyttö näyttäytyi ennen kaikkea häilyvänä, mikä tarkoittaa sitä, ettei toiminnan perusteluita ole välttämättä yksiselitteisesti tavoitettavissa ja ymmärrettävissä. Häilyvyyteen liittyy läheisesti myös harkintavallan käytön henkilökohtaisuus. Se tarkoittaa sekä harkintavallan tulkintaa yksilöllisenä toimintana, yritystä arvioida asiakkaan tilanne yksilökohtaisesti asiakkaan näkökulmasta että sosiaalityöntekijän henkilökohtaisen tietoperustan ja kokemuksen esille nousemista toiminnan suuntaajana ja perusteluna. Yksilökohtaisuus näyttäytyy myös sosiaalityöntekijöiden tulkinnassa harkintavallan käytöstä. Tiedon tekemisen ulottuvuuteen liittyy sosiaalityöntekijöiden tekemien tulkintojen, oletusten ja kategorisointien näkyvyys aineistossa. Osallistujat tunnistiivat tulkintojen teon merkityksen. Häilyvyys, henkilökohtaisuus ja tiedon tekeminen nostavat esille olennaisimman ulottuvuuden harkintavallan käytössä.

Carolyn Taylor ja Sue White (2006) ovat päätyneet samankaltaiseen tulkintaan, jossa sosiaalityön harkintavallan käyttö tulkitaan olemukseltaan ennen kaikkea käytännöllismoraaliseksi toiminnaksi. Käytännöllismoraaliseen toimintaan kuuluu olennaisesti tiedon tekemisen elementti ja sen voi kuvata ohjaavan sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöä. Käytännöllismoraalisen toiminta koostuu tiedon tekemisestä, jossa olennainen osa on sosiaalityöntekijöiden henkilökohtaisella tulkinnalla. Käytännöllismoraaliseen toimintaan kuuluu myös epävarmuus, koska harkintavallan käytössä tietoa ei ymmärretä pelkästään käytännössä sovellettavaksi informaatioksi. Tästä syystä harkintavallan käytössä merkityksellisiä ovat tunteet sekä käytännöllinen, luova ja perusteltu järjkeily. (Mt.) Harkintavallan käytössä olennaiseksi vallankäytön muodoksi nousee tiedon ja vallan sitoutuminen toisiinsa, koska tieto muotoilee sitä, miten toimitaan (Chambon 1999). Olennainen tiedon laji on sosiaalityön käytännöllinen ja henkilökohtainen tieto. Tieto on systemaattinen ajatuskokonaisuus, joka muotoilee sitä, mitä on mahdollista tehdä. Se antaa oikeutuksen toiminnalle, muodostaa toiminnan säännöt, ohjaa valintoja ja samalla sulkee pois ”epäolennaisen”.

4.2 Teknisrationaalinen harkintavallan käyttö

Toisen sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöä kuvaavan kategorian muodostavat tilinpito, vastuu ja byrokratia. Eileen Munron (2004) mukaan tulkittuna tässä kategoriassa ajatus sosiaalityön harkintavallasta on ratkaisevasti erilainen kuin aiemmassa sekä seuraavana esiteltävässä kategoriassa. Munron mukaan ajatus yksilö- ja tapauskohtaiseen sosiaalityöhön kuuluvasta näkemyksestä sosiaalisessa suhteessa käytettävästä harkintavallasta on väistynyt. Tilalla on poliittinen, ennen kaikkea uusliberalistinen vaatimus, jossa käytännön toimintaa täytyy tehdä läpinäkyväksi ja vastuulliseksi. Kyse on ennen kaikkea pyrkimyksestä riskinhallintaan. Munro paikantaa ajatuksen toiminnan eksplikoimisesta myös näyttöön perustuvien käytäntöjen taustalta. (Mt.) Kyse on siitä, että byrokraattinen konteksti muodostaa harkintavallan käyttöä strukturoivaa valtaa (Niemi 2008). Toisaalta harkintavalta on valtaa pakottaa ja päättää sekä toisaalta kyse on harkintavallan käytöstä hallintavaltana (Juhila 2009 ; Kaisto & Pyykkönen 2010).

Vallankäytössä hallintana on kyse sekä epäsymmetrisestä valtasuhteesta että toimintaan kohdistuvasta toiminnasta (Juhila 2009). Hallintavallan avulla on mahdollista ymmärtää, että harkintavallan käyttö on toimintaa, jolla ohjataan ihmisjoukon ja yksilön toimintaa. Juhilan (mt.) sanoin se on ”toimintaan kohdistuvaa toimintaa jossa sosiaalityöntekijä pyrkii omalla toiminnallaan ohjaamaan asiakkaan toimintaa kohti tiettyä päämäärää”. Toisaalta byrokraattinen konteksti ja riskinhallintaan pyrkiminen harkintavallan käytön näkökulmasta korostavat ymmärrystä siitä, että vallankäyttö on negatiivista eli kykyä pakottaa ja sitä voidaan rajoittaa. Tässä mielessä on kyse byrokraattisesta ja professionaalista, näyttöön perustuvasta harkintavallankäytöstä.

Aineistossa tästä näkökulmasta merkityksellistä vaikutti olevan tilinpito. Luonnollisesti puhuttaessa rahallisista etuuksista rahan merkitys ilmeni aineistossa siten, että se nousi määrällisesti eniten perustelevaan sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöä. Julkusen (2008a, 208) mukaan tilinpidon voi tulkita kuuluvan keskusteluun vastuunosoittamisesta ja tilinteosta. Aineiston näkökulmasta tilinpitoon kuuluu se, että raha saa merkitystä toiminnan ohjaajana. Ensinnäkin summa määrittää, miten toimia:

-Mitkä ne on ne realiteetit oikeesti, että paljoko pystyy myöntämään. [K1: Harrin tarina]

-Onko se tosiasiallisesti oikeesti tää Tiina joka on niistä niinku vastuussa vaikka niitä karhutaanki. Ett siinä on paljo semmosta niinku oikeudellista-

ki selvittelyä, eliikä ihan sitte varmaan asianajajaan kannattaa olla yhteydessä. Ja kaks tuhatta euroo niin se on niin iso summa kuitenkin yhden sosiaalityöntekijän päätettävissä. [K2:Tiinan tarina]

Ensimmäisessä esimerkissä osallistuja pohtii sitä, kuinka suurilla summilla sosiaalityöntekijä todellisuudessa pystyy asiakkaan tilannetta auttamaan. Samoin toisessa esimerkissä osallistuja ottaa esille rahasumman vaikutuksen siihen, voiko yksittäinen ihminen käyttää harkintavaltaansa tilanteessa.

Tilinpitoon kuuluu myös sosiaalityöntekijän asettautuminen kustannusvartijan rooliin. Toisin sanoen aineistosta nousi esille, että harkintavallan käyttöön kuuluu myös hallinnan kohdistaminen itseän (Juhila 2009). Kustannusvartijan roolissa sosiaalityöntekijä näyttäisi omaksuvan säästäväisyyden periaatteen. Sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaavat sekä organisaation kustannuskontrolli että asiakkaiden tarpeiden kontrollointi:

-Tietenki nämä kuviot ensin selvittää, miten sen sais muualta kun sieltä toimeentulotukipussista. [K1:Harrin tarina]

-En tiä te olette niin ihanan silleen niinku tällasia niinku asiakasta tukevia lähtökohtia niinku. Näinhän se ois aivan ihana mutta tuota eihän valtiolla ole vara kaikille myöntää sitä. Ett meillähän on semmonen vastuuki niistä rahoista ja niistä ollaan kirstunvartijana että silleen niinku varmaan se. [K1: Harrin tarina]

-Mä en oikeestaan lähtis muuhun ku ihan perustoimeentulotukeen en sen kummempi. Ei tuo tietenkään tuossa sen kummemmin vaillakaan, mitä nyt tämä ehkäisevä toimeentulotuki. Mutta tota mä tekisin ihan perus laskelman perusteella.. jos sillä jää vajetta nii sen verran. [K1: Pertin tarina]

-Nii tuo on varmaan ett tuota ehkäsevää mietin ett mihin se raha voi tosiaan mennäki. Ett tuota voisko Pertillä olla ajatus että hän pyytäs sitte kans ett hänellä on oikeus perustoimeentulotukeen jos sitä niinku tarvii ett onko tässä kyse kumminki näistä tämmösistä ylimääräisistä menoista mitä Pertillä on.

-Nii ja hän haluaa ehkäisevästi tuota pari tonnia ett hän pärjää muutaman kuukauden ett tuota. [K1: Pertin tarina]

Aineisto-otteissa tulee esille se, että toimintaa pyritään suuntaamaan siten, että kustannuksia organisaatiolle tulisi mahdollisimman vähän. Toisaalta kustannuksia kontrolloidaan myös kontrolloimalla asiakkaiden tarpeita. Tarpeiden täytyy olla hyväksyttäviä, että niihin voidaan vastata.

Tilinpito näyttäytyy myös sosiaalityöntekijän toiminnan tavoitteena. Periaate on ohjata asiakkaita sekä omien kustannustensa kontrolloijiksi että toimimaan markkinatalouden logiikalla. Seuraavista otteista kahdessa ensimmäisessä osallistuja pohtii eri kohdissa keskustelua sitä, että harkintavallan käytön näkökulmasta tärkeää on ohjata perhettä hallitsemaan omia kustannuksiaan. Toisessa esimerkissä tulee kolmannen esimerkin tapaan esille myös toiminnan perusteluiden ja toiminnan suunnan pohtiminen ja tätä kautta toiminnan motiiviksi näyttää asettuvan rahan tavoittelu.

-Oisko siinä sitte järkevintä sitte sanoa että hän nyt irtisannoo nää kaikki omalta osaltaan nämä vesimaksut, jätemaksut ja sähkölaskut. Ja sitte jää miettimään sitä että maksetaanko se sitte se hänen osuus osaltaan ett onko se sitte että puolet siitä maksettas siitä. [K1: Tiinan Tarina]

-Sitä taloussuunnitelmaa ett jotenki vois aatella ett vois ruveta miettimään perheen kans sitte ett mitkä ne niinku ne tulot on ja mihin sitä rahaa menee. Ett voiko olla semmosia jotaki menoja mitä vois karsia. Ett tuleeko sinne jotaki sanomalehtiä tai aikakauslehtiä tai jotaki semmosia mistä vois luopua ett sitä rahaa jäis enemmän käteen. Että jossakin vaiheessa vois sitte yrittää ruveta tai siis silleen ett ois ehkä vähän mahdollista lyhentää nuiita kulutusluottoja jotenki sitte jossakin vaiheessa semmosta menojen ja tulojen arviointia. [K1: perhe Meikäläisen tarina]

-Mutt toisaalta vois aatella että hänen tulotaso kuitenkin on paljo parempi ku se mitä että hän ois työttömänä kotona. [K1: Pertin tarina]

Edellä kuvattuja tilinpidon ominaisuuksia yhdistää se, että niihin kuuluu ajatus vastuuntuntoisesta käytöksestä. Tätä vastuuntuntoa kuvaa se, että tarkoitus ei ole tuottaa sosiaalipoliittisia kustannuksia. (Julkunen 2008a, 209.) Julkusen (mt., 189) mukaan havaittavissa on sosiaalisen järjen sekoittaminen taloudelliseen, jolloin ihmisiä hallitaan talouden sanaston ja toimintalogiikan mukaan.

Harkintavallan käytön näkökulmasta aineistossa vastuuta paikannettiin myös vastuuttamisena. Julkusen (mt., 188) mukaan vastuusta puhuttaessa on löydettävissä sekä vastuullisuuden että vastuuttamisen näkökulmat. Aiempi tilinpidoksi kuvaamani toiminta koskee vastuullisuuden ulottuvuutta. Aineistossa vastuu tuli kuitenkin esille sekä työntekijöiden vastuun että yksilön vastuun paikantamisena. Vastuun työntäminen muille toimijoille liittyy läheisesti byrokraattisen organisaation toimintalogiikkaan. Vastuun paikantaminen liittyy myös tilinpitoon kuuluvaan tilivelvollisuuden määrittämiseen, mikä ohjaa markkinatalousperusteista toimintaa. Aineistossa ajatukset näkyivät vastuulisten osapuolten tarkentamisena:

-Kyllä jos esimerkiksi toimeentulotuen tarvetta nii tällä Tiinalla niin sillon joudutaan sitä aikuispuolen työntekijää kysyyn

-Niin no mä en käsittäny onko sen pakko olla sen aikuissosiaalityöntekijän sitte välttämättä paikalla eihän aikuissosiaalityöntekijä oo ainoa joka toimeentulotukiasioista päättää tai tekee. Että samalla laillahan lastensuojelun sosiaalityöntekijät voi sitä asiaa hoitaa. Että en niinkun koe että välttämättä että se on aikuissosiaalityöntekijä. Jos sielä ei sitte oo mitään muuta asiaa niinkö, jos on pelkästään siitä toimeentulotuesta kysymys, niin ei sillon aikuissosiaalityöntekijää siinä tuota tarvita. [K2:Tiinan tarina]

Esimerkissä tulee esille byrokraattinen vastuun paikantaminen. Organisaatio määrittelee toimintaa ja vastuunjakoja. Toiminnan rajoista myös pidetään aktiivisesti kiinni tarkentamalla sitä, mikä kuuluu kenenkin vastuualueelle.

Toisaalta aineistossa näyttäytyi vastuun peräänkuuluttaminen asiakkaalta. Harkintavallan käytössä merkityksellinen periaate vaikuttaisi olevan yksilön vastuu. Toiminnan näkökulmasta pohdittiin yksilön vastuuta ja sen rajoja:

-Totta kai sosiaalityöntekijällä on niinkö mahdollisuus sen siitä hetkestä ja siinä tilanteessa kattoo että miten hän pystyy lähtä tukemaan. Ja tietenki jos se niinkö sitä yhdessä tehtyä sopimusta että mistä Tiina on vastuussa ja millä tavalla voi niinkö sosiaalipuolelta tulla vastaan. Niin se että kaikki yhdessä sitä asiaa sitte hoitamaan. Mutta että ei missään nimessä, että tuota kaikki maksettais puolesta, vaan että siinä pitää jokaisella se oma panos annettavana sitte. [K2: Tiinan tarina]

-Mutt se on sitte hänen oma valinta jos hän haluaa turvautua pikavippiin, niin hän tekee sen ratkasun siinä kohti ite

-Nii ei se nyt silleen vastuuta kukkaan muu kanna näistä valinnoista kuin hän itse jos hän turvautuu pikavippiin niin hän sillon on valmis myöskin sen pikavipin korkoineen maksamaan takaisin. [K1: Pertin tarina]

-Mmm, mullaki itellä tulee jotenki mieleen että jonkun verran että

-Niii ett ei välttämättä kaikkea joo että jotenki siihen...

-Jonkinlainen tuki mutt sitte taas lopusta jonkinlainen maksusuunnitelma ett sitä omaaki vastuuta siihen (poistettu) osioita [K1: perhe Meikäläisen tarina]

-Mitä siinä voi sitte kukanenki tehä että pitääkö sen Tiinan ottaa enemmän vastuuta että homma toimii jos se isäntä siellä vaan ryyppää. Jos se on ajatellu tähän asti että että se mies sielä hoitaa tän homman ja he on niin sopinu mutta että jos se ei näytä toimivan niin pitää myös hänen niinkö kantaa vastuu siitä että tämmösiä ei tule sitte jatkossa. [K2: Tiinan tarina]

Esimerkeissä yksilöistä pyritään tekemään vastuullisia toimijoita tarkentamalla sitä, mistä he ovat vastuussa ja välttämällä ”puolesta tekemistä”. Toisin sanoen pohditaan

sitä, mistä yksilön tulee olla vastuussa. Toisaalta kolmannessa esimerkissä tunnistetaan myös yksilön vastuun rajallisuus. Keskustelijat pohtivat yksilön vastuun ja tukemisen suhdetta. Toisin sanoen aineistossa pohditaan myös sitä, mistä yksilön voi ajatella olevan vastuussa. Julkusen (2008a) mukaan vastuuttaminen muuttaa toiminnan moraalista ulottuvuutta. Sosiaalityön näkökulmasta se tarkoittaa, että ihmisiä pyritään hallitsemaan kansalaishyveiden: järkevyyden, työteliäisyyden ja vastuuntuntoisuuden, avulla. (Mt.) Kaspar Villadsen (2008) on päätenyt samankaltaiseen huomioon siitä, että sosiaalityössä keskitytään ennen kaikkea asiakkaan subjektiivisuuden muokkaamiseen ja siinä on kyse hallintavallan käytöstä. Harkintavallan käytön näkökulmasta tämän voi tulkita siten, että toiminnan suunnannäyttäjinä toimivat tekijät, jotka nousevat ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa vahvasti esille. Esimerkiksi esille nousevat NPM:n ja vastuupuheen tuottamat toimintalogiikat. Samaan aikaan kyse on myös hallinnasta eli strategiasta, jolla yhteiskunnassa pyritään vaikuttamaan ihmisiin. Kyse on harjoitetusta vallankäytöstä, jossa tietoisesti pyritään muovaamaan yksilön käyttäytymistä (Kaisto & Pyykkönen 2010).

Harkintavallan käytössä sopimussuhteinen toiminta näkyy toimintaa ohjaavana periaatteena. Aineistossa se näkyi suunnitelmallisen toiminnan korostamisena:

-Että mikä on se suunnitelma ja mihin hän tarvii näitä tukea ja mitä se lisätuki mitä se mitä sillä on tarkoitus sitte sillä lisätuella niinkö saavuttaa. [K2: Pertin tarina]

-Tämmösethän ei ole mitenkään siellä toimeentulotukilaskelmassa huomioidavia juttuja. Niin se että tilannekohtaisesti harkintaa kyllä niinkö minus-ta pitää käyttää. Ja se että jos se ennalta ehkäsee sitä tulevaa niin se, että yhteistyössä Tiinan kanssa tehdä sitä suunnitelmaa niinkö aikasemminki jo sanoin. [K2: Tiinan tarina]

-Mutt taloudellisissa asioissa seki asia, että kun sitä semmosta tavallaan löyhempää seuraa ja harkintaa käyttää tänään niin täytyy hyvin tarkasti miettiä mitä se on huomenna ja vuoden päästä. Sillä että niinkun tavallaan antaa enemmän nii aiheuttaako asiakkaalle sen tilanteen että se kriisiytyy. (poistettu välistä tekstiä)

-Siinäpä se onki tärkeä sitten että tehään niitä meillä asiakassuunnitelmia ja palvelusuunnitelmia ja muita suunnitelmia. Siinähän sitä määritellään sitä suunnitelmaa. Sitä pitää tarkistaa tietyin väliajoin ja että tällä hetkellä tämä suunnitelma on näin. Että jos tuemme sinua tähän asti tässä, nii sitten siitä eteenpäin niinkö asiat menee jotenki muulla tavalla. Tai että ku lähet tähän ja tähän mukaan ja tähän koulutukseen ja sitten työelämään ja näin ja sitte eikö niinkö tarvi tätä. Että suunnitelmat nehan ne on tärkeitä (poistettu välistä) mutta sehän se on se lähtökohta sille työlle että asiak-

kaan kanssa yhdessä tehty suunnitelma ja sitä sitt niinkö siitä kiinnipitäminen. [K2: Pertin tarina]

Kaikissa aineisto-otteissa tulee esille harkintavallan käytön suunnitelmallisuuden korostaminen. Harkintavallasta luodaan tulkintaa, jossa sitä käytetään ja tulee käyttää tasaver-taisia sopimus-osapuolia sitovan suunnitelman pohjalta. Julkusen (2008a, 204) mukaan taustalla vaikuttavat sekä liberaalifilosofia että kommunitaristinen ajattelu. Ensin maini-tussa lähtökohtana on ajatus vapaasta sopimuksia tekevästä yksilöstä. Toisessa yhteisöl-lä ajatellaan olevan yhteisiä moraalिसääntöjä. Tällöin oletetaan, että ne voidaan velvoit-taa koskemaan kaikkia, jotka haluavat kuulua yhteisöön. Julkunen jatkaa, että sopimuk-sellisuus muuttaa sekä kansalaisuutta, että ihmisten välisiä suhteita. Sopimuksellisissa suhteissa osapuolet tulkitaan sopimusrikkokijiksi, mikäli he eivät syystä tai toisesta sitou-du sopimukseen. Tällöin asiakasta ei pidetä apua tarvitsevana. (Mt.)

Sopimussuhteisuuden sekä byrokraattiseen toimintaan liittyy myös sosiaalityöntekijän selvitysvelvollisuus. Harkintavallan näkökulmasta selvitysvelvoite on osa instituution toimintaa, jossa hakijaa epäillään ja kontrolloidaan (Kuivalainen 2007). Toisaalta kyse on toiminnan faktaperustelujen etsimisestä eli teknisrationaalisesta toiminnasta (Juhila 2006). Asiakkaan tilanteen selvittäminen liittyy siis myös sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseen. Selvitysvelvollisuuden esille nousu liittyy toki aineistonkeruuni tapaan, koska kuvitteelliset asiakastarinat sisälsivät rajallisen määrän informaatiota. Aineistossa selvitysvelvollisuus nousi esille siten, että osallistujat toivat esille selvitysten tärkeyden, jotta toiminta on lain ja organisaation näkökulmasta perusteltua:

-Ei en tässä tilanteessa vaan selvittelisin ensin se ei oo kuitenkaan sillain vaaranna tätä äitiä ja niitä lapsia nyt akuutisti. [K1:Tiinan tarina]

-Mutt onhan se toisaalta tämä on silleen hankala jos aattelee noita tuom-mosia maalaiskuntia missä ne välimatkat on pitkät jos hän oikeesti asuu siellä jossakin peräkylällä mummonmökissä joka on ainut hänen omaisuus ja siinä on vähä metsää ympärillä ja on siinä tosissaan asunu tuon viiskyt-viis vuotta niin hankalahan se on lähtee jonneki työnperässä muuttaa ja jonneki ihan uuteen ympäristöön

-Eikä se ihan oikeesti siis näille ihmisille oo realistinen vaihtoehto

-Nii ja voiko sitä vaatiakaan

-Ei

-Nii että muuta kotoasi pois

-No ei varmaan työntekijänä mutt mietin vaan niitä vaihtoehtoja ett ote-taan kuitenkin puheeksi [K1: Pertin tarina]

-Haluatko penkoa tämän

- Nii ett onko se sen takia sitt se perin..nii että onko saanu sitte kuitenkin sairaspäivärahan ja opintotuen ja sitt sillä on nuo tulorajat menny*
- *Palkkatuloja vielä*
- Palkka nii*
- Seki vielä..paljoko sillä on pimennossa kuule toisella tilillä rahaa*
- Taas hirveetä epäilyä mutt nämä on hyvin tämmösiä täällä lukee tällee nii että onko hänellä siis mahdollista oikeasti maksaa takasi se opintotuki, mikä se on se taloustilanne*
- Nii ja minkä perusteella sillä ei oo oikeutta perustoimeentulotukeen jos sillä viis tonnia makaa tilillä sielä ett se katsotaan tulona*
(poistettu tekstiä)
- Nii pitäähän tässä nyt tämä kokonaistaloustilanne tällä selvittää tosisaan [K1: Harrin tarina]*

Ensimmäisessä aineisto-otteessa osallistuja perustelee lisäselvitysten tekemistä siten, ettei tarina kerro riittävästi tilanteesta, jotta toiminnan suunasta voitaisiin päättää. Osallistuja perustelee toimintaansa tulkinnalla siitä, ettei tilanne vaikuta vaarantavan lapsia, joilla on lain mukainen oikeus erityiseen suojeluun. Toisessa otteessa selvitysvelvoite tulee esille siten, että työntekijällä on asemansa takia velvoite ”ottaa puheeksi”. Parhaiten toiminnan tarkastelu lain ja organisaation näkökulmasta perusteltuna näyttäytyy viimeisessä aineisto-otteessa. Osallistujat pohtivat, mihin Harrilla on oikeus lain näkökulmasta ja kohdistavat epäilyä tarinassa esitettyyn.

Vaikka selvitysten tekeminen on harkintavallan käytön näkökulmasta tärkeää, silti myös perusteluvaade nousi aineistossa esille.

- Mutt muuten varmaan sitten tosiaan niinku perustoimeentulotuki tässä vaiheessa jos kaikki muut tulot on katkolla ja näin ett ei ihan ilman rahaa jää mutt*
- *Nii ja ku Pertti ei tässä sano ett mihin hän on tuota ehkäisevää tukea vailla mihin hän sitä tarvii [K1: Pertin tarina]*
- siinäki pittää sit kattoo se mikä niinku tilanne nyt on tukien suhteen ja just tuo että tässä ei sanota että mihin hän tätä ehkäisevää tukea hakee [K2: Pertin tarina]*

Aineisto-otteet ovat eri keskusteluista, joissa toisistaan riippumatta keskustelijat ottavat esille perustelujen tärkeyden suhteessa omaan toimintaansa. Perustelujen vaatiminen liittyy harkintavallan käyttöön byrokraattisena toimintana. Hallintolain (6.6.2006/434) 19 § todetaan, että ”asia pannaan vireille kirjallisesti ilmoittamalla vaatimukset perustuneen”. Perustelujen vaatiminen liittyy myös Mäntysaaren (1991) tutkimuksessa esille tulleeseen byrokraattiseen toimintaan kuuluvaan kontrolliin, joka liittyy taloudelliseen

avustamiseen. Silloin otetaan väistämättä myös kantaa siihen, millaisia ovat hyväksytyt tarpeet. (Mt.)

Luonnollisesti harkintavallan käytön rajoina ja ohjaajina tulivat esille myös lait, sosiaaliturvajärjestelmä, organisaatio, ohjeistukset sekä juridiset näkökulmat eli ehkäisevän toimeentulotuen konteksti. Määrällisesti tämänkaltaiset perustelut nousivat aineistossa vahvasti esille.

-Pitäis varmaan tarkistaa asumistukioikeus että onko näillä tuloilla nii oikeus asumistukeen ett tulisko siitä jotakin helpotusta sitte siihen vuokraan. [K1: perhe Meikäläisen tarina]

-Tietenki lastensuojelun näkökulmasta nii just tuota äitiä että äitillä on kaikki tuet haettuna tuohon omaan asuntoon ja toimeentulotuet haettuna ja että ne asiat on kunnossa näillä itellä [K1: Tiinan tarina]

-Siis siinä että koska niinkun kuitenkin on laadittu esimerkiksi näissä taloudellisissa asioissa selkeät säännöstyksset siinä että puhutaan siis tietyistä euromääristä niin esimerkiksi just tyypillistä on noissa asumisongelmissa justiinsa vuokratästit (poistettu välistä tekstiä) niin se että kun on jos kaupunki katsoo vaikka tietyn hintaset asunnot että ne on niinku ok nii sitä tarkotin että siinä on semmosia rajotuksia jotka kuitenkin niinku rajaa sitä harkintavaltaa että ei voi sitte mennä ihan kahen hengen asunto ei voi maksaa ihan älyttömiä. [K2: Pertin tarina]

*-Niin tässä ei muuten sanota sitä kenen sosiaalityöntekijän luona tämä on kenelle hän on tullu puhumaan tästä asiasta. Onko se ett siellä aikuissosiaalityön puolella? Seki ku tietenki organisoidaan kaupungeittain vähä erilailla. Määritellään ne tavoitteet sille työlle. Vai onko se sitte tullu jollain itse ottanu yhteyttä esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijään tai kelle hän on niinku tullu puhumaan.
(poistettu välistä tekstiä)*

-Ainahan se ohjaus- ja neuvontavelvollisuus ja vastuu sillä sosiaalityöntekijällä kuitenkin. [K2: Tiinan tarina]

Ensimmäisessä ja toisessa aineisto-otteessa toimintaa perustellaan lakien ohjausvaikutuksella. Kolmannessa esimerkissä osallistuja kertoo yleisesti siitä, että toiminnassa on otettava huomioon kuntakohtaiset ohjeistukset, jotka ohjaavat konkreettisilla euromäärillään työntekijöiden mahdollisuuksia toimia. Neljännessä esimerkissä osallistuja pohdii, miten organisaatio, jossa asiakas asioi, vaikuttaa työntekijän tapaan käyttää harkintavaltaa. Ennen kaikkea korostuu se, mihin työntekijä kiinnittää huomiota eli mikä on työlle määritetty tavoite organisaatiossa. Toinen keskustelija kuitenkin haastaa tämän tulkinnan ja ottaa esille laajemman laista johdettavan velvoitteen ohjata ja neuvoa. Kaiken kaikkiaan esimerkit tuovat esille, että harkintavallan käytössä ehkäisevän toimeen-

tulotuen kohdalla byrokraattisella organisaatiolla on vahva merkitys siinä, miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltansa. Kyse on siis toimintaa strukturoivan vallan merkityksestä eli niistä säännöistä ja rakenteista, jotka ovat olemassa ennen harkintavallan käyttöä. Ilman näitä rakenteita ei olisi mahdollista puhua harkintavallan käytöstä koska sillä ei toimintana olisi sosiaalista merkitystä. (Niemi 2008.) Tämä havainto tukeekin seuraavan alaluvun havaintoja siitä, että harkintavallassa on kysymys myös toiminnasta sosiaalisessa suhteessa.

Tilinpidoon, vastuun ja byrokratian kautta esille tuli moninaisia, mutta samansuuntaisia tekijöitä, jotka ohjaavat harkintavallan käyttöä. Esille tuli tilinpito, johon kuuluu rahan merkitys, kustannusvartijan rooli ja vastuullisuuden paikantaminen. Tilinpitoon ja toiminnan läpinäkyväksi ja hallittavaksi tekemiseen kuuluu myös vastuuttaminen ja sopimussuhteisuus. Byrokraattisen kontekstin osalta esille tuli selvitysvelvollisuus, perustelujen vaatiminen sekä ehkäisevän toimeentulotuen konteksti eli lait, sosiaaliturvajärjestelmä, organisaatio, ohjeistukset sekä juridiset näkökulmat. Tilinpito, vastuu ja byrokraatia tulivat esille toisiaan tukevinä toimintoina ja näkökulmina. Sosiaalityöntekijän harkintavallan näkökulmasta kokonaisuus ohjaa työntekijää hahmottamaan tilannetta, jossa hän käyttää harkintavaltansa ja toimii toimintaa ohjaavina periaatteina. Tämän perusteella voi sanoa, että sosiaalityön harkintavaltalla on teknis-rationaalista soveltamistoimintaa (Juhila 2006) ja kyse on myös vallankäytöstä hallintana (Juhila 2009a) sekä toimintaa strukturoivasta vallasta (Niemi 2008).

4.3 Harkintavallan käytön rakentuminen sosiaalisessa suhteessa

Viimeisen harkintavallan käyttöä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tarkastelevan kategorian muodostavat neuvottelusuhde, huolenpito ja inhimillinen hyvä. Harkintavallan käytössä tuli esille ulottuvuus, jossa se liittyy selkeästi sosiaaliseen suhteeseen ja toimintaan suhteessa. Tässä yhteydessä sosiaalinen tarkoittaa sitä, ettei ihmisiin suhtauduta välineellisesti vaan ihmisinä ja persoonina. Tähän suhteeseen kuuluu erottamattomasti kolme tunnusmerkkiä: rakastaminen, kunnioittaminen ja yhteistoiminnan arvoistaminen. Rakastamisella tarkoitetaan ihmisen hyvinvoinnin asettamista päämääräksi sinänsä. Kunnioittaminen tarkoittaa ihmisen kohtelemista itsemääräävänä subjektina ja

yhteistoimintaan liittyy ihmisen kohtelevainen yhteistoimintaan kykenevänä ja yhteistoiminnan kumppanina. (Ikäheimo 2008, 20–24.)

Osallistujat loivat aineistossa harkintavallasta tulkintaa varsin teknisenä toimintana: ”tässä käyttäisin harkintaa”. Esimerkissä korostuu siis se, että osallistuja käyttää ja tekee. Toisaalta aineiston valossa voi sanoa, että harkintavalta näyttäytyy myös toimintana sosiaalisessa suhteessa. Toimijoina ovat sekä sosiaalityöntekijä että kuviteltu asiakas ja molemmat luovat toteutuvaa sosiaalityötä toiminnallaan. Suhteeseen kuuluu vuorovaikutuksessa rakentuva toiminta, neuvottelu ja vastavuoroisuus:

-Mmm...niin on mutta se on tämmönen valttikortti ett aattele nyt sossu ett jos ett anna sitä rahaa nii mä voin vaikka joutua turvautumaan pikavippiin ja masennun vielä ja sitt mä oon varmasti sielä peräkamarin poikana lopun ikää

-Mutt toisaalta voi aatella ett tämän tämmösenä vähän niinku

-Kärjistettynä

-Kiristyksenäki että minä sitte joudun ottamaan pikavippiä ja masennun

-ja sitte mä oon täällä sossussa haen rahaa joka kuukausi...tervetuloa

[K1: Pertin tarina]

-Vai oisko järkevämpi lähestyä että heitä pyytäs yhdessä sitte toimistolla käymään että näistä talousasioita vois keskustella sitte heidän kanssaan yhdessä jotenki että miten tällä miehellä on ajatus nämä asiat järjestää

[K1: Tiinan tarina]

-Sosiaalityöntekijällä kenen luo hän on tullu nii hänelläkin on kuitenkin niinku mahollisuus pyytää sitä verkostoa kokoon että pääasia on että on jollekin tullu kertomaan, se asia on tullu esille ja tuo huoli jotenki että hän itekki kokee ett siihen tarvitaan ratkasu nii se sosiaalityöntekijä äidin tän Tiinan kans kokoa sen verkoston ympärille ketkä siihen tarvitaan

[K2: Tiinan tarina]

Ensimmäisessä esimerkissä toiminta tulee esille pelinä, jota keskusteluun osallistujat eivät lähde pelaamaan Pertin säännöillä, jotka he ovat tulkinnallaan muodostaneet. Toisessa esimerkissä kyse on harkintavallan käytöstä neuvottelusuhteessa. Tällöin varsinaisen toiminta, harkintavallan käyttö, rakentuu vasta vuorovaikutuksessa eri osallistujien kanssa. Kolmannessa esimerkissä toiminta rakentuu asiakkaan kokemuksesta käsin ja sitä kuvataan tehtävän yhdessä asiakkaan kanssa. Kummallakin osapuolella on rooli ja valta vaikuttaa siihen, miten toimintaa viedään eteenpäin. Tässä näyttäytyy Tony Gilbertin ja Jason Powellin (2010) mukainen ymmärrys siitä, että sosiaalityötä ja sen harkintavallan käyttöä ei ole olemassa ennen varsinaista toimintaa. Harkintavallan käyttö näyttäytyy sosiaalisena pelinä, jonka harkintavallan käytön professionaalinen näkökul-

ma tunnistaa. Harkintavallan käytössä on kyse toiminnasta, jossa valta ymmärretään harjoitettuna. (Mt.). Juhilan (2009, 53) mukaan tällöin ei olla kiinnostuneita siitä, toimivatko sosiaalityöntekijät ammattieettisiä periaatteita noudattaen. Sen sijaan kiinnostavaa on tarkastella konkreettista toimintaa (mt.).

Onkin mielenkiintoista, että aineistossa nousi vahvasti esille näkökulma, jossa sosiaalityön harkintavaltaa ohjasi pyrkimys toimia asiakkaan näkökulmasta parhaalla mahdollisella tavalla. Metterin (2012, 217) mukaan tulkittuna kyse on holistisesta työtavasta, jossa työntekijä tarkastelee asiakasta tämän elämäntilanteen kontekstissa ja pyrkii ottamaan nämä tekijät huomioon. Tämän voi tulkita kuuluvan byrokraattiseen toimintaan eli ratkaisuvaihtoehtojen etsimiseen (Weckström 2011). Itse kuitenkin pohdin, että tämä ajatus kertoo olennaisesti siitä, millaista vallankäyttöä sosiaalityöntekijät tavoittelevat. Aineiston valossa tuli vaikutelma siitä, että sosiaalityöntekijät toimivat suhteessa asiakaisiin omasta näkökulmastaan tarkasteltuna hyvää tarkoittavina mahdollistajina. Sosiaalityöntekijät pohtivat, miten toimia ja käyttää harkintavaltaansa siten, että he tulisivat omalla toiminnallaan edistäneeksi asiakkaan tilannetta:

-No ainaki mä toivosin että Pertti ei joutuis tuohon pitkäaikaistoimeentulotukiasiakkaaksi

-Ett jollaki tavalla sais sen kuitenkin takasi tuohon palkkatuetun työn piiriin sitä varmaan sitä polkua lähtis varmaan ensimmäisenä miettiin

-Sitte jos Pertillä on halua tuohon työhön niin mielellään sen työllistäis johonki suuntaan.

- Nii

-Tai ohjaisin johonki suuntaan mistä vois työllistyä

-Ett onko se selvittäminen ett onko mahdollista ett ois vaikka kolmena päivänä viikossa töissä tai sitte että löytyskö jotaki työtä sitte lähempää hänen kotia. [K1: Pertin Tarina]

-Nii mutta kyllä mä varmaan lähtisin ehkä neuvottelemaan sitte tämän Pertin ja työnantajan kanssa ehkä just tuota ett oisko se sitte vaikka kahdena tai kolmena päivänä viikossa se työ että kuitenkin

-Ett ois ees jotaki [K1: Pertin Tarina]

-Mä oon itse sitä mieltä että on se ettäkö ihminen tekee jotain nii se on jo äärettömän positiivista niin ei lähdetä niinkun ahdistaan taloudellisilla asioilla sillon kun varsinkin jos tämmöstä taustaa ett sielä on mielenterveysongelmia, hän on kuitenkin nii kuntoutunut että on jatkanu opiskeluja. Nii siinä täytyy nyt pyrkiä kannustamaan (poistettu tekstiä) että tota Harri vois laatia semmosen niinku realistisen suunnitelman että kun on ollu näinkin vaikea että hän on psykoosissa ollu ni ei saa olla liian tiukka. Mutta hänelle ei varmaan nämä tukikuuatkaan riitä ehkä siihen loppuun asti saattamiseen nii sitte pittää kattoo, siinähän on mahdollisuuksia kyllä (poistettu) Mutta sitte ku hänellä on vielä tukioikeutta nii ett se pitäs vä-

hän katsoo että mikä se keino sitte on, kyllä näitä minun mielestä kannattaa lähteä lähtä ehottomasti tukemaan. [K2: Harrin tarina]

Esimerkeissä osallistujat pohtivat vaihtoehtoja sille, miten tukea tilannetta. He pohtivat miten tilanne etenisi sekä sosiaalityöntekijän että asiakkaan näkökulmista parhaalla mahdollisella tavalla. Kuitenkin esimerkeissä asetetaan selkeästi toimimaan kuvitellun asiakkaan ajatusten sekä kokonaistilanteen mukaisesti ja yhteiskunnassa yleisesti vallitsevan aktiivisen tekemisen arvostuksen suuntaisesti. Tässä mielessä aineistossa esille tulee harkintavallan käytön suuntaa ohjaavat moniulotteiset ja ristiriitaiset moraaliset ulottuvuudet ja niiden toimintaa vahvasti suuntaava vaikutus. Näitä periaatteita, kuten vastuuttamista, tuli esille edellisessä tilinpidon, vastuun ja byrokratian kategoriassa. Toisaalta esille nousivat myös vastakkaiseksi tulkittavat inhimilliset näkemykset, kuten mainittu asiakkaan näkökulmasta parhaalla mahdollisella tavalla toimiminen. Aineiston valossa voi siis päätyä Sonya Stanfordin (2009) kanssa samansuuntaiseen tulkintaan siitä, että sosiaalityössä toimintana on edelleen havaittavissa myötätuntoa ja huolenpitoa. Näin on siitä huolimatta, että tilinpidon, vastuun ja byrokratian kategoria on sosiaalityön keskustelussa ja sosiaalityön tekemisen kontekstissa vahvasti esillä. Sosiaalityön professionaaliseen ymmärrykseen nojaava etiikka, moraalit ja arvot kyseenalaistavat konservatiiviseen arvoperustaan nojaavan harkintavallan käytön. (Mt.)

Olellista on, että huolenpidon etiikan näkökulmasta teknisrationaaliseen toiminnan tausta-ajatteluun kuuluva yksilön oikeuksien ja näiden oikeuksien yhdenvertaisen toteutumisen korostaminen näyttäytyvät ristiriitaisina suhteessa ajatukseen huolenpidosta. Oikeuksiaan kontrolloiva yksilö on rationaalinen, itsenäinen ja itsemääräävä. Huolenpidon näkökulmasta oikeudenmukaisuus määrittyy kuitenkin avoimessa prosessissa, jossa arvoista ja säännöistä keskustellaan ja jossa niitä voidaan myös muuttaa. Kommunikointiprosessin avulla arvot asetetaan kontekstiin. (Lloyd 2006.)

Näin ollen aineistossa tulikin esille keskustelua arvoista suhteessa eri tarinoiden tilanteisiin. Yleisesti ottaen aineistossa tuli esille pyrkimys auttaa ja toimia inhimillisesti sekä pohtia, mikä on harkintavallan käytössä kohtuullista.

-Monessa kohtaa mieltii sillonki niinku tässäki ett täytyy lähteä matkaan kaks tuntia ennen työn alkamista ja vielä viis kilometria kävelyä päälle nii kyllähän nuo aika kohtuuttomilta kuulostaa ne pinnistykset joita joutuu työn eteen tekemään niin sillä tavalla on kyllä sympatit näiden ihmisten puolella. [K1: Pertin tarina]

-Mmm mullaki itellä tulee jotenki mieleen että jonkun verran että
 - Nii ett ei välttämättä kaikkea joo että jotenki siihen...
 - Jonkinlainen tuki mutt sitte taas lopusta jonkinlainen maksusuunnitelma ett sitä omaaki vastuuta siihen mutt toki just sillä tavalla ett se ei niinku
 -Ett sei oo ihan kohtuuton. [K1:perhe Meikäläisen tarina]

-Nii ja selkeästi on sairaus diagnosoitu että niinkö ei sen takia pitäisi niinkö miinustaa mitään.
 -Ja joutua semmoseen liian tiukkaan tilanteeseen ettei vaan nyt sitten tuu uudestaan, psykoosillahan on taipumusta tulla uudestaan jos tulee stressiä sitte. [K1: Harrin tarina]

Aineisto-otteissa näkyväksi tulevat osallistujien pyrkimykset saavuttaa sosiaalityön harkittavallan käyttämisellä sosiaalityön arvoperustan mukaisesti inhimillistä hyvää. Tämän tavoitteen tunnistaa kuuluvan professionaalisen toiminnan ihanteeseen (Banks 2006). Juhilan (2006, 158) mukaan tämä ulottuvuus kuuluu sosiaalityön huolenpidon etiikkaan, jota ei voi perustella rationaalisin argumentein. Kyse on yksinkertaisesti välittämisestä (mt.). Se tulee selkeimmin esille aineistossa pohdintana kohtuullisuudesta, joka näkyy myös edellisissä esimerkeissä. Aineiston valossa näyttää siltä, että kohtuullisuutta määritellään ja pohditaan yksilöllisessä asiakastilanteessa. Kohtuullisuus ei aineiston valossa saa yleisestä määritelmästä johdettua sisältöä. Juhilan (mt.) mukaan kyse onkin siitä, että toimintaa perustellaan eettisestä näkökulmasta huolenpitoon, joka on sisäänkirjoitettu sosiaalityön ammattikäytäntöön. Aineiston valossa ristiriitaiseksi voidaan tulkita huolenpidon etiikan ja edellisessä alaluvussa kuvatun toiminnan ja taustajattelun. Huolenpidon etiikassa suhdetta kuvastaa ajatus molemminpuolisesta riippuvuudesta sekä toiminnan vastikkeettomuudesta. Huolenpito on olennainen osa sosiaalityötä ja tästä syystä on tärkeää huomata, että siihen liittyvä vallankäyttö voi olla repressiivistä eli holhoavaa. (Mt.)

Edellä kuvatussa ratkaisujen pohtimisessa esille nousi myös ennaltaehkäisyn ja tulevaisuuteen suuntautumisen näkökulmat:

-Muutenki niinkö miettimään että tämmösiä ei sitten enää tulisi ja se että näiltä välttyttään mutta että tuo nyt varmaan tuommonen asia nyt pystyttäs hoitamaan [K2:Tiinan tarina]

-Kyllä ja sitte jotenki silleen tietenki ennaltaehkäisevästi (poistettu osa) siinä vaiheessa sitte ku alkaa tuntua että ei niinku jaksa nii on mahdollista hakia sitä sairaslomaa jo sillon mutta sinäki aikana voi sitte opiskella sen oman että jotenki ehkä ei ihan näin kriisiytymään pääsis se tilanne, että ei hänkään niinku rasittas itseä ihan noin viimeiseen asti sitte enää jatkossa

jos tämä psykoosiin joutumisen syynä on ollut tämä kova stressi opiskella.
[K2:Harrin tarina]

-Semmonen positiivinen kannustin että jatkat opiskelua ja kyllä tämä tästä ja elämä alkaa hymyillä ja muuta että vähä autetaan sua tässä ei tuu sitte niitä paineita, jollaki tavalla kyllä sillee aattelin [K1:Harrin tarina]

Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä pohditaan, miten ohjata prosessia siten, etteivät tarinoissa kuvatut tilanteet toistuisi. Harkintavallan käytössä siis myös proaktiivinen toiminta näyttäisi suuntaavan ratkaisujen ja toiminnan perusteiden pohtimista. Kolmannessa esimerkissä suuntaudutaan tulevaisuuteen, miten nyt tapahtuvalla toiminnalla vaikutetaan ihmiseen ja hänen tulevaisuuden näkymiinsä.

Auttamisen, kohtuullisuuden ja inhimillisen toiminnan näkökulmasta on kuitenkin muistettava aineistossa näyttäytyvä ristiriita. Kaksi seuraavaa esimerkkiä ovat erillisistä keskusteluista. Aineisto-otteissa osallistujat pohtivat samansuuntaisesti yhteiskunnan vaatimusten ja yksilön velvollisuuksien suhdetta. Juhilan (2006) mukaan tässä on kyse sosiaalityössä kohdattavasta tuen ja kontrollin ristiriidasta. Harkintavallan käytössä tulee näkyväksi sosiaalityöntekijöiden rooli yhteiskunnan ja yksilön ristiriitaisten velvollisuuksien ja oikeuksien suhteen määrittäjänä:

-Mutt onhan se toisaalta tämä on silleen hankala jos aattelee noita tuommosia maalaiskuntia missä ne välimatkat on pitkät jos hän oikeesti asuu siellä jossakin peräkylällä mummonmökissä joka on ainut hänen omaisuus ja siinä on vähä metsää ympärillä ja on siinä tosissaan asunu tuon viiskytviis vuotta niin hankalahan se on lähtee jonneki työnperässä muuttaa ja jonneki ihan uuteen ympäristöön

*-Eikä se ihan oikeesti siis näille ihmisille oo realistinen vaihtoehto
- Nii ja voiko sitä vaatiakaan* [K1: Pertin tarina]

-Lähtökohtasesti on aika haasteellinen kelle tahansa vaikka onki ite vastuussa ett eikö hänellä oo sitte ollu mahdollisuutta valita mutta toki on tehny sen ratkaisun että keskeyttää mutta tuota

-nii jotenki se että mitä tavallaan voi ihmiseltä vaatia siihen että tuota kuinka pitkää matkaa ihmisen voi vaatia niinku kulkemaan siinä [K2: Pertin tarina]

Esimerkeissä sosiaalityöntekijät pohtivat samansuuntaisesti Pertin tarinaa ja sitä, minkä voi hänen tilanteessaan ajatella olevan kohtuullista. Keskustelussa työntekijät eivät tulleet yksiselitteiseen lopputulokseen siitä, mikä on kohtuullista, vaan nostivat kysymyksen esille.

Sosiaalityön harkintavaltaa käytetään sosiaalisessa suhteessa, jolle tunnusomaista on pyrkimys toimia asiakkaan näkökulmasta parhaalla mahdollisella tavalla. Työntekijät kiinnittyvät selkeästi huolenpidon etiikkaan ja pyrkivät suuntautumaan tulevaisuuteen. Tällöin vallankäyttö on sekä tuottavaa (Gilbert & Powell 2010) mutta läsnä on myös holhoavan vallankäytön mahdollisuus (Juhila 2006). Näin ollen sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttöä ei voida rajoittaa. Valtaa on suhteen molemmilla osapuolilla ja tätä kautta molemmilla on myös mahdollisuus vastarintaan. (Juhila 2009.) Toisaalta esille nousi myös vuoropuhelu tuen ja kontrollin suhteesta eli se, että sosiaalityöntekijät toimivat yksilön ja yhteiskunnan suhteen määrittelijöinä. Tässä kategoriassa sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö ei määriy sen enempää teknisrationaaliseksi kuin käytännöllis-moraaliseksi. Kyse on pikemminkin toiminnan sosiaalisesta luonteesta.

5 Yhteenveto ja pohdinta

5.1 Toisin tulkittu harkintavalta

Tutkimuksellinen tavoitteeni oli ymmärtää kokonaisvaltaisesti sosiaalityön harkintavallan käyttöä ja pohtia, miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa. Pyrkimykseni oli, että tutkimuksen mahdollistaman syvällisemmän ymmärryksen avulla voisin muodostaa toisenlaisen tulkinnan sosiaalityön harkintavallan käyttämisestä. Tutkimukseni tulokset muodostuvat kolmesta kategoriasta, jotka ovat käytännöllismoraalinen ja teknisrationaalinen harkintavallan käyttö sekä harkintavallan käyttö sosiaalisessa suhteessa. Nämä kolme pääkategoriaa perustuvat erilaisiin aineistosta esille nousseisiin havaintoihin. Seuraavaksi pohdin tutkimuksen tuloksia suhteessa tieteelliseen keskusteluun sekä aiemmin muodostamaani tulkintaan sosiaalityön harkintavallasta ja sen käyttämisestä.

Tutkimustulosten valossa päädyn Rosi Enroosin (2012) sekä Taylorin ja Whiten (2006) kanssa yhtäläiseen johtopäätökseen, että sosiaalityön harkintavallan käytössä on ennen kaikkea näkyvissä sen käytännöllismoraalinen luonne. Käytännöllismoraalinen harkintavallan käyttö koostuu häilyvyydestä, henkilökohtaisuudesta sekä tiedon tekemisestä. Sosiaalityön harkintavallan käytännöllismoraalinen luonne tunnustetaan konstruktivisen sosiaalityön perinteessä (Parton & O’Byrne 2000, 30). Tämän näkökulman nimeämisen myötä hahmotan itse, että keskeinen asia harkintavallan käytössä on ymmärtää tiedon merkitys. Käytännöllismoraaliseen ulottuvuuteen liittyy olennaisena tunnusmerkkinä tiedon tekeminen. Tiedon tekemistä ei ole olemassa ilman toimijaa eli sosiaalityöntekijää. Tutkimukseni tuloksissa tulee näkyväksi se, että sosiaalityön harkintavalta nojaa käsitykseen, jossa tieto ymmärretään informaation sijasta tiedoksi (knowledge) (Parton 2008). Keskeisenä tiedon ja informaation erona on tutkimustulosten valossa se, että tieto kiinnittyy selkeästi tulkitsijaan ja hänen henkilökohtaiseen ymmärrykseensä ja tieto on seurausta tulkintaprosessista. Sen sijaan tutkimuksessa esille nousevassa teknisrationaalisen harkintavallan näkökulmassa tieto on neutraalimpaa informaatiota, jota sovelletaan harkintavallan käytössä.

Harkintavallan käytön näkökulmasta merkityksellinen tieto on henkilökohtaista ja siinä on vahvana läsnä tulkinnallisuuden ulottuvuus. Se näkyy ennen kaikkea implisiittisten ulottuvuuksien esille nousuna (Ala-Nikkola 2003), eli yleiset kategorisoinnit saavat tilaa harkintavallan suunnannäyttäjinä. Olin aluksi hämmentynyt siitä, mistä syystä nämä nousivat aineistossa vahvasti esille. Aluksi olin päätyä tulkintaan, jossa kategorisoiminen luokitellaan epäeettiseksi toiminnaksi, mutta päädyin Nikanderin (2010) ja Juhilan (2006) vanavedessä siihen, että kulttuurinen merkityksenanto liittyy harkintavallan käyttöön sosiaalisena toimintana. Tätä havaintoa tukee aineistosta esille noussut harkintavallan käyttö sosiaalisessa suhteessa. Kyse on siitä, että harkintavallan käyttö on sen käyttöä sanan varsinaisessa merkityksessä. Juhilan (2009) mukaan kyse on harjoitetusta vallasta, joka ei ole annettua tai vaihdettua, vaan läsnä sosiaalisessa suhteessa, jossa osapuolilla on mahdollisuus vaikuttaa muotoutuvaan toimintaan.

Harjoitetun vallankäytön ja käytännöllismoraalisen toiminnan näkökulmasta tieto ja valta kuuluvat yhteen. Sosiaalityön keskustelussa tieto ja valtakysymysten pohtiminen tunnistetaan kriittisen sosiaalityön perinteessä (Fook 2002). Tämän perinteen keskustelun kautta harkintavallan käyttämisessä reflektio nousee tärkeäksi elementiksi. Ymmärrän reflektion merkityksen ennen kaikkea postmodernin ja kriittisen ajattelun näkökulmasta, jolloin kyse ei ole pelkästään psykologisesta oppimisprosessista (Karvinen-Niinikoski 2009). Harkintavallan käytön näkökulmasta reflektiovaatimuksen voi ymmärtää siten, että toimintaa ohjaavat ymmärrystavat voivat olla sosiaalisesti rajoittuvia. Tästä syystä reflektoinnin merkitys on analysoida sekä omia ymmärrystapoja että valtaulottuvuuksia. Vallan analysointi on olennaista, koska sen ymmärretään muotoutuvan sosiaalisessa toiminnassa, jolloin vallasta vapaita alueita ei ole olemassa. Valtaa on läsnä henkilökohtaisella että rakenteellisella tasolla. (Mt. 147–151.)

Tutkimuksessa muotoilemieni tulosten näkökulmasta ymmärrän sen, että aiempi tulkintani sosiaalityön harkintavallasta byrokraattisena ja professionaalisenä toimintana, korostaa liiaksi harkintavallan teknisrationaalista ulottuvuutta. Aiemmassa tulkinnassa on siis ollut korostuneessa osassa ajatus siitä, että harkintavallan käytössä on kyse tiedon soveltamisesta (Juhila 2006, 245). Vaikka tunnistin, että professionaalinen näkökulma tunnistaa harkintavallan käytön myös harjoitettuun valtakäsitykseen nojaavasta näkökulmasta, olin liiaksi samaa mieltä Sipilän (2011) ja Weckströmin (2011) käsitysten kanssa ja ymmärsin harkintavallan käyttämisen käytännölliseksi viisaudeksi.

Toisaalta tutkimustulosten valossa myös teknisrationaalinen ulottuvuus harkintavallan käytöstä on läsnä. Teknisrationaalisessa toiminnassa korostuvat Karvisen-Niinikoski (2010, 255) mukaan toiminnan ulkoa annettujen lähtökohtien mukaan ohjautuva luonne sekä toimenpiteisiin ja suoritteisiin kiinnittyminen. Tämä kategoria näyttää harkintavallan käytöstä aiemmalle tulkinnalle ristiriitaisen kuvan, sillä sosiaalisen suhde näyttää kilpistyvän hallintasuhteeksi (Julkunen 2008a). Ehkäisevän toimeentulotuen kohdalla toimintakonteksti tukee ja mahdollistaa tätä harkintavallan käytön ulottuvuutta. Esimerkiksi kirjallinen käytäntö tukee hallinnallisuutta ja etäännyttää toimintaa sosiaalisesta suhteesta ja suhteeseen kuuluvista inhimillisistä tunteista. Harkintavallan voi käsitteellistää hallinnaksi. Juhilan (2009) mukaan hallinta on toimintaan kohdistuvaa toimintaa. Sosiaalityöntekijä kohdistaa harkintavallan käytössä toimintaa sekä itseensä kustannusvartijana että asiakkaaseensa muuttaessaan häntä vastuulliseksi yksilöksi. Sosiaalityön keskustelussa kyse on objektivoinnin ja subjektivoinnin dilemmasta, eli institutionaalisissa käytännöissä ihmisten subjektiutta muokataan objektivoinnilla. Toiminnan avulla ohjataan ihmisiä omaksumaan tietynlainen subjektiuus. Tätä kautta sosiaalityön harkintavallan käytössä pohdittavaksi tulevat konkreettiset käytännöt eikä se onko toiminta epäeettistä tai eettistä. (Mt.)

Pohdittavaksi nouseekin kysymys siitä, onko sosiaalityöntekijällä mahdollisuus vastarintaan (Juhila mt.). Itse ehdotin tämän tutkimuksen alussa, että sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus aina valita, miten toimii. Väitän edelleen samoin. Lisäksi väitän Määttä (2010), Nummelaa (2011) ja Sipilää (2011) vastaan siten, että sosiaalityöntekijät käyttävät harkintaansa. Ymmärryksen mukaan heidän esittämänsä väitteen voi esittää siinä tapauksessa, mikäli ajattelee harkintavallan olevan teknisrationaalista toimintaa, ja mikäli ajattelee harkintavaltaan sisältyvän vallankäytön olevan kyky pakottaa toinen toimimaan haluamallaan tavalla. Itse kuitenkin ajattelen tämän tutkimuksen tulosten valossa, että harkintavallassa on kyse moniulotteisemmasta ilmiöstä. Se on sosiaalisessa suhteessa tapahtuvaa käytännöllismoraalista ja teknisrationaalista toimintaa. Toiminnan arvoperusta on moniulotteinen, samoin kuin vallankäytön muodot ovat moniulotteisia, sekä negatiiviseksi että positiiviseksi ymmärrettäviä. Tämän ymmärryksen valossa on siis mahdollista väittää, että sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus valita, miten he käytännössä toimivat.

Toisaalta harkintavallan käytössä tulee kuitenkin huomata, että sen ymmärtäminen käytännöllismoraaliseksi toiminnaksi korostaa sitä, ettei harkintavallan käytössä voi nojautua muuhun kuin epävarmuuteen. Tutkimustulosten myötä ymmärrän postmoderniin ajatussuuntaan liittyvän tiedon epävarmuuden syvällisemmin. Olenkin tutkimustulosten valossa entistä enemmän samalla linjalla Pösön (2012) kanssa siitä, että epävarmuuden taakse ei voi piiloutua. Toisin sanoen harkintavallan ymmärtäminen sosiaalisessa suhteessa tapahtuvaksi käytännöllismoraaliseksi ja teknisrationaaliseksi toiminnaksi vaatii ennen kaikkea sitä, että ollaan avoimia (ks. Enroos 20102), analysoidaan konkreettisia käytänteitä (Juhila 2009), reflektoidaan (Karvinen-Niinikoski 2009) ja pyritään myös tutkimuksellisen tiedon avulla avartamaan näkemyksiä (Pösö mt.). Toisaalta näihin ajatuksiin liittyy samalla se, että tämänkaltainen toiminta lisää hallinnan elementtejä sosiaalityön harkintavallan käytön näkökulmasta. Hallintapyrkimysten näkökulmasta on kuitenkin mielestäni tärkeää huomata, että esimerkiksi ohjeita voi olla. Ei pidä kuitenkaan uskoa ja luulla, että ne muuttavat toiminnan perusluonnetta.

Yhtäläillä tärkeää on ymmärtää harkintavallan käyttämisen kontekstuaalisuus. Harkintavaltaa käytetään aina jossain kontekstissa, joka luo ominaispiirteitä toiminnalle, mutta konteksti ei ole yksiselitteinen. Harkintavallan käyttö toimintana ei nojaa yksiselitteisesti esimerkiksi sosiaalityön arvoihin tai byrokraattisen kontekstin näkökulmiin. Tämän tutkimuksen aineiston avulla ei kuitenkaan ole mahdollista ottaa kantaa siihen, miten vahva tai heikko kontekstin vaikutus on. Tutkielmaa tehdessäni olin itse kompastua kontekstiin, koska siihen tutustumisen myötä minusta alkoi näyttää siltä, että kontekstin ominaisuuksien avulla on mahdollista selittää ilmiön ominaispiirteet.

Se mihin itse erityisesti kiinnitin huomiota aineistossa jo litterointivaiheessa oli näkemys harkintavallan käytön määrittymisestä yksilö- ja tapauskohtaiseksi. Tämä nojaa sosiaalityön keskustelussa yksilö- tai tapauskohtaisen sosiaalityön perinteeseen (Toikko 2009), joka näyttäytyi myös omien tutkimustulosteni valossa siinä miten sosiaalityöntekijät tulkitsivat harkintavallan käyttöä. Harkintavalta ikään kuin mahdollistaa sosiaalityön ideaalin mukaisen professionaalisen toiminnan eli toiminnan määrittymisen yksilöllisesti jokaisessa tapauksessa erikseen. Jäin kuitenkin pohtimaan, mistä tässä ymmärryksessä on kysymys. Tutkimustulosten valossa tuli kuitenkin toisaalta esille se, että sosiaalityön harkintavallan käyttö tulisi ymmärtää kontekstisidonnaisena, mikä ei mahdollista täysin yksilö- ja tapauskohtaista toimintaa. Karvinen-Niinikosken (2010) mu-

kaan kyse on sosiaalityön yksilö- ja tapauskohtaisen ongelmanratkaisuperinteen, eli hierarkkiseen tietokäsitykseen ja näyttöön perustuvan käytännön, ja toisaalta kriittisen ja postmodernin sekä konstruktionismin nojaavan sosiaalityön välisestä eroavaisuudesta. Tarkoitan siis ymmärrystä siitä, mikä on sosiaalityön tavoite ja millaista on sosiaalityön tekeminen. Yksilö- ja tapauskohtainen sosiaalityö nojaa psykologisiin teorioihin ja toinen (Karvinen-Niinikoski mt.) Toisaalta Munron (2004) mukaan kysymys on siitä, miten ymmärrys sosiaalityöstä on muuttunut ajallisessa jatkumossa. Aiemmin pääosassa oli suhde, mutta nyt pääasiana on tulosten teko ja niiden toteennäyttö.

5.2 Entä sitten?

Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena oli vastata kysymykseen, miten sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaansa ehkäisevän toimeentulotuen kontekstissa. Tavoitteena oli ymmärtää harkintavaltaa ilmiönä eli jäsentää sitä systemaattisesti ja samalla oppia ymmärtämään ilmiön moniulotteisuutta. Tätä kautta mahdollisesti muotoutuisi myös oma uudelleentulkintani ilmiöstä. Tutkimuksen tekeminen oli prosessi, jossa ensin korostui tutkielman käsitteellisen taustan pohtiminen ja kirjoittaminen sekä aineistonkeruun hahmottelu. Tämän jälkeen vuorossa oli itse aineistonkeruun toteuttaminen ja aineiston analysoinnin ja tulkinnan rakentaminen.

Kun sain kirjoitettua tutkimuksen tuloksia auki, huomasin tutkimukseni merkittävimmän rajoitteen. Rajoite on ennen kaikkea aineistonkeruumetodi ja sen avulla muotoutunut aineisto. Tutkimuksen tulosten valossa voi todeta, että metodi ei tee oikeutta tutkitavalle ilmiölle, sosiaalityön harkintavallalle ja sen käytölle. Tutkimusmetodiksi olisi ollut tarkoituksenmukaisempaa valita sellainen, joka olisi tuonut esille ilmiön moniulotteisuuden. Toisin sanoen metodin olisi pitänyt tuoda esille elävä elämä. Jatkotutkimuksen näkökulmasta varteenotettava vaihtoehto voisi olla tutkimus, jossa kurkistetaan arjen sotkuisuuteen eli todelliseen asiakastilanteeseen harkintavallan käytön näkökulmasta. Todellisella tilanteella tarkoitan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutustilannetta. Toisaalta harkintavallan käyttöä voisi lähestyä myös esimerkiksi siten, että tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden reflektiivistä pohdintaa todellisesta asiakastilanteesta. Ennen kaikkea ajattelen, että sosiaalityön harkintavallankäyttöä voisi tarkastella useilla eri aineistoilla, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan näkökulmasta, unohtamatta kontekstia.

Toisaalta voin todeta, että koska kyseessä on pro gradu tutkielma, onnistuin tärkeimmässä tavoitteessani. Omakohtaisen kokemukseni mukaan tutkielman tulokset ovat siinä mielessä merkittäviä, että onnistuin käsittelemään ja tutustumaan ilmiöön siten, että oma ymmärrykseni harkintavallasta syventyi. Tässä mielessä tutkielmani analyysin tulokset ja pohdintaosuus muodostavat itselleni tärkeimmän osion, sillä ne kuvaavat itselleni muotoutunutta uutta tulkintaa tutkimusilmiöstä. Erityisesti tähän vaikutti tutkimuksen tulosten rakentaminen. Empiirisen osion avulla sain muodostettua moniulotteista tietoa.

Kokonaisuutena tarkastellen tutkimusprosessi eteni jouhevasti. Kuitenkin ongelmia muodostui erityisesti aineiston analysoinnin osuudessa. Ongelmallisena koin sen, että minun tuli tehdä päätös tutkimukseni suunnasta ja rajata aineistoa. Toisin sanoen moniulotteisesta aineistosta jäi väistämättä pois jotain, mikä saattaisi toisen tutkijan käsissä saada sosiaalityön harkintavallan käytöstä esille jotain aivan muunlaista. Tutkimusprosessin edetessä huomasin, että myös prosessissa ollaan tekemisissä saman ilmiön, harkintavallan kanssa. Prosessin edetessä olen joutunut tekemään monenlaisia valintoja ja samalla on pitänyt harjoitella näiden valintojen perustelua. Loppuvaiheessa tutkielman tekemistä tunnistinkin, että kokemus aineiston analyysivaiheesta on tuttu. Se on ollut useaan kertaan läsnä, kun sosiaalityöntekijän käytännön työssä on pohtinut asiakastilanteita.

Tämän tutkielman tekemisen aikana on siis ollut läsnä hyvin samantyyppisiä kysymyksiä kuin käytännön sosiaalityössä. Olen ennen kaikkea tunnistanut pohtivani miten toimia ja millaisilla kriteereillä valita erilaisista mahdollisista vaihtoehtoista. Huomasin, että omassa pohdinnassa useimmiten mielessä oli ”entä jos”. Aikaa tuli käytettyä siihen, että mietin eri valintojen ja lähestymistapojen seurauksia. Jälkeenpäin tarkasteltuna huomaankin, että olennaisempaa on ensin tarkastella valintakriteerejä ja sen jälkeen miettiä mahdollisia toimintavaihtoehtoja. Tutkimusprosessissa läsnä olleiden kysymysten pohdinta tulee jatkumaan sosiaalityön asiakastilanteissa. Kuitenkin olen luottavaisin mielin sen suhteen, että tutkimusprosessin avulla olen saanut asetettua edellä kuvatut pohdinnat järjestykseen. Tässä mielessä pro gradu -tutkielman tekeminen on ollut hyvää harjoitusta sosiaalityöntekijänä toimimisen kannalta. Tutkimusprosessin ihanteiden avulla havainnollistuu myös se, että sosiaalityön harkintavallan käytössä olennaista on

Taylorin ja Whiten (2006) sanoin laaja oppineisuus sekä luova ja kurinalainen järkeily. Oman kokemuksen innoittamana lisään vielä Taylorin ja Whiten (2006) huomion siitä, että henkilökohtaisten tunteiden tunnistaminen on myös oivallinen apukeino harkinta-prosessissa.

Kuitenkin se, mihin haluan tutkielmani päättää, on johdannossa olleen esimerkin havainnollistamat ulottuvuudet. Harkintavallan käyttöä kuten tutkimusprosessia ohjaa olennaisesti kysyminen. Kysyminen ohjaa sitä, mikä valikoidaan olennaiseksi, mitä tiedetään ja mitä uutta opitaan. Länsimaisen filosofian isä Sokrates toteaaakin viisauden alkavan kysymisestä ja siitä, että samalla oivaltaa tietämättömyytensä. Itselleni onkin konkretisoitunut, että sosiaalityön tekemisessä tärkeitä olisi oppia kysyvä asenne itseen sekä oppia kysymään asiakkaalta.

Lähteet

- Ala-Nikkola, Merja 2003: Sairaalassa, kotona vai vanhainkodissa? Etnografinen tutkimus koti- ja laitoshoidon päätöksentekotodellisuudesta. Tampereen yliopisto. Lääketieteen tiedekunta.
- Alasuutari Pertti 1994: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.
- Banks, Sarah 2006: Ethics and values in social work. Palgrave Macmillan. Basingstoke. 3. painos. 1. painos 1995.
- Baldwin, Mark 2004: Critical reflection: Opportunities and Threats to Professional Learning and Service Development in Social Work Organizations. Teoksessa Gould, Nigel & Baldwin, Mark: Social Work, Critical Reflection and the Learning Organization. Ashgate Publishing Group. Abingdon, Oxon, GBR, 41–55.
- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian 2010: Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoismaissa. Yhteiskuntapolitiikka 75 (6), 589–602.
- Chambom, Adrienne S 1999: Foucault's Approach: Making the Familiar Visible. Teoksessa Chambom, Adrienne S & Irving Allan & Epstein Laura (toim.): Reading Foucault for Social Work. Columbia University Press. New York, 51–82.
- Clark, Chris 2012: From rules to encounters: Ethical decision-making as a hermeneutic process. Journal of Social Work 12 (2), 115135.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007: Tutkijan arkipäivän etiikka. Vastapaino. Tampere.
- Cavén, Outi 1999: Sujutusta ja pyöritystä. Tutkimus byrokratian merkityksestä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä. Painosalama. Tampere.
- D'Cruz, Heather & Jones, Martyn 2004: Social Work Research. Ethical and Political Contexts. Sage. London.
- D'Cruz, Heather & Gillingham, Philip & Melendez, Sebastian 2009: Exploring the Possibilities of an Expanded Practice Repertoire in Child Protection: An Alternative Conceptual Approach. Journal of Social Work 9 (1), 61–85.
- Enroos, Rosi 2012: Perhe vankeinhoidon arviointikäytäntöjen ja moraalisen järkeilyn kohteena. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 45–74.
- Eskola, Jari 2001: Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli Raine (toim.): Ikunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Ps-Kustannus. Jyväskylä, 69–84.
- Evans, Tony & Harris, John 2004: Street-Level Bureaucracy, Social Work and the (Exaggerated) Death of Discretion. British Journal of Social Work 34 (6), 871-895.
- Evans, Tony 2010: Professional Discretion in Welfare Services. Beyond Street-Level Bureaucracy. Ashgate Publishing Group. Farnham, Surrey, GBR.
- Evans, Tony 2012: Organisational Rules and Discretion in Adult Social Work. British Journal of Social Work Advance Access published March 7, 1–20.
- Evetts, Julia 2002: New Directions in State and International Professional Occupations: Discretionary Decision-making and Acquired Regulation. Work, Employment & Society 16 (2), 341–353.

- Eräsaari, Leena 2006: New Public Management on julkisen sektorin vääryyksien isä. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 87–102.
- Fook, Jan 2002: *Social Work: Critical Theory and Practice*. Sage. London.
- Forsberg, Hannele 2012: Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Vastapaino. Tampere, 7–21.
- Forssén Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari 2012: Alkusanat. Teoksessa Forssén Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.): *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden?* Unipress. Kuopio, 12–28.
- Gambrill, Eileen 2011: Evidence-based practice and the ethics of discretion. *Journal of Social Work* 11 (1), 26–48.
- Gilbert, Tony & Powell, Jason, L 2010: Power and Social Work in United Kingdom. A Foucauldian Excursion. *Journal of Social Work* 10 (1), 322.
- Guba, Egon G & Lincoln, Yvonna S 1998: Competing Paradigms in Qualitative Research. Teoksessa Denzin, Norman K & Lincoln, Yvonna S (toim.): *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Sage. London, 195–220.
- Gylling, Heta Aleksandra 2002: Millaisilla arvoilla tutkimusta voidaan perustella? Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus. Helsinki, 70–91.
- Haapola, Ilkka 2004: Köyhyyden kynnyksellä. Toimeentulotuen dynamiikka 1990-luvun Suomessa. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 79. Kela. Helsinki.
- Hakkarainen, Tyyne 2012: ”Ettei tarvitsisi roikkua milloin missäkin luukulla kerjäämässä...” Tarveharkintainen sosiaaliturva köyhyysaiheisissa elämäntarinoissa. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.): *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden?* Unipress. Kuopio, 83–101.
- Hallintolaki 6.6.2003/434.
- Heikkinen, Jarmo 2008: Sosiaalityön ammattikuva sosiaalihuollossa. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista sosiaalitoimiston ammatillisesta sosiaalityöstä. *Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos*. Kuopio.
- Heinonen, Jari 2012: Miesten kokemuksia köyhyydestä ja asiakkuudesta. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.): *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden?* Unipress. Kuopio, 197–222.
- Häikiö, Liisa & Niemenmaa, Vivi 2007: Valinnan paikat. Teoksessa Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.): *Tapaustutkimuksen taito*. Gaudeamus. Helsinki, 41–56.
- Hänninen, Jorma 2004: Sosiaalityön miehet ja huoltapäivä valta. Teoksessa Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.): *Sukupuoli ja sosiaalityö*. PS-kustannus. Jyväskylä, 77–100.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko 2007: Tarve harkinnassa. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.): *Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Stakes Sosiaali- ja terveysturvan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki, 157–191.
- Ikäheimo, Heikki 2008: Sosiaalisuus ja epäsosiaalisuus sosiaalityössä. Teoksessa: Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): *Sosiaalialan normatiivinen perusta*. Palmenia Helsinki University Press. Helsinki, 13–33.
- Immonen, Tuula & Kiikkala, Irma 2007: Sopimaton systeemiin. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.): *Pääsy kielletty!*

- ty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Stakes Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki, 55–85.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juhila, Kirsi 2008: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere, 48–81.
- Juhila, Kirsi 2009a: Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännössä Michel Foucault'n perintoa tulkitsemassa. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä, 4766.
- Juhila, Kirsi 2009b: Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Sosialipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, Janus 17 (4), 296–312.
- Julkunen, Raija 2008a: Sosiaalipolitiikan kansalainen: aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu, hylätty. Teoksessa: Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Palmenia Helsinki University Press. Helsinki, 183–220.
- Julkunen, Raija 2008b: Yhteisvastuusta julkisen vastuun prioriteetteihin. Teoksessa: Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Palmenia Helsinki University Press. Helsinki, 146–182.
- Juntunen, Elina & Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki 2006: Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Kirkkohallitus Helsinki.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka 2010: Johdanto: Hallinnananalytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.): Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus. Helsinki, 7–24.
- Karjalainen, Jouko 2004a: Harkintaa kautta aikojen. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Karjalainen, Jouko & Kautto, Mikko & Papro, Antti (toim.): Tavoitteena kannustavampi toimeentulotuki. Tutkimus toimeentulotuen lakimuutoksista. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus tutkimuksia 139. Stakes. Saarijärvi, 117–126.
- Karjalainen, Jouko 2004b: Toimeentulotuen myöntämiskäytännöt ja tilannekohtainen päätöksenteko. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Karjalainen, Jouko & Kautto, Mikko & Papro, Antti (toim.): Tavoitteena kannustavampi toimeentulotuki. Tutkimus toimeentulotuen lakimuutoksista. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus tutkimuksia 139. Stakes. Saarijärvi, 127–147.
- Karvinen, Synnöve 2000: Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 9–31.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve 2009: Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä, 131–159.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve 2010: Ongelmanratkaisuperinne ja kriittinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki, 247–276.
- Kempainen, Tarja & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Niskala, Asta & Ojaniemi, Pekka & Vesterinen, Kerttu 2010: Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapista. Tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta.

- Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 32. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Rovaniemi.
- Kempainen, Tarja & Ojaniemi, Pekka 2012: Tieto ja vaikuttavuuden arviointi käytännön sosiaalityössä. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kempainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.): Sosiaalityön vaikuttavuus. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 43–64.
- Kinnunen, Petri 2011: Uudistuva sosiaali- ja terveydenhuolto haaste sosiaalityölle. Luento käytäntö ja sitä tukeva teoriaopetus-opintojaksolla 31.3.2011. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksessa. Oulu.
- Krok, Suvi 2009: Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Tampere.
- Krueger, Richard. A 1994: Focus Groups. A Practical Guide for Applied Research. Sage Publications. Thousand Oaks, California.
- Kuivalainen Susan 2007: Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys. Yhteiskuntapolitiikka 72 (1), 49–56.
- Kuronen, Marjo 2009: Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus kohtaamisia ja kohtaamattomuutta. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä, 111–130.
- Kuula, Arja 2006: Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.): Etiikkaa ihmis tieteille. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki, 124–140.
- Laki toimeentulotuesta 31.12.1997/1412.
- Lloyd, Liz 2006: A Caring profession? The Ethics of Care and Social Work with Older People. *British Journal of Social Work*, 36 (7), 1171–1185.
- Metteri, Anna 2004: Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry. Helsinki.
- Metteri Anna & Hotari, Kaisa-Elina 2011: Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus. Jyväskylä, 67–92.
- Metteri, Anna 2012: Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere.
- Mullaly Robert 2007: *The New Structural Social Work*. Oxford University Press. Don Mills, Ontario.
- Munro, Eileen 2004: The impact of audit on social work practice. *British Journal of Social Work*, 34 (8), 1075–1098
- Mäntysaari, Mikko 1991: Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Vastapaino. Tampere.
- Mäntysaari, Mikko 2006: Syrjiikö sosiaalityö. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) *Vääryyskirja*. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 115–132.
- Määttä Anne 2010: Toimeentulotuen väliinputoajat. Sosialipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, *Janus* 18 (1), 20–34.
- Niemelä Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä, 209–236.
- Niemi Petteri 2008: Realismia sosiaalityöhön. Teoksessa: Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Palmenia Helsinki University Press. Helsinki, 71–99.

- Niiniluoto, Ilkka 2002: Tieteen tunnuspiirteet. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 30–41.
- Nikander, Pirjo 2010: Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset jäsennykset. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 242–268.
- Niskala, Asta 2008: Salatusta suhteesta kahden kimppaan. Analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi.
- Nummela, Tuija 2011: Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Kuopio.
- Ollila, Anne K 2008: Kerrottu tulevaisuus. Alueet ja nuoret, menestys ja marginaalit. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Parton, Nigel & O’Byrne, Patrick 2000: Constructive Social Work: towards a new practice. Palgrave. Basingstoke.
- Parton, Nigel 2008: Changes in the Form of Knowledge in Social Work: From the ‘Social’ to the ‘Informational’? *British Journal of Social Work* 38 (?), 253–269.
- Payne, Malcolm 1996: What is professional Social Work. Venture Press. Birmingham.
- Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalityöntutkimus. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 53–67.
- Pohjola, Anneli 2007a: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tammi. Helsinki, 11–31.
- Pohjola, Anneli 2007b: Merkintöjä sosiaalityön asiantuntijuudesta. Teoksessa Vesterinen, Kerttu (toim.): Kiitos kysymyksestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Rovaniemi.
- Pösö, Tarja & Hokatukia, Päivi & Nyqvist, Leo 2008: Focus Groups and the study of violence. *Qualitative Research* 8(1), 7389.
- Pösö, Tarja 2012: Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranen, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 75–97.
- Rastas, Anna: Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 64–89.
- Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 2011: Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus. Jyväskylä. 117–138.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko & Suominen, Tarja & Asikainen, Paula 2011: Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatioissa – Organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirien kirjo. *Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, Janus 19 (2), 143–157.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere, 22–56.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 9–36.

- Saarenpää, Ahti 2010: Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki, 75–137.
- Satka, Mirja 2010: Varhainen puuttuminen ja sosiaalityö. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki, 181–218.
- Schwandt, Thomas A 1998: Konstruktivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry. Teoksessa Denzin, Norman K & Lincoln, Yvonna S (toim.): The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues. Sage. London, 221–259.
- Silverman, David 2000: Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. Sage. London.
- Sipilä, Anita 2011: Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – tiedot taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Kuopio.
- Sosiaalibarometri 2011: Ajankohtainen arvio palveluista, palvelujärjestelmän muutoksesta ja kansalaisten hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki.
- Stanford, Sonya 2009: Taking a Stand or Playing it Safe?: resisting the moral conservatism of risk in social work practice. *European Journal of Social Work* 11 (3), 209–220.
- Strömberg-Jakka, Minna 2012: Miksi sossu ei tee mitään? Teoksessa Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.): Sosiaalityön haasteet tukea ammattilaisten arkeen. Ps-Kustannus. Jyväskylä, 140–172.
- Swärd, Hans & Starrin, Bengt 2006: Makt och socialt arbete. Teoksessa Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune & Swärd, Hans (toim.): Socialt arbete. En grundbok. Natur och Kultur. Stockholm, 248–264.
- Taylor, Carolyn & White, Sue 2006: Knowledge and Reasoning in Social Work: Educating for Humane Judgement. *British Journal of Social Work* 36 (6), 937–954.
- Tew, Jerry 2006: Understanding Power and Powerlessness. *Journal of Social Work* 6 (1), 33–51.
- Toikko, Timo 2009: Tapauskohtainen sosiaalityö. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä, 271–292.
- Trevithick, Pamela 2008: Revisiting the Knowledge Base of Social Work: A Framework for Practice. *British Journal of Social Work* 38 (6), 1212–1237.
- Tuori, Kaarlo & Kotkas Toomas 2008: Sosiaalioikeus. 4., uudistettu painos. WSOY-pro. Helsinki.
- Valtonen, Anu 2005: Ryhmäkeskustelut – Millainen metodi? Teoksessa Ruusuvaari, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere, 223–241.
- Villadsen, Kaspar 2008: Freedom as self-transgression: transformations in the 'governmentality' of social work. *European Journal of Social Work* 11 (2), 93–104.
- Weckström, Jonna 2011: Yhteistä päätöksentekoa? Asiakkaidenkokemuksia osallisuudesta ja harkinnasta vammaispalvelujen järjestämisessä. Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteidenlaitos. Helsinki.
- Östberg Francesca 2010: Bedömningar och beslut. Från anmälan till insats i den sociala barnvården. Stockholms Universitet, Institution for social arbete. Stockholm.

Elektroniset lähteet

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 2011. Valtioneuvoston kanslia.
<http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>. Viitattu 1.6.2012.

Liite 1: Aineistonkeruussa käytetyt asiakastarinat

perhe Meikäläisen tarina

Perheeseen kuuluu isän ja äidin lisäksi 10-vuotias tyttö ja 15-vuotias poika. Isä on ollut työttömänä kaksi vuotta ja on edelleen työttömänä. Äiti työskentelee lähihoitajana ja äidin palkka riittää juuri kattamaan perheen perusmenot. Vanhempien mukaan perheen taloudellinen tilanne on heilahdellut yllättävien menojen myötä; milloin rahaa on tarvittu vaatteisiin, milloin äkillisesti rikkoutuneeseen kodinkoneeseen. Vanhemmat ovat ottaneet runsaasti kulutusluottoja menojen kattamiseen. Nyt vanhemmat ovat tulleet tapaamiseen keskustelemaan tilanteestaan. Perhe pyytää tukea vuokratuokkien maksamiseen, koska heillä on neljä tuhatta euroa maksamattomia vuokratuokkia. Perheen vuokratuokantaja on kertonut häätävänsä perheen, jollei rästivuokria makseta heti.

Harrin tarina

Harri on 30-vuotias. Harri oli 19-vuotiaasta alkaen työssä paperitehtaassa, mutta tehtaan lakkauttamisen jälkeen hän jäi työttömäksi. Työttömyysjakso kesti kolme vuotta. Sen jälkeen Harri pääsi opiskelemaan optometriaa ammattikorkeakouluun. Harri on ollut viimeiset 4 kuukautta sairauslomalla, koska on sairastunut psykoosiin. Harri kertoo, että sairastumisen aikaan hänellä oli kova stressi opiskelutehtävistä ja toimeentulosta, hän teki liikaa töitä ja myös seurustelusuhde oli juuri päättynyt. Hän on toipunut psykoosista ja on jatkanut opiskelua. Yllätykseksään Harri on saanut ilmoituksen opintotuen takaisinperinnästä. Tällä hetkellä Harrilla on tulona opintotuki, asumislisä ja opintolaina, mutta hänellä ei ole oikeutta perustoimeentulotukeen. Nyt hän hakee rahallista tukea, jotta pystyisi keskittymään vain opiskeluun.

Tiinan tarina

Tiina on 6 lapsen yksinhuoltaja, joka on ollut pitkään kotiäitinä. Tiina on eronnut lasten isästä tämän alkoholismien takia ja asuu nyt lasten kanssa kaupungin kerrostaloasunnossa. Tiinalle huolta tuottavat raha-asiat, jotka ovat sekaisin. Tiina on ollut henkilökohtaisena takaajana ex- miehensä yritystoiminnan lainoissa ja lisäksi heillä on edelleen yhteisissä nimissä oleva talo, jonka myymisestä ex-pariskunta ei ole päässyt sopimukseen. Ex-mies ei ole hoitanut yhteisen talon vesimaksuja, jätemaksuja ja sähkölaskuja, joita karhutaan nyt Tiinalta. Yhteensä maksettavaa on noin 2000 euroa. Tiina on tullut keskustelemaan tilanteesta ja pyytää rahallista tukea velkakierteen katkaisemiseksi.

Pertin tarina

Pertti on perusterve 55-vuotias ja ollut työttömänä viisi vuotta. Viimeiset kolme kuukautta hän on ollut palkkatuetussa työssä. Pertti on keskeyttänyt työssäkäynnin, koska kokee työn raskaana ja erityisen hankalaa on kulkeminen työpaikalle. Pertin täytyy lähteä matkaan 2 tuntia ennen työn alkamista, koska työmatkaan sisältyy bussin vaihto ja yhteensä 5 km kävelyä pysäkillä. Pertti kokee, että työstä saatu palkka on liian pieni

hänen näkemäänsä vaivaan nähden. Pertin mukaan työskentely ei myöskään tosiasia-
anna työllistymismahdollisuuksia, koska ne ovat hänen ikäisellään muutenkin huonot.
Pertti kertoo myös kuulleen tuttavaltaan, että työpaikka on saanut mainetta siitä, että
ketjuttaa erilaisia harjoittelijoita, muttei koskaan palkkaa heitä. Pertti rahallisia tukia on
alennettu. Hän kertookin tästä syystä joutuneensa äkillisesti rahallisiin vaikeuksiin. Pert-
ti kertoo nyt, että on pohtinut tilannettaan ja tullut siihen tulokseen, että hän on oikeutet-
tu ehkäisevään tukeen tai jonkinlaiseen lisätukeen. Pertin mukaan hänen tilanteensa voi
huonontua entisestään rahavaikeuksien takia. Hän voi joutua turvautumaan pikavippiin
ja hän voi masentua, koska Pertin mielestä velaksi eläminen on epäonnistumista. Pertin
mukaan tätä kautta hän ajautuisi pitkäaikaiseksi toimeentulotukiasiakkaaksi.